

# GİRİŞ

## **Konu, Amaç ve Önem:**

Bu araştırmanın konusu, Balıkesir ilinde sanayi sektörünün gelişim sürecinin analiz edilmesidir. Bu çalışma; konunun, sanayileşme ideolojisi veya tarihsel gelişimi yönlerinden ele alınmasından öte, il sanayisinin gelişiminin çevre illerle de karşılaştırılarak irdelenmesi ve değerlendirilmesinden oluşmaktadır. Çalışma temelde, Balıkesir İlinde sanayi sektörü için gerekli olan doğal ve beşeri kaynakların varlığına rağmen, ilde bu sektörün istenilen ölçüde gelişmemesinin sebeplerini araştırmaktır.

Sanayi, gelişmiş toplumu karakterize eden en önemli özelliklerden biridir. Diğer yandan sanayinin gelişimi şehirleşmeyi, modernleşmeyi ve büyümeyi beraberinde getiren bir olgudur. Dünyanın hiçbir yerinde sanayinin gelişimi aynı değildir. Her kıtada, her ülkede, her bölgede ve yörede sanayi, farklı sebeplere bağlı olarak, farklı ölçülerde ortaya çıkmıştır. Sanayinin kurulması ve gelişmesinde pek çok doğal ve beşeri faktör etkilidir. Doğal faktörler, genellikle ilk aşamada düşünülse de, sanayinin gelişimi sonucu etkisini oldukça yitirmişlerdir. Bir yerde sanayinin gelişmesiyle, insanın o alandaki hakimiyeti ve etkisi artmakta, beşeri güç kendini hissettirmektedir. Bunun sonrasında bu gücün etkisiyle gelişim daha da hızlanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, her bir yörenin kendine özgü özellikleri sanayi için farklı bir potansiyel oluşturmaktadır. Potansiyeli kullanacak, geliştirecek ve ön plana çıkaracak olan ise insandır. İnsan, toplumsal işlevin özelliğini belirleyen temel faktördür. Toplumların ekonomik özellikleri kadar, sosyal ve kültürel özellikleri de ekonomik işlev üzerinde etkilidir. Kısacası, insana bağlı olarak ortaya çıkan beşeri faktörler, sanayi için de oldukça önemli ve gereklidir. Çalışmada bu konu değerlendirildiğinden, sanayinin kurulması ve gelişmesinde beşeri faktörün etkisini açıkça görmek mümkündür.

Bu araştırma, kalkınmanın temeli olan sanayileşmede, yöreye özgü sorunların çözümüne dikkat çekmesiyle önem taşımaktadır. Aynı zamanda araştırma, potansiyel bir sanayi bölgesi olan Balıkesir'in gelişmesinde engel oluşturan temel sebepleri araştırırken, sanayileşme sürecini ve sorunlarını yöresel ölçekte ele almakta, genel anlamda ülke kalkınmasındaki bir engelin de ölçeğini büyütmektedir. Bu bakımdan

taşıdığı önem daha da artmaktadır. Çalışma, daha önce bu açıdan ele alınmamış sanayi sektörünün gelişimine dikkat çekmesiyle, il sanayisi bakımından yararlı olacaktır.

### **Araştırma Soruları ve Araştırma Metodu**

Balıkesir; ulaşım imkânı, tüketim bölgelerine yakınlığı, hammadde potansiyeli, iklimi, turizm avantajı gibi özellikleriyle gelişmeye oldukça açık bir ildir. Türkiye'nin en önemli ve en yoğun ulaşım güzergâhlarından biri olan İstanbul – Bursa – İzmir karayolu üzerinde yer alan Balıkesir'in en azından bu konumundan dolayı sanayi yapısının ülkemizin batı kesiminin karakterini taşıması gerektiği söylenebilir. Batı Anadolu'nun genelinde olduğu gibi Balıkesir'de de tarıma dayalı sanayi, ekonominin ana eksenini oluşturmaktadır. Sanayinin merkezi Marmara ile yine sanayi ve tarım bölgesi olan Ege arasında, bu iki bölgenin ticari hareketliliğinin kavşağında yer alması, ilin tarım, sanayi ve ticaret yönünden çeşitliliğini arttıracak avantajlar sunmaktadır. Bu çeşitliliğin ortasında yer alan Balıkesir İli'nin genel ekonomisi yapısal farklılık gösteren dört bölgeye ayrılmıştır. Merkezde un, yem, salça, konserve, sıvı yağ gibi tarıma dayanan sanayinin yanı sıra ağırlıklı olarak römorktan traktör kabinine kadar çeşitli tarım aletleri, çimento, kâğıt, trafo ve jeneratör üretimi yoğunlaşmıştır. Edremit Ayvalık ve Burhaniye'yi içine alan Edremit Körfezi'nde ise ekonomik ve sosyal yaşamı zeytin, zeytinyağı ve sabun üretimi belirlemektedir. Ayrıca bu bölge bağcılık, balıkçılık ve 42 bin yatak kapasitesiyle turizm potansiyeline sahiptir. Marmara kıyısında ise kimya sanayinin ve beyaz et üretiminin yoğunlaştığı liman kenti Bandırma yer almaktadır. Bandırma Limanı son dönemde hızlı feribot seferleri ve deniz otobüsüyle canlanan önemli bir ihracat kapısı özelliğindedir. İç bölgeler ise tarımsal ürünlerin, maden ve orman kaynaklarının değerlendirildiği kesimdir. (Balıkesir Sanayi Odası Rehberi, 2000)

Balıkesir kenti, Türkiye'nin en gelişmiş, en fazla sanayileşmiş olan Marmara Bölgesi'nde yer almaktadır. Aynı zamanda sanayinin kurulması ve gelişmesi için gerekli doğal ve beşeri kaynakların çoğuna sahiptir. Ancak, tüm bu avantajlarına rağmen bu sektörün gelişebildiği bir yer olamamıştır. Bu bağlamda çalışma şu sorulara cevap arayacaktır: Herhangi bir yerde sanayinin kuruluşunu belirleyen faktörler nelerdir? Bu faktörler Balıkesir'de mevcut mudur? Eğer mevcutsa, sanayi bunlara bağlı olarak yeterince gelişmiş midir? Eğer gelişmemiş ise bunun sebepleri neler olabilir?

Sanayi coğrafyası alanında yapılan bölgesel çalışmalarda (Mutluer, 1995; Temurçin, 2004; Aydınli, 1997; Güner, Yazıcı ve Doğanay, 2001), bölgedeki sanayinin tarihsel süreç içindeki gelişimine yer verilmiştir. Bu çalışmada da, Balıkesir sanayisinin tarihi gelişimi dönemler halinde verilmiş, özellikle de 1980 sonrası gelişim daha ayrıntılı veriler kullanılarak gösterilmiştir. Çalışma için istenilen sanayi verilerinin elde edilmesinde Devlet İstatistik Enstitüsü İl Müdürlüğü'nün yardımlarına rağmen zorluk yaşanmıştır. DİE tarafından hazırlanan, 1975 öncesi sanayi verilerinde, sadece işyeri ve çalışan sayıları bulunmakta; 1965 öncesi veriler ise tüm işyerlerini kapsamaktadır. Ayrıca 1980 öncesine ait sanayi verilerinde ilçe bazında veri bulunamamıştır. 1980 sonrası yapılan sanayi sayımlarında, 10 ve daha fazla işçi çalıştıran işyerlerini kapsayan, ilçeler bazında oluşturulan veriler elde edilmiş ve kullanılmıştır. Ancak bu veriler içinde de özel sektör verilerinin bir kısmı, gizlilik ilkesine uymak amacıyla verilmemiş, il toplamlarına eklenmiştir. Bu nedenle, en başta Balıkesir Merkez ilçe üzerinde çalışılmak istenmesine rağmen, sonradan diğer ilçeleriyle birlikte Balıkesir ili ele alınmıştır.

Sanayi, sanayileşme ve sanayileşme stratejileri gibi kavramlar bir bölge sanayisini inceleyen bazı çalışmalarda (Bayraktar, 1996; Aydınli, 1997) ayrıca ele alınmış konuya daha geniş açıdan başlanmıştır. Daha sonra, çalışma sahasının genel özellikleri ortaya konmuş; sonrasında ise bölge sanayisinin genel yapısı değerlendirilmiştir. Bu çalışmada, asıl konuya daha fazla ağırlık verilmek istenmiş, sanayi konusu ile ilgili genel tanım ve açıklamalar için ayrı bir bölüm verilmemiştir. Öncelikle çalışma sahasının genel coğrafi özellikleri genel hatlarıyla ortaya konmuş; sanayi bakımından etkili olan özellikler üzerinde ayrıca durulmuştur. Sanayide yer seçimini etkileyen faktörler tek tek açıklanmış; benzer çalışmalarda olduğu gibi (Mutluer, 1995; Güner, Yazıcı ve Doğanay, 2001), çalışma alanı da bu faktörler bakımından sırayla değerlendirilmiştir.

Araştırma için, sanayi sektörünün genel yapısının sayısal verilerle ortaya konmasından çok yaşanan gelişimin değerlendirilmesi, var olan sorun ve engellerin saptanması önemli ve gerekli görülmüştür. Bunların tespiti için en önemli bilgilerin bulunduğu kaynak, sanayici kesim ve bu sektörle ilgili kurumlardır. Birinci dereceden bilgilere ulaşabilmek için, Balıkesir Sanayi Odasının yardımıyla, sektörü en iyi şekilde temsil edecek sanayicilere anket uygulanarak sorun hakkındaki görüşleri ve yaşadıkları

sıkıntılar tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu alanda yapılan bazı çalışmalarda da (Mutluer, 1995; Aytaç 1999; İlhan, 2002) anket, genellikle tercih edilen yöntemdir.

Kolay yanıtlanması ve anlaşılır olması bakımından çoktan seçmeli olacak şekilde dokuz faktörü araştıran 26 soruluk bir anket hazırlanmıştır. Anketin hazırlanmasında Mutluer (1995)'in Denizli sanayisi üzerine yaptığı doktora çalışmasında uyguladığı anketten yararlanılmıştır. Anketin uygulanmasında Sanayi Odasının yardımlarına ve soruların kısa sürede yanıtlanabilir özellikte olmasına rağmen zorluk yaşanmıştır. Çoğu sanayici kendi sorunlarını ifade edebileceği, açık ve çoktan seçmeli sorulardan oluşan anketi yanıtlamak istememiştir. Sanayicilere sunulan anketlerin yanıtlanmadan geri çevrilmesi anketin sonuçlandırılmasını oldukça geciktirmiştir. Bazı sorularda, hazır verilen şıkların sadece sıralaması istenmiş ancak verilen yanıtlardan bazılarında birkaçı işaretlenerek bırakılmıştır. Ayrıca, sorulara yanıt için sunulan seçenekler içinde bulunan diğer seçeneğine, değerlendirilmesi mümkün olmayan; yer yer konuyla ilgili kişisel tepkilerini bildirmek için yazılan bilgilerden faydalanılamamıştır. Araştırma sorularının yanıtlanması için Balıkesir Sanayi ve Ticaret İl Müdürlüğü, Balıkesir Sanayi Odası ve Balıkesir Organize Sanayi Bölgesi Müdürlüğünden yetkili kişilerle görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler sırasında yaşanan en önemli sorun, bilimsel olarak araştırılıp kanıtlanması mümkün olmayan kişisel fikirlerin ortaya atılması, idari birimlerce ise tam tersi görüşler sunulmasıyla bunların değerlendirilememesi olmuştur.

Çalışma, araştırma konusu ve alanı ile ilgili bilgilerin derlenmesi amacıyla gerekli yerel kaynak ve verilerin elde edilmesi dışında, sanayi alanında yapılan çalışmalar, istatistiki bilgiler ve konu ile ilgili literatür incelemesi ile desteklenmiştir. İncelenen literatüre göre, sanayi, girişimcilik, politik ekonomi alanlarında ulaşılan çalışmalardan yararlanılmıştır.

Bu yaklaşımla ele alınan çalışmanın birinci bölümünde, çalışma sahasını oluşturan Balıkesir İli'nin genel özellikleri, fiziki ve beşeri coğrafya özellikleri alt başlıkları kapsamında açıklanmıştır.

İkinci bölümde, Balıkesir'de sanayi faaliyetlerinin tarihsel gelişimi, gelişmeler açısından farklı dönemler halinde ele alınmış; özellikle 1980 sonrası dönemde Balıkesir sanayisinin gelişimi çevre illerle karşılaştırılıp değerlendirilmiştir. Daha sonra günümüzdeki sanayi yapısı kapsamında sanayi işletmeleri, çalışanları ve katma

değerinin alt sanayi kollarına dağılışı açıklanmış, bugün sektörde yaşanan sorunlar ve sıkıntılar üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde, sanayinin kuruluş yerini etkileyen faktörler açıklanmış ve bu faktörlere göre Balıkesir İlinde sanayi sektörünün gelişim performansının değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu değerlendirme sonunda Balıkesir'in sahip olduğu sanayi potansiyeli ve ilde sanayinin gelişmeme sebepleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

### **Literatür Analizi:**

İl sanayisinin genel durumunu yansıtmak amacıyla çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Sektör ile ilgili resmi kurumlardan ilin genel ekonomik durumunu belirlemeye yönelik istatistiki veriler ve tanıtıcı genel bilgilere ulaşılabilmektedir. Balıkesir sanayisinin tarihsel gelişimi hakkında hazırlanmış bir kaynak bulunamamış, bu konuda Balıkesir Valiliği ve Balıkesir Belediyesinin internet üzerinden yayınladıkları bilgiler kullanılmıştır. Balıkesir Sanayi Odasının hazırladığı 2000 Yılı Balıkesir Sanayi Odası Rehberindeki genel bilgiler değerlendirilmiştir. İl sanayisi üzerine ayrıca duran bir kaynağa ulaşılmamış, il ekonomisi ile ilgili çalışmalardan yararlanılmıştır.

Milli produktivite Merkezi tarafından 2 Nisan – 30 Haziran 2000 tarihleri arasında gerçekleştirilen 'Balıkesir Verimliliği Arttırma Projesi' kapsamında Balıkesir İli imalat sanayinde faaliyet gösteren gönüllü KOBİ'ler arasından belirli ölçütlere göre seçilen işletmelerde, verimlilik ölçme ve değerlendirme çalışmaları, firmaların rekabet gücü, teknoloji seviyesi, ilin turizm potansiyeli, sanayide kalite altyapısı, kapasite kullanımı ve pazarlama ile ilgili sorunları gibi konularda araştırma ve incelemeler yapılmıştır. Sektörde yaşanan başlıca sorunlar ve bunlara yönelik çözüm önerilerinden oluşan bu projeden ortaya çıkarılan en kesin sonuç, Balıkesir İlinin imalat sanayi kapasitesini kullanımının Türkiye ortalamasının altında olmasıdır.

Balıkesir ekonomisi konusunda yapılan bilimsel çalışmalardan (Aydemir, 2005; Serel, 2005; Sakarya, 2005; Özdemir ve Serel, 2005) ilde sanayi sektörünün ve daha genel anlamda ekonomik yapının beklenen düzeyde gelişmediği görülmektedir. Aydemir (2005)'in Balıkesir ekonomisi üzerine yaptığı çalışmada Balıkesir'de yıllar itibariyle sektörel ilerlemeler, uygun yatırım alanları ve gelişme için yapılması gerekenler ortaya konmuştur. Çalışmada genel olarak sanayi sektörünün yeterli gelişim gösteremediği görüşüne göre hareket edildiği anlaşılmaktadır.

Ekonomi alanında hazırlanan süreli yayınlarda da Balıkesir sanayisi ve ekonomisi üzerine yapılmış çalışmalar bulunmaktadır. Bu kaynaklarda Balıkesir sanayisinin gelişimi ve bugün mevcut sanayinin sektörel yapısı ile ilgili bilgi verilmiştir. Bu çalışmalarda da öne çıkarılan konulardan biri, Balıkesir'in sanayi sektöründe olması gereken yere gelememesidir. Genel durumun ortaya konmasının yanı sıra konu hakkında Balıkesir Valisi, Balıkesir Ticaret Odası Başkanı, Balıkesir Sanayi Odası Başkanı, BAGİAD (Balıkesir Genç İşadamları Derneği) Başkanı, BASİAD (Balıkesir Sanayici ve İşadamları Derneği) Başkanı, Balıkesir Rektörü'nün konu ile ilgili görüşlerine geniş yer verilmiştir (Özdemir, 2004; Karaçay, 2005; İpekeşen, 2005).

Balıkesir İli Sanayi ve Ticaret Müdürlüğü'nün hazırlamış olduğu il raporu Balıkesir ili ile ilgili genel sosyo-ekonomik verilerden oluşan istatistiki göstergelerden ibarettir. Bugün Balıkesir Merkez'in sanayi gelişiminin en önemli bölümünü sağlayacağına inanılan Balıkesir Organize Sanayi Bölgesi ile ilgili olarak da altyapı çalışmaları, arsa satış ve işletmelerin durumu ile ilgili genel bilgiler sağlanmıştır. Bunun yanında OSB ve Balıkesir için önem taşıyan sanayicilerin sanayinin gelişimi ve yaşanan sorunlarla ilgili görüşlerine ulaşılmıştır (Karaçay, 2005).

Sanayi ve gelişimi konusunda elde edilen literatürü oluşturan çoğu kaynak, bir bölge sanayisinin yapısal özelliklerini ve zamansal değişimini ortaya koymaktadır. Çalışma sonunda ise genelde mevcut sorunlar ve bunların çözüm önerilerinin neler olabileceği sıralanmaktadır (Güner, Yazıcı ve Doğanay, 2001; Kurban, 1994; Mutluer, 1995; Aydın, 1997). Bunun ötesinde, literatürde konu veya araştırma sahası ile ilgili üzerinde durulması gereken farklı bir sorunu hedef alma gibi bir amaca rastlanmamıştır.

Ülkemizde sanayi sektörü konusunda yapılan çalışmaların genelde dikkat çektiği husus, sanayileşme konusunda bölgeler arasındaki dengesizliktir. Sanayi sayımlarının sonuçlarına bakılarak bölgeler arasındaki farka, bu durumun sosyal açıdan yarattığı sorunlara dikkat çekilmektedir. Bu dengesizliğin çözümü için kalkınmada öncelikli yörelere ağırlık verilmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır (Sevgi, 1994).

Bazı çalışmalarda ise konuya çok değişik açılardan bakılabilmektedir. Anlamlı bir bölgesel gelişme programının uygulanabilmesi veya sanayinin yaygınlaştırılması için

çok daha basit ve köklü şartların oluşturulmasına yönelik farklı düşünceler ortaya atılmıştır. Gelişmemiş mekanlara sanayi götürmek için teşvikler ve topluma maliyeti çok yüksek projeler oluşturmak yerine, sanayi yoğunluğunun olduğu mekanları hafifletmek gibi çözüm önerileri sunulmuştur. Örneğin, ülkemizde iktisadi canlılık yaratmak için İç Anadolu Bölgesi'ne dikkat çekilmiştir. İç Batı Anadolu ve devamında İç Anadolu'yu kapsayan bozkırda bir sanayileşme eşiğinin kurulmasının, batıdaki merkezlerin rahatlamasını ve yeni bir sanayileşme hattının oluşmasını sağlayacağı savunulmakta ve önerilmektedir (Aksu, 1989: 32-34).

Bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmak ve sanayide desantralizasyonu sağlamak amacıyla 'kalkınmada öncelikli yöreler' kararnamesi ile kalkınmada öncelikli iller belirlenmiş ve bu illerin sayıları politik tercihlere bağlı olarak sürekli değişmiştir. 1950'lerden itibaren liberal sanayileşme politikalarının benimsenmesiyle, gerek kamu sektörü, gerekse özel sektör imalat sanayi yatırımlarını Ankara'nın batısında kalan bölgelere kaydırmıştır. Bu illere tanınan teşviklere rağmen, sanayinin mekansal dağılımındaki kutuplaşmalar giderilememiştir. Kalkınmada öncelikli iller kapsamında sınırlı bir süre kalan ancak, kendi öz kaynakları ile gelişen Denizli, Çorum, Kahramanmaraş, Gaziantep ve Kayseri gibi iller sanayileşme yarışına katılmışlardır. Böylece imalat sanayinin dağılımında gelenekselleşmiş iller ağırlığını korumakla birlikte Türkiye toplamı içindeki payları oldukça azalmıştır. Böylece ülkemizde sanayi faaliyetlerinin belli illerde toplanma eğilimi, son dönemde sanayileşen illerin ortaya çıkmasıyla ortadan kalkmaya devam etmektedir (Yaşar, 2004: 124-125). Bu illerin gelişimi aynı süreci yada benzerini yaşayan tüm iller için bir örnektir.

Bugün ülke genelinde sanayi faaliyetlerinin büyük bir kısmının ülkenin batı yarısında özellikle İstanbul, Kocaeli, Bursa, İzmir ve Manisa illerinde toplanmıştır. Sanayi bölgelerinin en önemlisi İstanbul ve çevresinde yer almakta, Tekirdağ, Kocaeli ve Bursa'yı kapsamaktadır. İkinci kümelenme bölgesi ise İzmir ve çevresindeki Manisa, Denizli, Afyon illerini kapsayan alandır. Bursa ve Denizli illeri buldukları bölgelerdeki metropollerden mekansal olarak ayrı bir şekilde gelişme göstermişler, işlevsel olarak bölgeleri ile bir bütünlük sağlamışlardır (Mutluer, 1995: 41-43).

Sanayi bölgelerini ve sanayi kollarını inceleyen çalışmalardan sanayide yer seçimini birçok faktörün etkilediği görülmektedir. Yeryüzünde sanayi faaliyetleri; kıtalar, ülkeler, bölgeler ve iller ölçeğinde ele alındığında her alanda eşit bir dağılım

göstermedikleri bir görülmektedir. Sanayinin kuruluş yeri bakımından cazip koşullara sahip gelişmiş bölgeler, yoğunlaşma alanları olmaktadır. Bazı alanlarda sanayi kuruluşu bulunmaması, belli alanlarda ise toplanması ve yoğun sanayi bölgeleri oluşturması, bölgenin özellikleriyle yakından ilgilidir. Bu faktörler kuruluş yeri faktörlerini oluşturmaktadır. Sanayide yer seçimini etkileyen bu faktörler, birbirleriyle ve başka faktörlerle ilişki içinde olup, bağımsız olarak ortaya konması zor olduğundan bir kombinasyon içinde ele alınması gereken faktörlerdir. Ayrıca sanayide yer seçiminde etkili olan bu faktörleri alandan alana, zamandan zamana, sanayiden sanayiye oynadıkları rol değişebilmekte ve farklı ekonomi türlerinde değişik sonuçlar verebilmektedirler. En önemli faktör grubunu hammaddelerin işlenmesi, montajı ve mamul maddelerin dağıtımıyla bağlantılı olan faktörler oluşturmaktadır (Tümertekin ve Özgüç, 1997: 511).

İncelenen literatüre göre sanayinin bir yerde kurulmasını belirleyen başlıca faktörler, hammadde, enerji, nüfus ve işgücü, ulaşım, sermaye, pazar, devlet yatırımı ve teşvikler, kişisel kararlar ve girişimcilik olarak belirlenmiştir.

Hammadde, sanayinin en önemli girdilerinden biridir. Hammadde kaynaklarının türü, çekiciliği, potansiyeli ve erişilebilirliği, sanayinin gelişmesi açısından önemlidir. Modern sanayinin en önemli özelliklerinden birisi çok miktarda hammadde kullanmasıdır ve bu nedenle de hammaddelerin ekonomik olarak elde edilebilecekleri bir lokasyon gerekir.

Hammaddelerin sanayi kuruluş yerini etkilemesi çeşitli durumlarla ilişkilidir. Hammaddenin bozulabilir olduğu durumlarda tesisler hammadde kaynağına yakın yerleşirler. Bazı yerlerde iyileştirilen taşıma kolaylıkları ve teknoloji, lokasyonla ilgili özellikleri değiştirmiştir. Dondurma işlemleriyle bozulabilirlik özelliği azaltıldığından yer seçimindeki arayış, hammadde faktöründen pazar faktörüne doğru kaymıştır. İmalat sonrası elde edilen ürünün daha kolay bozulabilir olduğu durumlarda ise tesisin yeri pazarın hemen çevresidir. Bunların yanı sıra yükte hafif, pahada ağır olan hammaddeler, diğer kuruluş koşullarının daha elverişli olduğu yerlere taşınarak işlenirler. Hammadde taşıma maliyetinin mamul maddeninkine göre yüksek olduğu yerlerde sanayi faaliyetinin yerini hammadde belirleyecektir. Ama genel olarak son yıllarda taşımacılığın gelişmesi ve özel taşıma kolaylıkları ile hammaddenin elde edilebilir hale gelmesi, sanayinin daha kompleks hale gelmesi ile yarı ve tam işlenmiş madde ile



alışan tesislerin artması gibi faktörler hammadde bağımlılığı etkisini azaltmıştır (Tümertekin ve Özgüç, 1997: 512).

Sanayi için ısı üretmek ve itici güç oluşturmak için kullanılan enerji, çeşitli yakıt ve güç kaynaklarından elde edilmektedir. Enerjinin naklinde maliyet önemli yer tuttuğu için çok büyük miktarda enerji kullanan sanayi tesisleri (örneğin elektro-kimyasal ve elektro-metalurjik) ucuz, istikrarlı enerji kaynağı yakınında yer alırlar. Ancak hammadde gibi, enerjinin de lokasyon faktörü olarak önemi azalmaya başlamıştır. Akaryakıtın büyük ölçüde yeterliliği arttırılmıştır. Aynı zamanda bu bağımlılık başka akaryakıt ve enerji kaynaklarının kömürün yerini alması, özellikle de elektrik dağıtım ağının ve doğal gaz boru hatlarının geliştirilmesiyle sanayinin yer seçiminde daha az rol oynamaya başlamıştır (Tümertekin ve Özgüç, 1997: 514).

Nüfus, genel özellikleri ile bulunduğu yerdeki ekonomik faaliyeti şekillendiren önemli bir faktördür. Nüfusun miktarı, eğitim seviyesi, kültürel özellikleri, işgücü durumu sanayi gelişimini yakından etkileyen faktörlerdir. Sanayi için eğitimli ve kaliteli işgücü yeterli görülebilir. Ancak, nüfusun miktarı da bölgedeki üretim-tüketim dengesini güçlendirici bir faktördür. Alış-veriş (ticaret) sıklığı, kendi içinde çevresindeki etki alanının da gelişmesini sağlar. Üretim ile tüketim arasında bulunan ticaret, kendisine ürün sunan üretim tarafından isteklendirilir, öte yandan da kendisine çare sunan tüketim tarafından uyarılır (Beaujeu ve Delobez, 1983: 6). Tüketim uyarılabildiğince ticaret gelişecek ve bu da üretime yansıtacaktır. Örneğin Denizli sanayisi'nin gelişmesinde işgücünün yanı sıra yoğun bir tüketici kitlesinin bulunması da etkili olmuştur (Mutluer, 1995: 57). Yoğun makineleşmeye rağmen, modern sanayide işgücünün elde edilebilirliği ve maliyeti hala önemli bir faktör olarak durmaktadır. Ancak, işçiye olan talep makineleşme nedeniyle azalırken, bölgeler arası ulaşım ve iletişimin artması işçiye olan yerel talebi de en aza indirmiştir (Tümertekin ve Özgüç, 1997: 517).

Sanayi faaliyetleri için gerekli olan çeşitli ve büyük miktardaki hammaddelerin fabrikalara getirilmesiyle mamul maddelerin pazarlara gönderilmesi; işçilerin tesislere getirilip götürülmeleri yeterli ve örgütlü taşımacılıkla mümkündür. Aslında ulaşımın gelişmesi de sanayi sayesinde olmuştur. Ulaşım yolları arasında su yolu genellikle en ucuz taşıma yolu olduğu için, limanlar sanayi için son derece uygun lokasyonlardır

(Güner, Yazıcı ve Doğanay, 2001). Ama yine de sanayi için bir bölgede deniz, kara, demir ve hava yolu imkanlarının bir arada bulunması büyük bir avantajdır.

Sermaye, sanayi yatırımlarının temelini oluşturan faktördür. Sanayinin geliştirilebilmesi için yeterli sermaye birikiminin sağlanması gereklidir. Az gelişmiş bölgelerde sermaye birikimi genellikle sınırlıdır ve az da olsa tarım, küçük sanayi ve ticaret kesiminden elde edilmektedir. Sermayenin sınırlı oluşu yatırımları kısıtlamakta ve sanayinin gelişimini engellemektedir. Ancak günümüzde bankacılık sistemlerinin gelişmesi ile tamamlayıcı sermaye transferini gündeme getirmiştir (Tümertekin ve Özgüç, 1997: 523).

Pazar, sanayi kuruluşlarının ürettiği malları sattığı veya ticari ilişkilerini yürüttüğü alan olarak tanımlanmaktadır. Pazar alanında var olan tüketici kitlesinin satın alma gücü ölçüsünde pazarın önemi artmaktadır. Sanayinin amacı satmak amacıyla mal üretmektir. Hammadde ve enerji kaynaklarının çekici güç olarak önemi azaldığında, pazar temel husus haline gelmektedir (Tümertekin ve Özgüç, 1997: 519).

Devlet yatırımı ve teşvikler, sanayinin gelişiminde etkili olan en önemli faktörlerden biridir. Devletin sanayiye olan doğrudan katkısı, kamu yatırımları ve teşviklerin yanı sıra mevcut yatırımlara yol, su, elektrik, sanayi siteleri, organize sanayi bölgesi gibi altyapı yatırımları ile olmaktadır.

Ekonominin her alanı ve her aşaması hükümet politikalarından etkilenmektedir. Politik ve ekonomik sistemler arasında gerçekleşen ilişki ve etkileşimler sonucu dalgalanmalar meydana gelmektedir. Politikacılar, seçim başarısı için ekonomik şartların öneminin farkındadır ve bu nedenle seçim zamanında elverişli şartlar meydana getirmek için ekonomik politikaları harekete geçirirler. Bu nedenle ekonomik dalgalanmalar genellikle seçim zamanlarını yansıtmaktadır (Bakırtaş, 1998: 47-63).

Türkiye ekonomisinde özellikle enflasyon ve gelir dağılımındaki olumsuz sonuçlar ekonominin üzerinde büyük bir baskı yaratmaktadır. Bu sorunların çözümü, kalıcı istikrar ile sürdürülebilir bir büyümenin sağlanması, iktisadi değişkenler yanında siyasi değişkenlere bağlıdır. Özellikle son yirmi yıldır yaşanan ekonomik ve siyasi kararsızlıklar, belirli aralıklarla ekonomiyi kendi iç dinamikleri sonucunda kriz ortamlarına sürüklemiştir. Piyasa ekonomisi anlayışındaki yetersizlikler, özelleştirme, gelir dağılımı ve bölgelerarası gelişim dengesizliklerinin giderilememesi, ekonomi için önemli handikaplar olarak karşımızda durmaktadır. Diğer yandan siyasi alandaki

reformsuzluk yada dar kadrocu anlayışlar, kamu yönetimi ve ekonomisinde, sosyal güvenlikte, tarımda ve ekonominin diğer alanlarında sızıntıları hızla büyütülmüştür. Ağırlıklı olarak yaklaşık yirmi yıldır uygulanan para ve döviz kuru politikaları (borçlanma ve vergi politikaları), düzen ve yapı politikaları ile desteklenmediği için ekonomik istikrar sürekli kılınamamıştır (Altay, 2000: 49-68).

Bölgelerarası gelişim ve refah dengesinin sağlanması devletin ilk hedefleri arasındadır ve bunun gerçekleştirilmesi için bazı projeler hazırlanıp hayata geçirilmiştir. Ancak görünen sonuç itibarıyla beklenen hedefe ulaşılamamıştır. Bazı kaynaklarda konuya çok daha farklı açılardan bakılarak, anlamlı bir bölgesel gelişme programının uygulanabilmesi veya sanayinin yaygınlaştırılması için çok daha basit ve köklü şartların oluşturulmasına yönelik düşünceler ortaya atılmıştır.

"Türkiye'de sanayi faaliyetlerini yurt düzeyine eşit biçimde dağıtmak, bütün illerimizi yakın gelişmişlik düzeylerine ulaştırmak, gerçekleşmesi imkansız olarak görülen bir durumdur. Öte yandan insan gücü hareketliliğinin yüksek olduğu ülkemizde iç göçleri engellemenin mümkün olmadığı da açıktır; sorunları çözümsüzlüğe yaklaşan dört büyük metropol dışında bunun gerekliliği ve yapılabilirliği tartışılmalıdır. Gelişmemiş mekanlara sanayi götürmek için teşvikler ve topluma maliyeti çok yüksek projeler icat etmenin karşıtı olarak, sanayi şişmesi olan mekanları hafifletmek gibi bir tasarıma gidilmelidir. Ülkenin en ücra köşelerine sanayi tohumları atmak amacıyla süregelen kaynak israflarına yenilerini eklemek yerine sanayinin en şişkin noktalarından daha uzak mekanlara eksenler ve kanallar yaratmak gerekmektedir. Bu şişkin odaklar; konut, belediyeçilik ve insan sorunlarının çözülemeyen boyutlara ulaştığı İstanbul, İzmir, Bursa ve Adana gibi sanayi yoğunlaşmasının görüldüğü mekanlardır. Buralardan daha az yoğun sanayi ve şehir mekanlarına hızlı ve geniş koridorlar yani hızlı trenler, otoyollar oluşturulmalıdır. Yalnız sanayileşme açısından değil, artık çözümsüz bir çürümeye terk edilmekte olan İstanbul – İzmit ve Bursa komplekslerinin kurtulmaları da, buna benzer çözümlerde aranmalıdır. Yani eksenler, buralarda bir ferahlama yaratacak, taşan sanayi ise gittiği yeni mekanlarda, yeni sanayi sektörleri ile araştırma ve geliştirme adacıkları için çok farklı dinamik ölçek ekonomileri ortaya çıkaracaktır. Yeni eksenler üzerindeki insan, mal ve bilgi hareketi metropol içindeki hareketten daha ucuz olacaktır. Bu eksenler veya arterler, zamanla şimdi uzak sayılan merkezleri, örneğin, Trakya, İstanbul ve Ankara'yı kompleks haline getirecektir. (Boratav, ve Türkcan, 1993: 111-113)."

Batıdan doğuya kompleks özellikteki iller bu bağlantıyı izledikçe sanayinin de tüm ülkede yayılma hareketi hızlanacaktır. Bu açıdan düşünüldüğünde araştırma sahamız yine çok şanslı bir durumda ve konumda bulunmaktadır. Sahaya hangi açıdan bakılırsa bakılsın bahsedildiği gibi önemli sanayi aksı oluşumuna uygun ve sanayi komplekslerinin arasında, oralardan taşabilecek sanayiye kaldırarak potansiyeldedir.

Balıkesir için hazırlanan model önerisi çalışmasında (Sakarya, 2005) mikro finans (mikro kredi) sistemiyle ilde yerel kalkınmanın sağlanabileceği üzerinde

durulmuştur. İlde yerel kalkınmanın sağlanması için yerel finansman sorununun ana unsurlardan biri olduğu, sermayenin ve dolayısıyla refahın tabana yayılması için, öncelikle yerel sermayeyi harekete geçirecek finansal faaliyetlerin tabanda oluşması gerektiği savunulmuştur. Sistemin, yerelde biriken sermayeyi büyük kentlere aktarmak yerine; yerelde, üretim ve istihdam için kanalize edecek ve hatta ulusal piyasa ile bütünleşerek yöreye kaynak aktarabilecek özellikte olduğu savunulmaktadır. Yerel potansiyeli harekete geçirerek, diğer bölgelerle ve hatta dünya ile entegre olabilmiş, rekabetçi ve kendine güvenen bir bölge oluşturabilmek; yerel kalkınma planlarının ve çalışmalarının temel amacıdır. Diğer bir deyişle yerel kalkınma, bölgenin potansiyellerinin açığa çıkarılması ve bölgedeki girişimcilik faaliyetlerine ortam hazırlanıp desteklenmesi ve de bu girişimciler arasında koordinasyonun sağlanarak rekabet gücü yüksek firmaların oluşturulması suretiyle mümkün olacaktır. Çalışmaya göre sistem sayesinde, bölgenin dinamikleri harekete geçirilirken, aynı zamanda Balıkesir’de üretilen kaynakların bu bölgede kullanılması da sağlanmış olacaktır (Sakarya, 2005).

Kişisel kararlar coğrafi bir faktörden çok sosyo-psikolojik bir faktördür. Sanayi kendiliğinden değil, verilen kararlar sonucu büyüyen bir olgudur (Tümertekin ve Özgüç, 1997:523). Sanayi kuruluşlarının sahiplerinin kökeni, önceki meslekleri ile diğer bireysel özellikleri sanayi alanındaki tutumlarını etkiler. Bireysel kararlar ekonomik kararlardan büyük ölçüde etkilense de özellikle sanayinin yer seçiminde son derece etkilidir.

Ekonomi biliminin genel yaklaşımında ekonomik gelişmeyi belirleyen başlıca üretim faktörleri; doğal kaynaklar, işgücü, sermaye ve girişimciliktir. Bilgi toplumuna ulaşmak için bu faktörler arasında en gereken, nitelikli işgücü ve girişimciliktir. Modern bilgi toplumunda; insanın ekonomik değer yaratma gücü, fiziksel emekten fikri emeğe doğru kaymaktadır. Fikri emeğin iki önemli boyutu da yönetim ve girişimciliktir. Gelişen teknolojilerle yöneticiliğin bazı unsurlarının da makineleştirilmesine karşılık girişimcilik, insanın tekelinde kalan en önemli itici güçtür. Girişimci, kar sağlamak amacıyla, riski üstüne alarak, başkalarının gereksinmelerini karşılamak üzere, ekonomik mal ve hizmet ortaya koymak için üretim öğelerinin alımını ve birleştirilmesi imkanlarını sağlayandır. Girişimci tek başına kendi emeğini kullanabilir, başkalarının emeğini de sözleşme karşılığında satın alabilir. Mal ve hizmet üretmek için kendi

sermayesini risk ettiği gibi başkalarının sermayesini de kullanabilir. Doğal kaynak sahiplerine kira, emek sahiplerine de faiz öder. Kar, girişimin yani göze alınan risklerin karşılığıdır. Kar sağlamak için insan ihtiyaç ve isteklerinin iyi bilinmesi, yeni mal ve hizmetlerin üretilmesi gerekir (Apaydın, 1999: 1-5).

Günümüzde girişimciliğin geliştirilmesi konusu gerek gelişmekte olan, gerekse gelişmiş ülkelerin ekonomi politikalarının vazgeçilmez bir unsurudur. Girişimci, ekonomik kaynakların düşük üretkenlik alanlarından yüksek üretkenlik alanlarına aktarılma sürecinde baş aktördür. Risk üstlenme ve yenilikçi olma niteliği nedeniyle girişimcilerin tüm toplumların değişim ve gelişme süreçlerinde öncülük yaptıkları söylenebilir. Çünkü, kendisinin veya başkasının yarattığı yenilikleri ekonomiye kazandırır. En küçük bir yenilik dahi üretim sürecinde iyileştirmeler ve üretkenlik artışları sağlayabilir. Yeniliğin düzeyi arttıkça ekonomiye katkısı da büyür. Girişimcinin üretim sürecine katkısı başlıca üç yönde olabilir:

- 1- Üretim kaynaklarını yeni bir tarzda birleştirerek kullanılmayan üretim faktörlerinin kullanılmasını sağlar.
- 2- Kullanılmakta olan üretim araçlarının ve mevcut girdilerinin değişik şekillerde kullanımı ile üretimi artırır.
- 3- Yeni düşüncelerin yaratılması, yayılması ve uygulanmasını hızlandırır. Elde edilen başarı ve başarısızlıklar diğer girişimcilere örnek olur, yol gösterir.

Girişimciliğin son dönemde böylesine popüler olmasının başlıca sebepleri şunlardır:

- \*İstihdam sorununun artması,
- \*Yeni ekonominin gittikçe güçlenmesiyle değişen ekonomik yapı,
- \*Ekonomi ve işletme alanlarında teorik gelişmeler ve girişimciliğin genel kabulü.

Girişimci düşüncenin üç ana bileşeni; risk alma, yenilikçilik ve rekabetçi düşünce yapısıdır. Girişimciliğin kazandıracığı işlevler ekonomi için oldukça önem taşımaktadır. Bu işlevler;

- \*Üretimi organize etmesi
- \*Ürün çeşitliliği sağlaması
- \*İstihdam yaratması
- \*Yeni pazarlar ve satış yöntemleri yaratması
- \*Sermaye birikimi sağlamasıdır.

Serbest piyasa düzeninin geçmişinin uzun yıllara dayalı olduğu gelişmiş ekonomilerde girişimcilik faaliyetleri daha yaygın olarak yer almakta, bireyler açısından girişimcilik için gerekli olan risk alma, yenilikçilik ve rekabetçi düşünce yapıları daha çok görülmektedir. Ülkemizde ise Cumhuriyet dönemi ekonomi politikaları genelde devlet müdahalesine dayalı bir sanayi gelişmesini hedef almıştır. Kalkınma planlarının simgelediği devletçi yaklaşım özellikle 1980'lerden sonra terk edilmeye başlanmış ve sanayileşme, pazar ekonomisinin mekanizmalarına bırakılmıştır. Ancak Türkiye'de yine de devletçiliğin oldukça yerleşmiş bir değer olduğu ve bunun da girişimcilik yapısını önemli ölçüde etkilediği söylenebilmektedir. Türkiye ekonomisi giderek artan oranda sanayi üretiminin ağır bastığı bir yapıya dönüşmektedir. Sosyo-ekonomik yapısı yeni sanayileşen ülke görüntüsü çizmektedir. Avrupa ve ABD ülkeleri için varlığından söz edilen, bireylerin girişimcilik için gerekli risk alma, yenilikçilik, ve rekabetçi düşünce yapıları Türkiye'nin sosyo-kültürel yapısında yer alan birtakım değerler nedeniyle yaygın olarak ülkemiz insanında görülmemektedir. Bu değerlerin bazıları şu şekilde sıralanabilir: Kadercilik, kanaatkarlık, riskten ve kişisel girişimden kaçınmak, rekabetten kaçınmak, mükemmel ve adil olduğu kabul edilen ilahi bir düzeni sürdürmek, yakın çevre dışındakilere güvensizlik, aile işletmeleri dışındaki işletme türlerinin benimsenmemesi, çalışmanın bir zorunluluk olarak görülmesi, çalışma süresini yoğun olmayan ve kısa bir tempoda tutmak, günlük yaşayıp ileriye planlamayı gereksiz bulmak. Buna bağlı olarak Türk toplumundaki bireylerin risk almaya daha az yatkın oldukları söylenebilir. Kısaca, Türkiye'nin mevcut ekonomik ve sosyo-kültürel yapısı içerisinde girişimcilik için gerekli, koşulların tam anlamıyla yaratılabildiğinden söz etmek mümkün değildir (Tosunoğlu, 2003).

Yılmaz (1998) tarafından "Türkiye'de girişimciliğin geliştirilmesi gereklidir" tezine bir model önerisi olarak hazırlanan yüksek lisans tez çalışmasında da Türkiye'de girişimciliğin gelişmeme nedenleri üç başlık altında toplanmıştır. Bunlar; sosyo-kültürel yapıdan kaynaklanan nedenler, ekonomik yapıdan kaynaklanan nedenler ve tarihsel nedenler olarak gruplanmıştır.

Sosyo-kültürel yapıdan kaynaklanan başlıca nedenler;

- Bireyin yapısı (Sorgulama, araştırma, vb. eksikliği)
- Toprağa bağımlılık (Doğu kültürüne benzer olarak toprakla uğraşma alışkanlığı)

- Kanaatkarlık
- Risk almama anlayışı
- Statik zihniyet yapısı
- Yoksulluk kültürü – zenginlik kültürüdür (Var olanla yetinme ve yerini koruma).

Ekonomik yapıdan kaynaklanan nedenler ise;

- Kişi başına milli gelirin düşük olması
- Tarımsal işgücünün fazlalığı ve tarımsal verimin düşüklüğü
- Hızlı nüfus artışı ve nüfusun diğer özellikleri
- Kamu yönetimindeki gelişmenin toplumsal gelişmenin gerisinde kalmasıdır.

Tarihsel nedenler ise;

- Osmanlı Devletinden miras kalan üretim sisteminin bozuk olması
- Ekonomik yatırımlara yönelmeme
- Osmanlı kültür ve iktisat sisteminin arz yönlü olması
- Ahilik teşkilatının bozulması olarak sıralanmıştır (Yılmaz, 1998: 45-46).

Aynı kaynağa göre, Türkiye'nin girişimciliği farklı ve yeni modellerle ele alınabilmesi için yapılması gerekenler şu şekildedir;

- Yerel otoritelerin yapısı güçlü olmalıdır.
- Girişimcilere verilen destekler yerel bazda olmalıdır.
- Teşvikler yerelleştirilmelidir.
- Yerel sermaye organize edilmelidir.
- Her alanda yerleşme sağlanmalıdır.
- Girişimciler eğitilmelidir.
- Türkiye'deki girişimciler bilgilendirilmelidir.

Girişimcilik konusunda ülkemizde yerel ölçekte birçok araştırma yapılmış (Aytaç,1999; İlhan, 2002; Apaydın, 1999), yöreye özgü girişimcilik potansiyeli, girişimciliğin etkilendiği faktörler ve öneri olarak girişimcilik uygulamalarının nasıl olması gerektiği ile ilgili sonuçlara ulaşılmıştır. Ülkemiz geneli ile ilgili uygulamaların yanı sıra özellikle yerel ölçekte, yani daha ayrıntılı olarak girişimcilik çalışmalarına eğilimin gerekliliği ortak bir düşüncedir.

Sanayi coğrafyasına araştırma konusu olan her alanın hangi ölçekte olursa olsun sanayiye kendisine çekmek için sunduğu çeşitli çekicilikler vardır. Bunlardan uygun bir sit, elverişli bir iklim, enerji kaynakları, hammaddelere erişme kolaylığı ve büyük pazarlara yakınlık doğal avantajlar olarak kabul edilirler. Alan geliştikçe bu avantajlar daha da güçlenir ve bunlara yenileri eklenir. Ulaşım kolaylığı, ticari hizmetler, işgücü kalitesi, pazar, sermaye gibi insan tarafından oluşturulan üstünlükler bunlar arasındadır (Tümertekin ve Özgüç, 1997: 475). Ancak her iki grup üstünlük de sanayinin bir bölgede neden yer aldığını yada almadığını açıklamaya yeterli olmayabilmektedir. Örneğin, doğal koşullar bir yana, Balıkesir'in ilçesi olan Bandırma, 1970'li yıllardan sonra büyük bir sanayileşme sürecine girmiş ve Marmara Denizi'nde önemli bir ihracat limanı haline gelmiştir (Arslan, 2005: 3). Bandırma ilçesiyle bile Balıkesir gelişmişlik bakımından çevre illeri yakalayamamış olmasıyla duruma tam tersten yaklaşılmasını gerektirmektedir. Var olan avantajlara rağmen araştırma bölgesinin sanayiye yeterince çekemediği düşünülmektedir. Ve böyle bir durumun açıklanabilmesi için eksik olan en önemli avantaj özelliklerinin neler olduğunun bulunması gerekir.

Bayraktar (1996) tarafından hazırlanan doktora tezinde Sakarya'nın sanayileşmesi sosyal ve ekonomik yönleriyle ele alınmış, mevcut durum değerlendirilmiş ve 30 yıl önce aynı konuda yapılan çalışmayla karşılaştırmalar yapılmıştır. Çoğu yönüyle Balıkesir ile benzerlik gösteren Sakarya, E-5 karayolu üzerinde yer alan, ancak İstanbul'dan İzmit'e kadar uzanan sanayileşme ve kentleşme koridoru içine dahil olamayan; ülke geneline göre gelişmiş ama bölgesine göre geri kalmış bir il olarak belirtilmektedir. Sahip olduğu özellikler ve konumla İstanbul'un Anadolu'ya açılan kapısı olarak görülmektedir. Tarımın ve buna dayalı sanayinin gelişme göstermesiyle öne çıkan bir ildir. Ancak, tarım – sanayi ilişkisinin ülkemizde pek gelişmediği ve Adapazarı'nın bu özelliğiyle önemli bir il olduğu üzerinde durulmuştur. Oysa ki Türkiye'de bu özellik Balıkesir'de ve çoğu yörede yaygındır. Bunun yanı sıra Sakarya'nın yeterince sanayileşmemesini açıklamaya çalışan sebeplere değinilmiş, ama bunun sonrasında bölgeye yapılan yatırımlar sayesinde sanayileşmenin başarılı bir seyir izlediği, ilde sanayileşmenin hızlandığı ve bir cazibe merkezi olarak ortaya çıktığı sonucuna varılmıştır (Bayraktar, 1996).

Aydınlı (1997) tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde Bursa'da kentleşme – sanayileşme ilişkisi üzerinde durulmuştur. Ülkemizin sanayi kentlerinden biri olan



Bursa kentleşme sanayileşme ilişkisi sonucu pek çok sorunu yaşayan bir kenttir. Biriken yoğunluğun azaltılması bakımından Mudanya, İzmir, Ankara, Yalova'ya giden yolların düzenlenerek standartlarının arttırıldığı ve sanayinin ana ulaşım aksları çevresinde yayılmasına yol açtığı belirtilmiştir. Türkiye'de ülke bazında fiziki bir planlama yapılmadığından, Bursa'daki sanayileşmenin de kentleşme ve bölgesel kalkınma ile birlikte ele alınmadığı vurgulanmaktadır.

Sanayi coğrafyası alanında yapılan çalışmalarda konu ve saha ile ilgilenilen yanlar genelde aynıdır. Coğrafyacının sanayi faaliyetleriyle ilgilenmesi, aynen diğer ekonomik faaliyetlerde de olduğu gibi, dağılışı ve ilişkileri belirlemek yönündedir. Kısaca, sanayi faaliyetlerinin coğrafyayı ilgilendiren başlıca yanları üç başlık altında toplanmıştır (Tümertekin ve Özgüç, 1997: 477 ) :

- Dağılışı düzeni
- Yerleştikleri alandaki çeşitli elemanlarla etkileşimleri
- Başlıca alanlarla ilişkileri

Ayrıca, sanayi faaliyetlerinin hangi koşullarda başladığı, geliştiği, gelişme yönünün ne olacağına üzerinde durulması gerekir. Bir bölgenin sanayi bakımından değerlendirilmesinde sadece varolan durumu inceleyen bu üç başlık değil; dağılışı ilişki ve etkileşim göstermeyen potansiyelini de ele almak gereklidir. Var olan kaynak ve avantajlarına göre mevcut gelişmişlik seviyesinin değerlendirmesini yapmak gerekir. Potansiyel oluşturan bir sahada gelişimi engelleyen eksiklerin araştırılması, sanayiye çeken bir sahanın sahip olduğu avantaj özelliklerinin açıklanması kadar faydalı olmalıdır. Sanayi insana bağlı olarak gelişen beşeri bir olgudur. Bu nedenle üzerinde durulması gereken değişkenler sahaya özgü olacağından iyi belirlenmelidir.

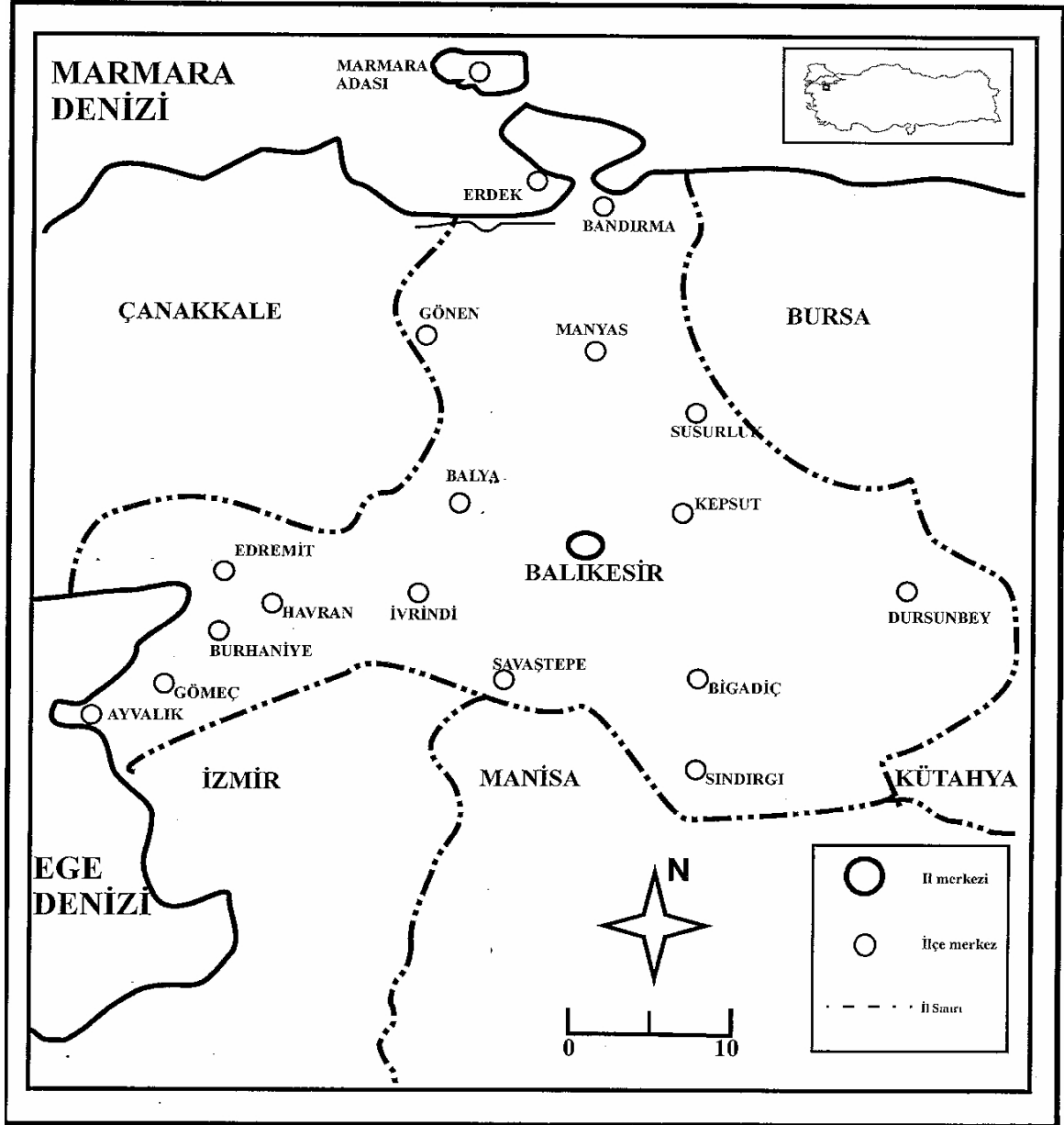
Sanayinin gelişiminde çok önemli bir paya sahip olan girişimcilik ve örnek girişimcilik uygulamaları üzerine hazırlanmış bilimsel araştırmalardan (Tosunoğlu, 2003; İlhan, 2002; Aytacı, 1999; Apaydın, 1999; Kurban, 1994) ve sanayileşme konusunda hazırlanmış bilimsel çalışmalardan (Özkök, 1997; Orhan, 2000) yararlanılmıştır. Ayrıca, iktisat ve sosyoloji literatürü kapsamında yayınlanmış makalelerden yararlanılarak konunun farklı yönlerden irdelenmesine çalışılmıştır (Üner, 1991; Hava, 1998; Yılmaz, 2001).

## BÖLÜM I

### ÇALIŞMA SAHASI

#### 1.1.Balıkesir İli'nin Genel Coğrafi Özellikleri

##### 1.1.1. Konum



Şekil 1: Çalışma Sahası

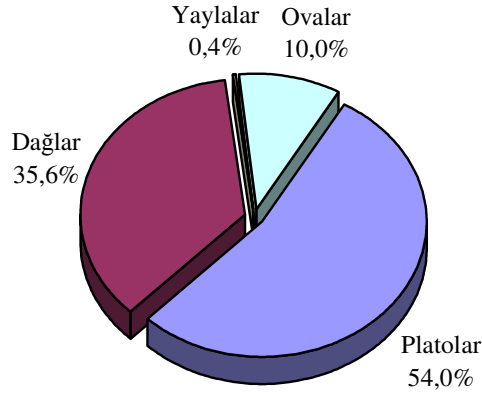
Türkiye'nin kuzeybatısında, Marmara Bölgesi'nde bulunan Balıkesir, kuzeyde Marmara Denizi, batıda Ege Denizi ve Çanakkale, güneyde İzmir ve Manisa,

güneydoğuda Kütahya, doğuda ise Bursa ile komşudur. 14.456 km<sup>2</sup>'lik yüzölçümüyle Türkiye'nin % 2'lik bir bölümünü oluşturur.

### 1.1.2. Fiziki coğrafya özellikleri

#### 1.1.2.1. Yeryüzü şekilleri

Balıkesir İli'nin bulunduğu saha genel olarak engebeli bir topografya özelliği göstermektedir. Yer yer yüksekliği 1800m'ye yaklaşan dağlar bulunmaktadır. İl sınırları içinde plato özelliği gösteren aşınım yüzeyleri geniş yer tutar. Dağlık ve platoluk alanlar akarsular tarafından yarılmıştır. Ayrıca sahada çöküntü alanlarında gelişen ovalar da geniş yer kaplamaktadır. Kuzeyde Kapıdağı Yarımadası ile Marmara Denizi'ne uzanan Balıkesir ilinin batıda Ege Denizi'ne uzanan kıyısı girintili bir körfez biçimindedir.



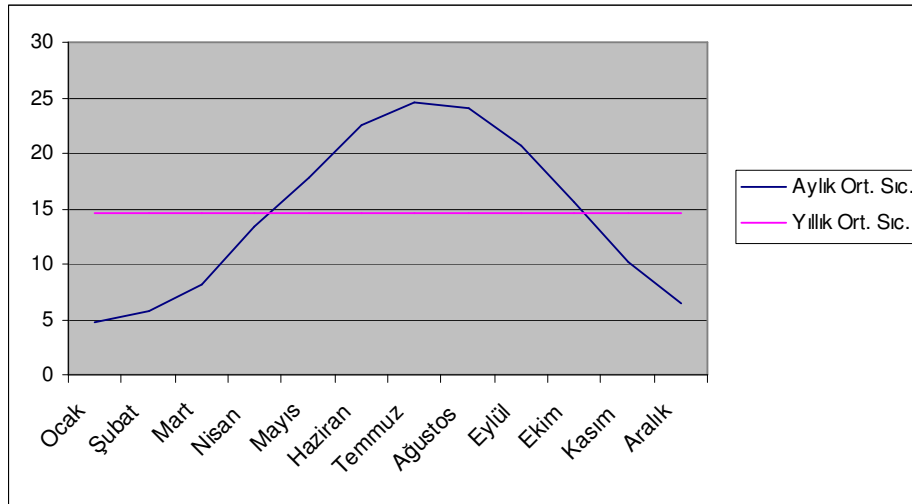
**Şekil 2:** Balıkesir topraklarının yeryüzü şekillerine göre dağılımı

İl topraklarının engebeli bölgeleri güneyde Madra Dağları'nın ve doğuda Alaçam Dağları'nın bulunduğu yörelerdir. Dağlık alanlar Balıkesir İlinin yaklaşık % 36'lık bir bölümünü kaplamaktadır. Önemli yükseklik oluşturmayan dağlar bazı bölgelerde alçak tepelik halindedir. İldeki ovalar, genellikle dağ sırtlarıyla birbirinden ayrılmış, deniz seviyesine yakın yüksekliktedir. Ovalar il topraklarının % 10'unu oluşturur. Başlıca ovalar; Balıkesir Ovası, Manyas Ovası, Gönen Ovası, Edremit Ovası, Havran Ovası ile Burhaniye, Ayvalık, Sındırgı, Bigadiç, Ergama, İvrindi ve Susurluk ovalarıdır. Öte yandan, ilin % 54'lük bölümünü plato tanımı içine sokulabilecek yontuk-düz alanlar oluşturmaktadır.

Balıkesir ili su kaynakları bakımından da oldukça zengindir. İl sınırları içindeki en önemli akarsu Susurluk çayı olup, diğerleri Gönen Çayı, Kocaçay ve Havran Çayı'dır. İlin en önemli gölü Manyas Gölü'dür. İl sınırları içindeki diğer göller Tabak Gölü ve Çaygören baraj gölüdür. Bunların yanı sıra ilde çok sayıda gölet bulunmaktadır (Balıkesir Sanayi Odası Raporu, 2000).

### 1.1.2.2. İklim, bitki örtüsü ve toprak özellikleri

Balıkesir ili iklim özellikleri bakımından Akdeniz ve Karadeniz iklimleri arasında bir geçiş bölgesi oluşturur. Ege kıyılarında yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve genellikle yağışlı Akdeniz iklimi, Marmara kıyılarında ise Karadeniz ikliminin etkisiyle yazlar nispeten serin geçmektedir. Kıyılardan iç kesimlere gidildikçe, özellikle il merkezinde karasal iklimin egemen olduğu göze çarpar. Yıllık ortalama sıcaklıklar Edremit'te 16.2°C , Bandırma'da 14.1°C Balıkesir'de 14.5°C , Dursunbey'de 12.1°C olarak görülür. Ortalama değerleri için konumundan dolayı Balıkesir Merkez İstasyonu verileri kullanılmaktadır ( Şekil 3).

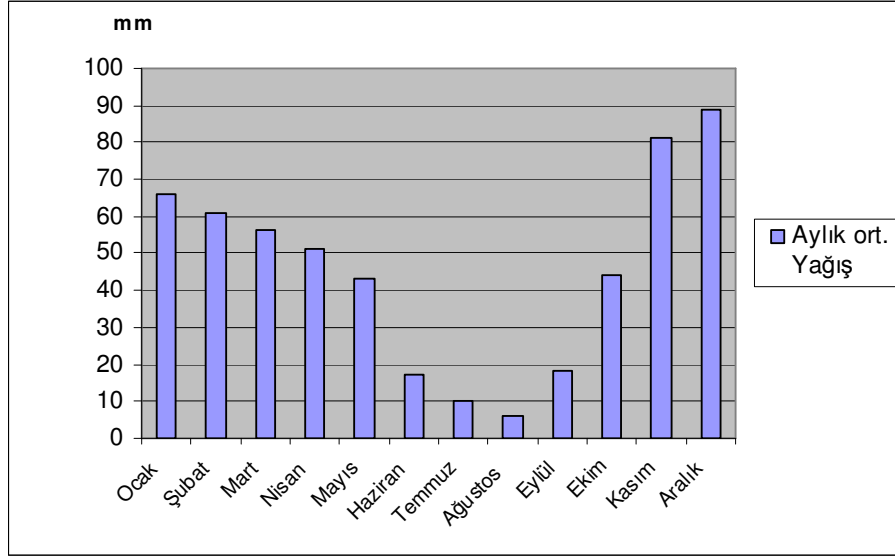


Şekil 3: Balıkesir'de aylık ortalama sıcaklıklar ile yıllık ortalama sıcaklık ( Tağıl, 2004: 111)

İlde ortalama donlu gün sayısı ise 8 olup, don olayı aralık, ocak, şubat ve bazı yıllar mart ayında gerçekleşir (Tağıl, 2004: 116).

Balıkesir'in yağış rejiminin geçiş karakterinde (Akdeniz-Karadeniz) olduğu görülmektedir. Yaz kuraklığı Akdeniz rejimindeki kadar belirgin değildir. Kış yağışlarının payı yaz yağışlarından daha fazladır. En fazla yağış aralık ayında, en az

yağış ise ağustos ayında gerçekleşir. Balıkesir'in ortalama yıllık yağış değeri yaklaşık 545 mm'dir (Tağıl, 2004: 146) (Şekil 4).



Şekil 4: Balıkesir'de aylık ortalama yağış değerleri (Tağıl, 2004: 142).

Edremit ve Bandırma'nın hemen kıyıda bulunmaları ve yağışlı hava kütlelerinden doğrudan etkilenmeleri, bu istasyonlarda yağış miktarının fazla olmasına neden olmuştur. Yağışın aylara dağılışında Edremit istasyonunda yaz dönemindeki belirgin azalma, kış döneminde ise gözlenen artış, Akdeniz yağış rejiminin belirgin etkisini ifade etmektedir. Bandırma istasyonunda yağışın aylara dağılışında Edremit'e nazaran daha düzenli bir gidiş Karadeniz yağış rejiminin etkisinden kaynaklanır.

Bölgenin iklim özellikleri hem fiziki hem de beşeri coğrafi faktörleri üzerinde etkilidir. Örneğin alandaki en önemli ekonomik faaliyet olan tarım ve doğal bitki örtüsü iklimin etkisi altında şekillenmektedir. Buna göre bölgenin kışın düşük sıcaklıklardan etkilenebilen; buna karşın yazın yüksek sıcaklıklara dayanıklı ve yazın su ihtiyacı sulanarak karşılanılabilen bahçe ve tarla tarımının yapılmasına uygun olduğu söylenebilir. Doğal bitki örtüsü üzerinde de yaz kuraklığı belirleyicidir. Balıkesir, bitki örtüsü özellikleri bakımından da bir geçiş bölgesi özelliğindedir. İklim karakterine bağlı olarak çeşitliliğin görüldüğü sahada öncelikle Akdeniz fitocoğrafyasına ait türler daha sonra Avrupa Sibiryta fitocoğrafyasına ait türler bulunmaktadır (Tağıl, 2004: 161-205).

İl genelinde toplam orman alanı 669 701 hektardır. Ormanlık alan dağılımına göre ise ilde ormansız alan payı yaklaşık % 54, ormanlık alan payı ise % 46'dır. İlde 300- 400 m'ye kadar olan yerlerde maki türleri yaygındır. Doğu kesimlerinde ve kıyıdaki dağlık bölgelerde çam, meşe, gürgen, ıhlamur ve kestane ağaçlarından oluşan ormanlar bulunmaktadır. Edremit körfezi çevresinde 500 m'ye kadar olan yükseltilerde zeytin ağaçları, daha yükseklerde ise kızılçam ve karaçam bulunmaktadır. Ovalık kesimlerde garig türleri, akarsu boylarında ise çınar ve söğüt ağaçları yaygındır (İl Sanayi ve Ticaret Müdürlüğü Raporu, 2000).

Balıkesir ili'nde tepelik alanlarda ve eteklerinde magmatik kütlelerin parçalanmasıyla, ovalarda ise alüvyonların birikmesiyle oluşmuş topraklar görülür. Alüvyon kalınlığının fazla olması, tarımsal potansiyelin de artmasını sağlamıştır. Örneğin Balıkesir Ovası bu nedenle daha çok sulu tarım alanı olarak ekonomik bir öneme sahiptir. Balıkesir Ovasında söz konusu ekonomik potansiyele bağlı olarak 14 kırsal yerleşme bulunmaktadır (Tağıl, 2004: 72). İl topraklarının yaklaşık % 85'i tarıma elverişlidir. Verimleri oldukça yüksek olan bu topraklar zengin tarım alanları oluşturmaktadır. Bunların yanı sıra maki bitki örtüsünün egemen olduğu alanlarda kırmızı renkli topraklar (Terra rossa toprakları) ve kahverengi orman toprakları yaygındır (Balıkesir Sanayi Odası Rehberi, 2000).

### 1.1.3. Beşeri ve ekonomik coğrafya özellikleri

#### 1.1.3.1. Nüfus

2000 Yılı nüfus sayımına göre Balıkesir İli'nin toplam nüfusu 1 076 347 olup, Türkiye sıralamasına göre 15. sırada bulunmaktadır (Tablo-1).

| İlçe          | TOPLAM           |                |                | ŞEHİR NÜFUSU   |                |                | KÖY NÜFUSU     |                |                | YÜZÖL-<br>ÇÜM<br>km <sup>2</sup> | NÜFUS<br>YOĞUN-<br>LUĞU |
|---------------|------------------|----------------|----------------|----------------|----------------|----------------|----------------|----------------|----------------|----------------------------------|-------------------------|
|               | TOPLAM           | ERKEK          | KADIN          | TOPLAM         | ERKEK          | KADIN          | TOPLAM         | ERKEK          | KADIN          |                                  |                         |
| Merkez        | 287 709          | 147 783        | 139 926        | 215 436        | 111 128        | 104 308        | 72 273         | 36 655         | 35 618         | 1 454                            | 198                     |
| <b>TOPLAM</b> | <b>1 076 347</b> | <b>542 681</b> | <b>533 666</b> | <b>577 595</b> | <b>293 161</b> | <b>284 434</b> | <b>498 752</b> | <b>249 520</b> | <b>249 232</b> | <b>14 456</b>                    | <b>75</b>               |

**Tablo 1 :** Balıkesir İlinde 2000 Yılı Genel Nüfus Sayımına Göre Nüfusun Cinsiyete Göre Dağılımı. (DİE, 2000 Genel Nüfus Sayımı)

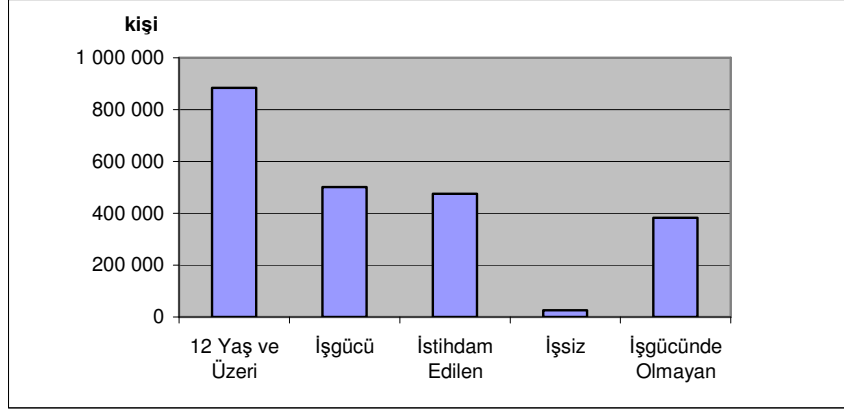
Balıkesir İli'nde km<sup>2</sup>'ye 75 kişi düşmektedir. Bu nüfus yoğunluğu ile ülke genelinde 33. sırada yer almaktadır. 2000 Yılı Genel Nüfus Sayımına göre ülke nüfus yoğunluğu 88'dir ve ilin nüfus yoğunluğu bunun altındadır. Bir de %0 9.9 yıllık nüfus artış hızı ile iller sıralamasında 75. sıradadır. Nüfus artışı ülke geneline göre oldukça düşüktür. Türkiye'de yıllık toplam nüfus artış hızı %0 18.8'dir. Ülke genelinde şehir nüfusu yılda %0 26.81 oranında artarken, Balıkesir'de şehir nüfusunun yıllık artış hızı %0 20.87'de kalmıştır. Köy nüfusundaki artış hızı da ülkede %0 4.21 iken Balıkesir'de %0 -1.35'dir (DİE, 2000 Genel Nüfus Sayımı).

Balıkesir İli'nin nüfusu 1927-1980 yılları arasında ülke ortalamasının oldukça gerisinde, düşük bir gelişme temposu göstermiştir. 1927'de Balıkesir, ülke nüfusunun % 3'ünü barındırırken 1990'da ise bu oran % 1.7, 2000 sayımına göre de % 1.5'e gerilemiştir.

|                  | <b>Toplam Nüfus</b> | <b>Şehir Nüfusunun Payı(%)</b> | <b>Okuma Yazma Bilen Oranı(%)</b> | <b>Yüksek Öğretim Oranı(%)</b> | <b>İşgücüne Katılanlar Oranı(%)</b> | <b>İşsizlik Oranı (%)</b> |
|------------------|---------------------|--------------------------------|-----------------------------------|--------------------------------|-------------------------------------|---------------------------|
| <b>TÜRKİYE</b>   | 67,803,927          | 64,9                           | 80,64                             | 7,8                            | 39,6                                | 7,2                       |
| <b>BALIKESİR</b> | 1,076,347           | 53,66                          | 88,37                             | 6,53                           | 56,6                                | 5                         |

**Tablo 2:** 2000 Genel Nüfus Sayımına Göre Balıkesir Sosyo-Ekonomik Niteliklerinin Ülke Geneli İle Karşılaştırması (DİE Bölge Müdürlüğü, İl Göstergeleri, 2000)

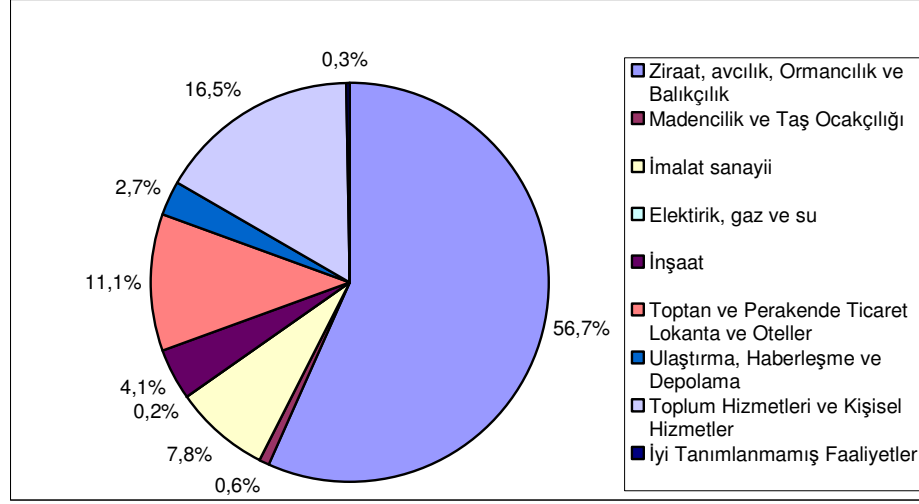
Balıkesir'in şehirleşme oranı % 54 olup Türkiye ortalamasının altındadır. Bu durumu itibariyle iller arasında şehirleşme sıralamasında 47. sıradadır (İl Sanayi ve Ticaret Müdürlüğü, Raporu). Okur yazarlık oranı Türkiye ortalamasının üzerindedir. Ancak, üniversiteye sahip olan bir il için uygun olmasa da eğitim seviyesinin asıl göstergesi olan yüksek öğretim oranı bakımından Balıkesir ülke ortalamasının altındadır.



**Şekil 5:** Balıkesir ilinin işgücü durumu (DİE Bölge Müdürlüğü, İl Göstergeleri, 2000).

İşgücüne katılanların oranına bakıldığında, Balıkesir'in ülke ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. Bu, ilde işgücünün yeterliliğini göstermektedir. İlin kendi içindeki işgücü durumu da işsiz oranı az, istihdam edilen fazla görüldüğünden iyi olarak görülmektedir. Ancak, ildeki işgücü ülke işgücünün % 1.7'sini, istihdam edilen nüfus ise ülkedeki toplam istihdamın % 3'ünü oluşturmaktadır. İşsizlik oranı ülke genelinde % 7.2 iken Balıkesir'de % 5'tir (DİE, 2000 Genel Nüfus Sayımı) (Şekil 5). Balıkesir esas ekonomik geçim kaynağı tarım olan bir ildir. Çalışan nüfusun büyük bölümünün tarım sektöründe yer aldığı görülmektedir. Ancak, ülke genelinde olduğu gibi Balıkesir'de de tarımda çalışıyor görünen ancak faal olmayan (gizli işsiz) grup bulunmaktadır. Bu durumda çalışmayan ve ekonomik kazancı olmayan işsiz bir kesim çalışıyor görülmektedir. İşsizlik oranının az olmasının diğer bir sebebi ise Balıkesir'in işsiz grubu çeken sanayileşmiş iller kadar göç almamasıdır. İşgücünde olmayan nüfusun önemli bölümünü öğrenciler oluşturmaktadır. Çalışan nüfusun % 8'i sanayide, yaklaşık % 57'si tarımda, geri kalan kısmı da hizmet ve diğer sektörlerde bulunmaktadır (DİE İl Göstergeleri, 2000) (Şekil 6).





**Şekil 6:** Balıkesir ilinde faal nüfusun işkollarına göre dağılımı (2000) (DİE Bölge Müdürlüğü, İl Göstergeleri, 2000).

### 1.1.3.2. Ekonomik yapı

Balıkesir'in belirgin özelliklerinden biri, ilin ekonomik yapısının öteden beri çeşitlilik göstermesidir. İlerdeki en önemli faaliyet tarım olmasına karşın Balıkesir, sanayi, madencilik, ticaret ve turizm bakımından da önemli potansiyele sahip bir ildir.

Türkiye'nin milli gelire en fazla katkı yapan illerinin yer aldığı Marmara Bölgesi'nde bulunan Balıkesir, bölgesinde sanayileşme açısından geri kalmış illerden biri olarak gösterilebilir. Balıkesir; Marmara Bölgesi'nde bulunmasına rağmen ekonomik veriler Marmara Bölgesi değerlerinden çok farklıdır. Marmara Bölgesi'nde sanayi sektörü büyürken Balıkesir'de tarım sektörü gelişmiştir (Aydemir, 2005). Ancak Türkiye geneline bakıldığında, ekonomik ve sosyal yapı açısından üst sıralarda görülmektedir. Devlet Planlama Teşkilatı'nın 2003 Aralık ayında yayınladığı İller ve Bölgeler İtibarıyla Yurt İçi Hasıla'daki Gelişmeler Raporuna göre, Balıkesir, sosyo ekonomik gelişmişlik sıralamasında 81 il içinde 15. sırada yer almaktadır. Rapora göre sanayi açısından yine aynı sıralarda yer alan il, tarımda ise ilk 5 içinde görülmektedir. Kişi başına GSYİH bakımından ise iller arasında 25. sıradadır. 1980 yılında GSYİH'da Balıkesir ilinin payı % 1,9 iken 2000 yılında % 1.5'e gerilemiştir. Konumu itibarıyla ticaretin gelişimi için de çok uygun bir yer olan Balıkesir, çevresindeki gelişmelere yeteri kadar ayak uyduramamıştır.

### 1.1.3.2.1. Tarım

Balıkesir, değişik iklimleri bir araya getiren coğrafi konumu ve verimli toprakları nedeniyle yurdumuzun önemli tarım alanlarından biridir. İlde tarımsal faaliyetler, topraktan gıda sanayisine kadar çok geniş sınırları kapsamaktadır. Balıkesir'in başlıca geçim kaynağının da tarım ve tarıma dayalı sanayi olduğu görölmektedir. İl'in coğrafi avantajlarından kaynaklanan ürün çeşitliliği dikkati çekmektedir. Tarımsal üretim çok çeşitli bir yapıya sahiptir. Topraklarında her mevsim ayrı ürünler yetişmektedir. İl'in sahil kesimi zeytincilik, bağcılık ve balıkçılıkla uğraşmakta; iç kısımlarda ise her türlü toprak mahsulü, ormancılık ve hayvancılık alanlarında faaliyet görölmektedir. Doğal koşullar ve bitkisel üretim bakımından Balıkesir, birbirinden oldukça farklı üç bölgeye ayrılabilir. Marmara Bölgesi; İlin kuzey kesimindeki Bandırma, Erdek, Gönen ve Manyas ilçelerini kapsar. Bu ilçelerde tahıl türlerinin yanı sıra pamuk, şekerpancarı, tütün, şaraplık üzüm ve sofralık zeytin yetiştirilir. Balıkçılık, tavukçuluk ve besi hayvancılığı oldukça gelişmiştir. Körfez Bölgesi; Ege kıyısındaki Ayvalık, Edremit, Burhaniye ve Havran ilçelerini kapsar. Bu yörenin en önemli ürünü zeytindir. Zeytin üretimi ekonomik yaşamı belirleyici bir nitelik taşır. Türkiye'de üretilen özellikle yağlık zeytinin büyük bölümü burada üretildiğinden yöreye Türkiye'nin zeytin ambarı denmektedir. Yörede ayrıca mandalina, pamuk, incir ve daha içerilerde üzüm, çamfıstığı ve baklagiller üretilmektedir. Merkez Bölgesi; iç kısımdaki Merkez, Susurluk, Dursunbey, Bigadiç, Sındırgı, İvrindi, Kepsut, Balya ve Savaştepe ilçelerini kapsar. Bu ilçelerde tahıl üretimi egemendir. Ayrıca şekerpancarı, tütün, ayçiçeği, pamuk, susam, elma, armut ve kışlık sebzeler yetiştirilir (Balıkesir Sanayi Odası Rehberi, 2000).

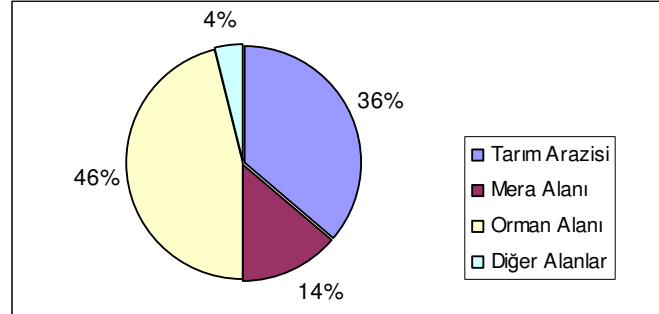
İlde hayvancılık başlıca geçim kaynakları arasında yer almaktadır. Balıkesir'in denize kıyısı olan 7 ilçesi mevcut olup; bunlar Ayvalık, Gömeç, Edremit, Burhaniye, Bandırma, Erdek, Gönen ilçeleridir. Bu ilçelerde balıkçılığın yanı sıra Balya, Bandırma, Bigadiç, İvrindi, Manyas Kuş Gölü, Savaştepe, Sındırgı Çaygören baraj gölü, Susurluk Barajı Gölü ve göletlerinde balık üretim çalışması yapılmaktadır. Küçükbaş ve büyükbaş hayvancılık, tavukçuluk, balıkçılık, arıcılık başlıca uğraş alanlarıdır. Buna

bağlı olarak et, süt, süt ürünleri, yumurta üretebilmek ve işleyebilmek için kesim hane, mandıra ve kümesler gibi iş kolları oluşmuştur (Balıkesir Sanayi Odası Rehberi, 2000).

Tarımsal üretim bakımından Manyas, Gönen, Balıkesir, Edremit, Havran, Burhaniye ovaları önemli yer tutar. Balıkesir İli'nde Tarım İl Müdürlüğü'nün hazırladığı 2004 verilerine göre toplam arazi varlığı 1 452 814 hektar olup bunun dağılımı tablo-3'te gösterilmiştir:

| Arazi Cinsi   | Birim  | 2002            | 2003            | 2004            | Oran (%)   |
|---------------|--------|-----------------|-----------------|-----------------|------------|
| Tarım Arazisi | hektar | 510 456         | 513 946         | 513 946         | 36         |
| Mera Alanı    | hektar | 210 014         | 210 014         | 210 014         | 14         |
| Orman Alanı   | hektar | 675 010         | 675 010         | 675 010         | 46         |
| Diğer Alanlar | hektar | 57 334          | 53 844          | 53 844          | 4          |
| <b>Toplam</b> | hektar | <b>1452 814</b> | <b>1452 814</b> | <b>145 2814</b> | <b>100</b> |

**Tablo 3:** Balıkesir'de arazi varlığı dağılışı (İl Sanayi ve Ticaret Müdürlüğü Raporu)



**Şekil 7:** Balıkesir'de arazi dağılışı, 2004 (İl Sanayi ve Ticaret Müdürlüğü Raporu).

Görüldüğü gibi tarım arazisi ve orman alanı önemli paya sahiptir. Verilen 3 yıllık periyotta tarım arazisinde artış görülmektedir. Verimli topraklara sahip geniş tarım arazisi, orman varlığı, meraları ile Balıkesir tarım için önemli bir potansiyele sahiptir. Ekonomik faaliyetler içinde tarımın payı yaklaşık % 49, sanayi ve hizmetlerin payı % 51 civarındadır. Tarım işkolunda çalışanların toplam istihdama oranı yaklaşık % 57'dir. DPT'nin raporuna göre tarımsal üretim değeri ile ülkede 3. sırada olan Balıkesir, rakamlardan da anlaşılacağı üzere, tarıma dayalı gelişen bir ekonomiye sahiptir.

Sanayisi de tarıma dayalı gelişen ilde başta un, yem, zeytin, zeytinyağı, salça, konserve, nebati yağ, şeker gibi tarımsal hammaddelere dayalı üretimin, Balıkesir ekonomisinde yeri büyüktür. Son yıllarda tavukçuluk, yumurta başta olmak üzere süt ve süt mamulleri sektörleri önemli yer tutmaktadır. Tarıma dayalı sanayi, 3. bölümde ayrıca üzerinde durulacak sanayi içinde ele alınacaktır.

#### **1.1.3.2.2. Madencilik**

Çeşitli ve karmaşık bir jeolojik yapıya sahip olan Balıkesir, yeraltı kaynakları yönünden oldukça zengin, madencilik faaliyetinin önemli olduğu illerden biridir. Faal nüfusun çok az bir bölümü, % 0.6'sı bu sektörde çalışmaktadır. Madencilik Balıkesir içindeki önemi 19.yy' a kadar uzanmaktadır. Bu yıllarda yabancı kökenli şirketler ildeki bor tuzu ve simli kurşun madenini işletir ve ihraç ederlerdi. Bu yılların en önemli madenleri Bigadiç ve Susurluktaki borasit ve Balya'daki simli kurşun madenleriydi. Bunlar Cumhuriyet döneminde de yabancı şirketler tarafından işletilmeye devam edildi. Balya madeni 1940'da kapatıldı (Yurt Ansiklopedisi:1161). İlin diğer önemli madenleri ise demir ve mermerdir. Bor tuzları ise ilin en önemli madeni olmayı sürdürmüştür.

Bir çok sanayi ürününün yapımında kullanıldığı için çok önemli bir maden sayılan bor tuzları, il sınırları içinde çıkarılmaktadır. Sadece Türkiye çapında değil, dünyanın da en zengin rezervlerinden biridir. Başlıca yatakları Susurluk-Sultançayırı, Bigadiç ve Taşköy dolaylarındadır. Bunlar arasında Bigadiç önemli yataklara sahiptir. Günümüzde Tülü Açık İşletmesi'nin bulunduğu saha özel sektör tarafından işletilmekte iken, Bakanlar Kurulu Kararı ile 13.02.1976 tarihinde Etibank'a verilmiştir. İşletme Müdürlüğü Bigadiç ilçesinin 12 km. kuzeydoğusunda Osmanca Köyü sınırları içinde kurulmuştur (Yiğitbaşıoğlu, 2004: 22). Bor tuzları, 19.yy' dan beri işletilmekte olup yurt dışına ihraç edilmektedir. Bandırma'da Boraks ve Asitborik Fabrikasının kurulmasıyla birlikte bor tuzları işlenerek ihraç edilmeye başlanmıştır (İpekeşen, 2005: 14).

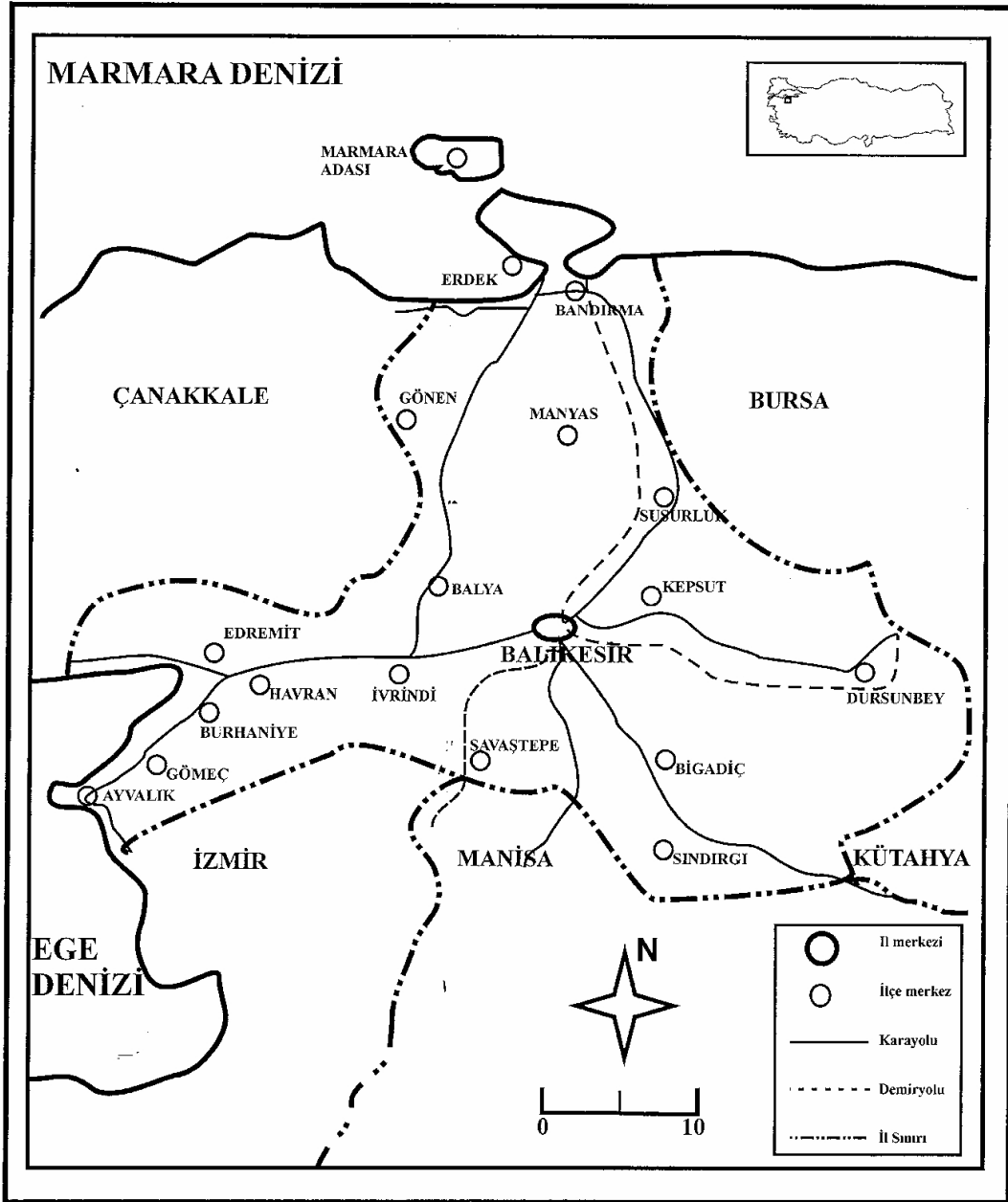
Türkiye hem işletme hem de pazarlama özellikleri olan kristalli (taneli ve gerçek) mermer bakımından dünyanın en zengin rezervlerine sahiptir. Türkiye'de bu alanda en zengin il ise kuşkusuz Balıkesir'dir. Ülke rezervinin % 80'i Balıkesir'dedir.

İldeki başlıca mermer bölgesi Marmara Adası'dır. Adını mermerden aldığı yaygın bir söylentidir. Burada çıkarılan mermerler piyasada çok tutulmaktadır. Ancak Balıkesir mermer işleme tesisleri bakımından aynı ölçüde zengin değildir. Türkiye'deki mermer işleme tesislerinin çoğu İstanbul, Ankara, İzmir gibi Büyükşehirlerde toplanmıştır. Çıkarılan mermerin büyük bir bölümü ihraç edilmekte, bir bölümü de bu tesislerde işlenmektedir (İpekeşen, 2005: 15).

Diğer bir önemli madeni demir olup rezervinin en yoğun olduğu bölge Eymir'de ve Kazdağı çevresindedir. Bu rezervler ülkedeki demir rezervinin yaklaşık % 8'ini oluşturmaktadır. Diğer madenler ise; kurşun ve çinko (Avcılar, Balya, Halılar, Altınoluk), kayatuzu (Taşköy), manganez (Temaşalık), talk (Kapıdağ), volfram ve molibden ( Kalabak köyü )'dir (İl San. ve Tic. Müd. Raporu).

#### **1.1.3.2.3. Ulaşım**

Ülkemizin batı bölgelerindeki en önemli merkezleri birbirine bağlayan önemli yollar üzerinde yer alan Balıkesir, kara, deniz ve hava ulaşımının yapılabildiği bir ildir. İli kuzeyden güneye geçen, İstanbul, Bursa, İzmir kentleri arasındaki bağlantıyı sağlayan devlet yolu, il sınırları içindeki en önemli karayoludur. Yolun bir diğer uç noktası da Bandırma Limanı'dır. Bandırma ve Bursa'dan gelen karayolları Susurluk'un kuzeyinde birleşir. Önemli üretim ve dağıtım merkezlerini bağladığından yük taşımacılığının bu yol üzerindeki trafik akımı içindeki payı fazladır. Bunun yanında İzmir-Çanakkale kentlerini bağlayan karayolunun Ayvalık- Edremit bölümü, il sınırları içinde kalmaktadır. Bu yol da, Trakya, Güney Marmara ve Ege Bölgelerini bağlayan önemli bir yoldur. Bu yol ve Balıkesir Kenti'ni Edremit ve Burhaniye'ye bağlayan karayolu, körfez çevresinde canlanan turizm faaliyetleri nedeniyle yaz aylarında yoğunlaşmaktadır.



Şekil 8 : Balıkesir ulaşım yolları haritası.

Balıkesir, Kuzey Ege Bölgesi'nin ulaşımını sağlayan demiryolu hattı üzerinde de önemli bir istasyondur. Kütahya ve Bandırma'dan gelen demiryolları Balıkesir'de birleşir. Bandırma- İzmir hattı 1912'de açılmıştır (Yurt ansiklopedisi:1177). Yabancı şirketlerce yapılan demiryolu, hammaddeleri İzmir ve Bandırma İstasyonlarına taşımak amacıyla kullanılmaktaydı. Kütahya-Balıkesir hattı Cumhuriyet sonrasında yapılmıştır. Bu hatlar üzerinde hammadde yük taşımacılığı yoğunudur. Bunların yanı sıra İstanbul-

İzmir ve Ankara-İzmir arasında günlük düzenli seferlerle çalışan yolcu trenleri de Balıkesir'den geçmektedir (Balıkesir Sanayi Odası Rehberi, 2000).

1970 sonrasında bölge ve ülke çapında önem kazanmış Bandırma Limanı, bugün bölgenin en önemli ihracat ve ithalat kapılarından biridir.

#### **1.1.3.2.4. Ticaret**

Ticaretin olağanüstü bir örgütleyici gücü vardır ve ticaret yeni kentleşen alanlarda gelişme yolundaki çabaları desteklemeye yönelik kilit - donatımı oluşturur (Beaujeu ve Delobez, 1983: 8). Balıkesir'in ekonomik hayatında da ticaret eskiden beri önemli bir yer tutar. Bunun sebebi ise coğrafi konumudur. Balıkesir, Türkiye'nin sanayi ve ticaret merkezi Marmara Bölgesi ile zengin tarım ve ticaret bölgesi Ege arasındaki geçiş ilidir. Marmara ve Ege bölgelerinin iklim özelliklerini bünyesinde toplayan Balıkesir, yetiştirdiği çok çeşitli tarım ürünleri ile de büyük bir hammadde deposudur. Zengin maden yatakları açısından da dünya çapında öneme sahiptir. Marmara Denizi'ndeki limanı Bandırma, bölgenin ve ülkenin en önemli limanlarından biridir. Balıkesir, iyi nitelikli deniz, kara ve demiryollarıyla ülkenin bütün bölgelerine ve dışa bağlantılıdır. Tüm bu özellikler Balıkesir'in canlı bir ticaret merkezi olması için fazlasıyla yeterlidir.

Balıkesir'de ticarete konu olan ürünler çeşitlilik gösterir. Bunların başında büyük merkezlere gönderilen ve kısmen ihraç edilen tarım ürünleri gelir. Buğday ve diğer tahıllar, baklagiller, çeşitli hayvansal ürünler, yağ ve kuru sebzeler başlıca ticaret mallarıdır. 1960'lardan sonra sanayinin gelişmesiyle inşaat malzemeleri, tarım araçları, tarım ürünlerine dayalı zeytinyağı, sabun, bitkisel yağ, şarap vb. sanayi ürünleri ve kereste ticareti gelişmiştir. Ayrıca sentetik çuval, trafo, jeneratör, gübre, yumurta, tavuk, salça ticarete konu diğer ürünlerdir. İilde çıkarılan madenler de ticaret açısından önem taşır. İlin öteki illerle ve özellikle büyük merkezlerle sıkı ticari ilişkileri vardır. Ticari hayat büyük ölçüde İstanbul ve İzmir'in kısmen de Bursa'nın etkisi altındadır. Bandırma-Erdek-Manyas-Gönen'i kapsayan bölge, esas olarak İstanbul pazarına tarım ürünleri üretmektedir. Kısmen de Bursa ile ilişkisi vardır. Ayvalık-Edremit yöresi ise zeytinyağı üretimi ve ticareti ile uğraşmakta olup hem sanayi tesisleri hem de ihraç bağlantısı bakımından İzmir'le sıkı ilişki içindedir. Balıkesir esas olarak bir toplama ve dağıtım merkezi özelliği göstermektedir. Balıkesir'deki ticaret, ilçelerde yetiştirilen tarım ürünlerini toplamak ve bunları büyük kentlere sevk etmek, İstanbul ve İzmir'den

sağlanan işlenmiş őrlerini ise alt merkezlere yollamak biçimindedir. Ancak bu genel durumun bazı istisnaları vardır. Zeytinyağı őrretimini elinde tutan Ayvalık-Edremit yoresi, bu őrünün toptan ticaretini de elinde bulundurmaktadır. Balıkesir'deki gelişmiş ticari hayatın varlığı nedeni ile 8 ticaret odası ve 2 ticaret borsası bulunmaktadır. Ticaret odaları şunlardır; Balıkesir Ticaret Odası, Bandırma Ticaret Odası, Ayvalık Ticaret Odası, Edremit Ticaret Odası, Erdek Ticaret Odası, Burhaniye Ticaret Odası, Gonen Ticaret Odası ve Susurluk Ticaret Odası (Balıkesir Sanayi Odası Raporu, 2000).

Ticaret sektoru ilde tarım ve sanayiden sonra gelmektedir. Faal nüfusun % 11'i bu sektörde çalışmaktadır. Bu oran ile Balıkesir tüm iller arasında 15. sırada bulunmaktadır. 2004 yılı verilerine göre Balıkesir'de 145 adet ihracatçı firma, 136 adet de ithalatçı firma bulunmaktadır (İl Sanayi ve Ticaret Müdürlüğü Raporu).



## BÖLÜM II

### BALIKESİR İLİNDE SANAYİ SEKTÖRÜ

#### 2.1. Balıkesir İlinde Sanayi Sektörünün Gelişimi

Balıkesir ilinin gelişme düzeyinin belirlenmesinde il içi sektörel yapılanmada sanayi sektörü dışındaki sektörlerin etkili olduğu ifade edilebilir (Özdemir ve Serel, tarihsiz). Sanayisi göreceli gelişmiş illerden biri olan Balıkesir ekonomisinde un, yem, zeytin, zeytinyağı, salça, konserve, nebati yağ, şeker gibi ürünlerin yanı sıra, özellikle tavukçuluk ve yumurta başta olmak üzere et ürünleri ile süt ve süt ürünleri üretimi önemli bir yere sahiptir. İklim şartları tarım için olduğu kadar her türlü sanayi faaliyeti için de son derece uygundur. İşletme sayılarına göre ilde öncelikle gıda sanayi ağırlıklı bir öneme sahip olmakta, bunu tarım alet ve makine imalatı sektörü izlemektedir.

İlde farklı sanayi sektörlerinin bazı ilçelerde yoğunlaştığı görülmektedir. Tarım makineleri, sentetik çuval, çimento, trafo, jeneratör Merkez İlçe'de; zeytinyağı ve sabun körfez çevresinde; beyaz et ve gübre Bandırma'da; süt ve süt ürünleri Manyas ve Gönen ve Susurluk'ta yoğunlaşmıştır. Genelde imalat sanayinin ilde ikili bir yapı gösterdiği söylenebilir. Edremit Körfezi çevresinde Ayvalık, Edremit, Burhaniye ilçeleri öteden beri zeytinyağı ve sabun sanayinin merkezleri olarak bilinmektedir. Buralardaki zeytinyağı ve sabun fabrikalarının çoğu orta ölçeklidir. İldeki en modern fabrikalar ise Merkez İlçe'de ve Bandırma'dadır (İpekeşen, 2005:14).

#### 2.1.1. Cumhuriyet öncesi Balıkesir sanayi

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Balıkesir'deki en önemli sanayi dalı, el tezgahlarıyla yapılan dokumacılıktı. Balıkesir abaları çok ünlüydü ve 1800'lerde askeri giysi yapımı için İstanbul'daki yönetim ilde bir aba fabrikası kurulmasına karar vermiş, ancak bu karar gerçekleşmemişti (Yurt Ansiklopedisi:1160). Avrupa ülkeleri, 19.yy'ın başlarında sanayileşmelerini tamamlamışlar, kapitalist kurumlar aracılığıyla ekonomilerini güçlendirirken, sanayileşmeye geçemeyen ülkeleri pazar haline getirmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa ülkelerinin açık pazarı durumuna gelmesi özellikle 1838 yılında Balta Limanı Anlaşmasında imzalanan Osmanlı-İngiliz

Serbest Ticaret Anlaşması'ndan sonra olmuştur. Bu anlaşma ile fabrika ürünü ucuz İngiliz mallarının ülke içine akmasına hukuki bir zemin hazırlamış, hammadde kaynakları da batıya açılmıştır. Böylece, 1838 yılından sonra Osmanlı İmparatorluğu'ndaki mevcut atölye tipindeki sanayi kuruluşları batı ürünleri ile rekabet edemeyerek kapanmışlardır (Mutluer, 1995: 17).

19. yy' da Avrupa ülkeleri ile daha sonra da imzalanan ticari anlaşmalar sonucu gümrük duvarlarının kaldırılması, birçok ilde olduğu gibi Balıkesir'de de ilkel yöntemlerle sürdürülen dokumacılığın yıkılmasına yol açmıştır (Yurt Ansiklopedisi 1160).

Osmanlı Devleti'nin dış ekonomisinde Balıkesir'in önemli bir yeri vardı. Balıkesir çevresinde başta bor ve simli kurşun olmak üzere çıkarılan maden ürünlerinin yabancı sermayeli şirketlerce dış satımı yapılıyordu. Kısacası il, Osmanlı Devleti'nin önemli bir maden ihraç merkeziydi. Balıkesir bu özelliğini Cumhuriyet döneminde de korumuştur. 1921 yılında Bandırma-İzmir demiryolunun Fransızlarca yapılıp işletmeye açılması da Bandırma'ya özel bir önem kazandırmıştır. Kapitülasyonlardan yararlanarak gelen gemiler, İstanbul yerine Bandırma'ya gelerek Osmanlı'nın iç pazarlarına mal taşıyorlardı. Demiryolu varlığı dış ülkelerde üretilen bu malların, İç Batı Anadolu'ya dağıtımını büyük ölçüde kolaylaştırmıştı. Dokumacılıktan sonra Balıkesir'deki en önemli sanayi dalları zeytinyağı ve sabun yapımıydı. Bu dönemde çok ilkel yöntemlerle yapılan zeytinyağı ve sabun üretimi Cumhuriyetin kurulmasından sonra da ilin sanayi yapısına damgasını vuran önemli bir dal olarak kalmıştır (Balıkesir Sanayi Odası Rehberi, 2000).

### **2.1.2. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Balıkesir'de sanayi**

Cumhuriyetin ilanını izleyen yıllarda Balıkesir sanayi hemen hemen tamamen tarıma dayalıydı. Türkiye genelinde ilk büyük dokuma fabrikalarının kurulmaya başlandığı bu yıllarda Balıkesir'de dokumacılık çoğunlukla aile emeğiyle el tezgahlarında yürütülüyordu. Öte yandan başta simli kurşun ve bor olmak üzere madencilik ilin en önemli ekonomik faaliyetleri arasındaydı. Bu yıllarda, o döneme göre sanayi işletmesi sayılabilecek işletmelerin sayısının, başka illere göre fazla olmasına karşın bunların çoğu küçük ölçekliydi (BSO Rehberi, 2000). 1927 sanayi sayımına göre

Balıkesir, 2412 sanayi kuruluşu ve 9231 çalışanıyla Marmara bölgesinde 3. sırada yer almaktaydı (Sevgi, 1997: 87) (Tablo-4).

| İLLER      | TESİS SAYISI | %    | ÇALIŞAN ORTALAMASI | %    |
|------------|--------------|------|--------------------|------|
| İstanbul   | 8507         | 46,4 | 41615              | 59,4 |
| Bursa      | 3019         | 16,5 | 9231               | 13,1 |
| Balıkesir  | 2412         | 13,2 | 7549               | 10,7 |
| Kocaeli    | 1072         | 5,8  | 2842               | 4    |
| Çanakkale  | 1047         | 5,8  | 2381               | 3,4  |
| Edirne     | 811          | 4,4  | 2188               | 3,1  |
| Tekirdağ   | 585          | 3,2  | 1521               | 2,2  |
| Bilecik    | 488          | 2,7  | 1289               | 2    |
| Kırklareli | 383          | 2    | 1458               | 2,1  |
| TOPLAM     | 18324        | 100  | 70094              | 100  |

**Tablo 4:** 1927 sanayi sayımına göre, Marmara Bölgesi'ndeki tesislerin ve çalışanlar ortalamasının illere dağılımı (Sevgi, 1997:87).

Cumhuriyetin kurulmasından sonra ülkenin sanayileşmesi ve sanayileşme hareketinin hızlandırılması için devlet müdahaleci bir politika izlemiştir. Bu politikada öngörülen amaç, özel teşebbüs yoluyla ülkede hızlı bir sanayileşme sürecini başlatmak ve ithalatı önemli ölçüde sınırlamaktır. Bu dönemde hükümetler, sanayide özel kesim girişimlerinin özendirilmesi amacıyla iki temel politikayı uygulamışlardır. Biri, gümrük duvarlarının yükseltilerek yurt içinde üretilen malların uluslararası rekabetten korunmasıydı. İkincisi ise, özel sermayenin sanayi girişimlerini, özellikle vergi indirimi yoluyla özendirmeyi hedefleyen Teşvik-i Sanayi Kanunu idi. 1923-1933 yılları arasında uygulamaya konan bu sanayileşme politikaları, ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik yapının olumsuz koşullarını, değişen dünya ekonomisinin gelişimi doğrultusunda, yeniden yapılandırmaya yönelik girişimlerdir (Sevgi, 1994: 40-43).

1933-1950 yılları arası ise devletçi sanayileşme dönemi olarak da adlandırılmaktadır.

"Bu dönemde ülkede uygulanmaya çalışılan sanayileşme ve ekonomi politikalarında iki temel yaklaşım dikkati çekmektedir. Bunlardan biri *içe dönük sanayileşme*, diğeri ise, *ithal ikamesi*'dir. İçe dönük sanayileşme politikasının temel özelliği, dış alımın kısıtlanması yada tamamen yasaklanması yoluyla, iç pazarın yerli üretime bırakılmasıdır. Başka bir anlatımla, ithal edilen malların, birtakım gümrük

vergileriyle yurt içine sokulmasının engellenmesi ve ülkedeki gereksinimlerin karşılanması için yerli sanayinin teşvik edilmesidir. İthal ikamesi politikasında ise amaç, ithal edilmekte olan malların koruyucu ve özendirici önlemlerle yurt içinde üretimini sağlamak ve ülkede var olan önemli sanayi kuruluşlarını dış rekabetten korumak için bu kuruluşların ürettikleri malların ithalatını gümrük vergileriyle engellemektir. İthal ikamesi politikasında yurt içinde temel gereksinimleri üreten sanayi kolları gümrük vergileri ile korunurken, diğerinde üretim bazında böyle bir ayırım söz konusu edilmemektedir " (Orhan, 2000: 16).

Bu dönemde devlet, bir yandan yeni işletmeler kurmayı amaçlarken, diğer yandan da özel sektörü kredilerle teşvik ederek, onların gereksinim duyulan bazı sanayi kollarına yönelik üretim yapmalarını istemiştir. Devletçi sanayileşme, gerçek anlamda 1933'de hazırlanan sanayileşme programı doğrultusunda 1934'te uygulamaya konan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile başlatılmıştır. Bu plan dahilinde kurulması öngörülen sanayi kolları sırasıyla; dokuma, maden işleme, kağıt, kimya, taş-toprak sanayidir. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı çerçevesinde kurulan işletmeler, kamu iktisadi kuruluşlarının ilk örnekleridir. Sanayi kuruluşlarının yer seçiminde bölgeler arası dengesizlikler dikkate alınmış, İstanbul ve İzmir çevreleri dışında eksiklik giderilmeye çalışılmıştır. Yer seçiminde, maliyet hesabına dayalı ekonomik kıstaslar yerine, stratejik nedenler ağır basmıştır ve daha çok dokuma sanayine öncelik verilmiştir. Bu dönemde seçilen yerler arasında Balıkesir yoktur. İzmit, Gemlik, Bursa, Kütahya, Muğla, Isparta, Kastamonu, Kayseri, Malatya ve Iğdır plan kapsamındaki illerdir (Sevgi, 1994: 48-54).

### **2.1.3. 1940'larda Balıkesir sanayi**

1940 'lı yılların başında ortaya çıkan II. Dünya Savaşı, kısa bir süre içinde ülkemizde de etkisini göstermiş, bir yandan ekonomik kalkınma hızı düşmüş, diğer yandan sanayileşme önemli ölçüde engellenmiştir. Bu yıllarda uygulanan savaş ekonomisi politikası, ekonomik ve askeri alanda birtakım tedbirlerin alınmasını gündeme getirmiştir. Savaş sonrasında ise Türkiye, yeni kutupların oluştuğu ve dengelerin değiştiği dünya ekonomisi içinde kötüleşen ekonomisi nedeniyle dış yardım arayışlarına başlamıştır (Sevgi, 1994: 54-56).

1940 yıllarında Balıkesir sanayi tarıma dayalı ve küçük ölçekli olma özelliğini sürdürmüştür. Bu dönemde farklı ihtiyaçları karşılamaya yönelik çeşitli fabrikalar kurulmuştur. Bunların başında zeytincilikte kullanılan torbaların yapımı ve trikotajcılık

geliyordu. 1940'larda başta Edremit olmak üzere Ayvalık ve Burhaniye'de 70 adet zeytinyağı ve 30 adet sabun imalathanesi vardı. Bunları tarım, hayvancılık ve ormancılık ürünleri işleyen tesisler izliyordu. İilde üretilen pamuk Merkez, Ayvalık ve Edremit'teki çırçırılama tesislerinde çekirdeklerinden ayrılıyordu. Pamuk yağı elde edilen presler de vardı. İlin birçok bölgesinde bulunan preslerde susam yağı da elde edilmekteydi. Diğer yandan ilde madeni eşya sanayi alanında da makine, demir ve yedek parça atölyeleri de vardı (Balıkesir Sanayi Odası Rehberi, 2000).

#### **2.1.4. 1950-1960 'lı yıllarda Balıkesir sanayi (Ağır sanayi yatırımlarının yapılmaya başlandığı dönem)**

Ülke genelinde bu yıllardaki sanayileşme tarımsal etkinliklere dayalı bir özellik göstermektedir. Bu nitelikte ortaya çıkan sanayileşmenin sebebi ise, Marshall Planı<sup>1</sup> doğrultusunda tarımsal etkinliklere ağırlık verilmesi, tarımda pazar için üretimin hızlandırılmasıdır. Bu süreçte genişleyen iç pazara bağlı olarak tüketim mallarına yönelik yatırımlar ağırlık kazanmaya başlamıştır. Ara ve yatırım malları üretiminde ise özel sektör yatırımlarından çok kamu yatırımları ön plana çıkmıştır. Dönem içerisinde sanayinin gelişmesinde etkili olan diğer bir faktör, altyapı olanaklarında, özellikle ulaştırma, enerji ve haberleşme alanındaki gelişmelerdir (Sevgi, 1994: 62-63).

Bu yıllarda Balıkesir sanayinin genel yapısında köklü bir değişiklik olmamıştır. Sanayi hala büyük ölçüde tarıma dayalı olup özellikle Ayvalık ve Edremit'te yoğunlaşmıştır. Buna karşılık, bu yıllarda Balıkesir'de zeytinyağı ve sabun fabrikalarının dışında ilk büyük fabrikalar kurulmaya başlanmıştır. Bu fabrikaların başında Susurluk Şeker Fabrikası, Balıkesir Pamuklu Dokuma Fabrikası ve Balıkesir Çimento Fabrikası gelir. Susurluk Şeker Fabrikası Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'ye bağlıydı. 1957'de çalışmaya başlayan Balıkesir Pamuklu Dokuma Fabrikası ise Balıkesir Pamuklu Dokuma Sanayi T.A.Ş.'ye bağlıydı. Balıkesir Çimento Fabrikası bağlı olduğu Balıkesir Çimento Sanayi T.A.Ş., tarafından 1957'de işletmeye açılmıştır.

---

<sup>1</sup>Avrupa'nın ekonomik kalkınması için toplu yardımı öngören ve ABD Dışişleri Bakanı General Marshall tarafından 1947 haziran ayında ileri sürülen plan. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Doğu Avrupa'da Sovyetlerin desteği ile komünist partilerin iktidara gelmesinden ve komünistlerin Batı Avrupa'da da güçlenmesinden endişeye kapılan Amerikan yönetimi bir yardım planı hazırlama gereği duymuştur. Türkiye'nin savaş sonrası dış yardım arayışları, özellikle Marshall Planı'ndan yararlanmak istemesi, ekonomik ve siyasal yapısında değişiklikler yapması koşulunu gündeme getirmiştir. ABD, Marshall Planı'nın öngördüğü yardımlardan yararlanabilmesi için Türkiye'den özel kesim ve iç-dış ticaret piyasası konusunda uygulanan politikaların değiştirilmesini, ağır sanayi kuruluşlarının kurulmasını, tarımsal etkinliklerin geliştirilmesi ve buna yönelik küçük çaplı sanayi girişimleri ile yetinilmesini istemiştir.

Bu fabrika daha sonra SET Grubuna satılarak özelleştirilmiştir ve aynı zamanda Türkiye’de özelleştirilen ilk tesislerdendir. 1950’ler ve 1960’ların başında bu önemli fabrikalardan başka daha küçük ölçekli ancak 10 (on) dan fazla işçi çalıştırdığından büyük sanayi kapsamına giren birçok fabrika daha kurulmuştur (İpekeşen, 2005: 15).

| İLLER      | TESİS SAYISI | %    | ÇALIŞAN ORTALAMASI | %    |
|------------|--------------|------|--------------------|------|
| İstanbul   | 1293         | 76,5 | 109643             | 77,6 |
| Bursa      | 217          | 12,8 | 12118              | 8,5  |
| Balıkesir  | 78           | 4,6  | 3665               | 2,6  |
| Adapazarı  | 31           | 1,8  | 4029               | 2,9  |
| Kocaeli    | 21           | 1,3  | 8907               | 6,3  |
| Tekirdağ   | 13           | 1,2  | 495                | 0,4  |
| Çanakkale  | 10           | 0,5  | 262                | 0,1  |
| Edirne     | 10           | 0,5  | 324                | 0,3  |
| Kırklareli | 8            | 0,4  | 1563               | 1,1  |
| Bilecik    | 7            | 0,4  | 268                | 0,2  |
| TOPLAM     | 1688         | 100  | 141274             | 100  |

**Tablo 5:** 1964 sanayi sayımına göre, Marmara Bölgesi’ndeki tesislerin ve çalışanlar ortalamasının illere dağılımı (Sevgi, 1994: 94).

Tablo 5’de görüldüğü üzere Balıkesir tesis sayısı bakımından İstanbul ve Bursa’dan sonra 3. sırada yer almıştır. Ancak çalışan ortalaması bakımından daha az sayıda tesisi bulunan illerden daha düşük bir ortalamaya sahiptir. Bu da Balıkesir’deki tesislerin istihdam kapasitesinin düşük, tesislerin de genellikle küçük ve orta ölçekli olduğunu göstermektedir.

Bu yıllarda sanayinin yapısına bakıldığında orta ölçekli işletmelerin egemen olduğu görülür. Devlet tarafından kurulan fabrikalar gerek çalıştırdıkları işçi, gerek katma değer açısından özel kesime göre daha büyüktür. Özel kesimde iş yeri başına 36 işçi düşerken devlet kesiminde bu sayı yaklaşık 213 idi. 1963’de ilde faaliyette bulunan (10’dan fazla işçi çalıştıran) 78 fabrikanın yalnızca 10 tanesi devlet kesimindeydi ve bu fabrikaların il imalat sanayi katma değerindeki payı % 58, işçi sayısındaki payı % 47 idi.

1960’lı yıllarda Balıkesir Sanayi Odası bölgesinde faaliyette bulunan (5’ten fazla çalışanı olan) yaklaşık 150 sanayi kuruluşunun yarısı tarıma dayalı olarak üretim yapmaktaydı. Bunların başlıcaları zeytinyağı, bitkisel yağlar, unlu maddeler, gıda

maddeleri, konserve, ırır ve pamuklu dokuma, ağaç ürünleri sanayileriydi. Bu yıllarda Balıkesir aynı zamanda hayvan yemi üretiminde önemli illerden biri olmuştur. İlde meraların azalması, bu alanda yatırım yapılmasını zendirmiş ve Bandırmada iki adet yem fabrikası kurulmuştur.

Balıkesir de pamuk, ovanın orta ve batı bölgelerinde yetiştirilmesine karşın, buralardaki köylerde 1960'larda hemen hiç dokuma tezgahı kalmamıştır. Dokuma fabrikasının kurulmasının bu süreçte etkisi olmuş; merkez ilçeye yakın olan bu köylerde köylüler gereksinimlerini daha kaliteli ve ucuz olarak karşılayabilmişlerdir. İlde özellikle kentleşmenin etkisiyle gelişme eğilimi gösteren sanayi dallarından biri de orman ürünleri sanayi olup, bu işletmeler en çok Susurluk, Dursunbey, Bigadiç ve Sındırgı'da yoğunlaşmıştır.

İl'de eskiden beri önemli bir yeri olan madencilik, bor tuzlarında odaklaşmıştır. Özellikle Bigadiç ve Susurluk yörelerinde çıkarılan bor tuzları tümüyle yurt dışına satılmakta iken, 1963 yılında ilk asit borik ve boraks retimi, Bandırma'da özel sektörün sanayi kimya maddeleri fabrikasında gerçekleşmiştir. 1967'de ise Balıkesir'de, ili 1970'lerde bekleyen dönüşümlerin öncüsü niteliğinde bir olay gerçekleşmiş ve Bandırmada Etibank'a bağlı boraks ve asit borik fabrikası kurulmuştur. Bu kuruluş, söz konusu alanda Türkiye ve Balıkesir'de kurulan ikinci fabrikadır. 1967'de başlayan bu süreç 1970'lerde Bandırma'da yoğun bir biçimde kimya sanayi yatırımlarına girişilmesiyle sürmüştür. Sürecin başlaması aynı zamanda, il imalat sanayinde yapısal bir değişimin de ilk belirtisi olmuştur (İpekeşen, 2005: 15-17).

Ülkemizde ekonominin 1960'lardan günümüze kadar uzanan, uzun dönemli bir perspektif plan çerçevesinde uygulanan 5'er yıllık kalkınma planları doğrultusunda yönlendirilmeye çalışılmıştır. Bu planlamaların yapılmasının amacı, ekonomik ve toplumsal yapının gelişme yönlerini belirlemek, orta ve kısa dönemli planlar arasında bütünlük ve sürekliliği sağlamak, yanlış kararların alınmasını önlemek, gelişmenin amaçlarıyla kaynaklar arasında rasyonel bir bağlantının kurulmasını sağlamaktır. Bu amaçlar doğrultusunda planlama yapılırken en çok dikkat edilen konu, bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesi olmuştur (Sevgi, 1994: 63).

### 2.1.5. 1970’li yıllarda Balıkesir sanayi ve sanayide yapısal değişim

1970’lerde Balıkesir imalat sanayi yapısal değişim süreci içine girmiştir. Öteden beri il sanayisinin belkemiğini oluşturan zeytinyağı sanayinin önemi göreceli olarak azalmaya başlamış, varlığı dış satıma bağlı duruma gelmiştir. Buna karşılık özellikle Bandırma’da hem Etibank, hem de özel kesim tarafından gerçekleştirilen yatırımlar ilde kimya sanayinin çok hızlı bir şekilde gelişmesine neden olmuştur. Özel kesim yatırımlarının en önemli kaynaklarından biri, 1960’lı yıllarda yoğun bir şekilde yurt dışına giden işçilerin birikimleri olmuştur. Bu dönem içinde ilde öteden beri yaygın olan küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin yanı sıra büyük ölçekli ve ileri teknolojiye sahip fabrikalar kurulmaya başlanmıştır. Bu yıllarda Bandırma’da, Etibank’ın yanında özel kesimin de önemli girişimleri olmuştur. Bunların başında 1973’de üretime geçen Bandırma Gübre Fabrikaları A.Ş.’ye bağlı gübre fabrikası gelir (İpekeşen, 2005: 17). 1973 Sanayi sayımına göre, Balıkesir’deki tesis sayısı toplam 120 olup bunların 11’i devlet, 109’u özel sektör tarafından oluşturulmuştur. Katma değer bakımından ise Balıkesir, bölgedeki toplam sanayi katma değerinin % 1,5’ini oluşturmaktaydı (Sevgi, 1994: 102).

Balıkesir ili planlı dönemde özel sermayenin sanayileşme girişimlerinin özendirilmesine yönelik olarak uygulanan önlemlerden yoğun bir şekilde yararlanamamıştır. 1968 – 1973 arasında teşvik gören özel imalat sanayi yatırımlarının yalnız % 2’si bu ilde gerçekleştirilmiştir. Desteklenen yatırımlar arasında dokuma sanayi baştadır. Burhaniye İplik Sanayi ve Ticaret A.Ş. ile Balıkesir Pamuklu Dokuma Sanayinin yatırımları, desteklenen yatırımın % 50’sini oluşturmuştur. Dokuma sanayinin ardından kimya sanayi geliyordu. İlde desteklenen yatırımların % 37’sinin bulunduğu bu sanayideki 345 milyon liralık sermayenin % 94’ü yabancı ülkelerde çalışan işçilerle Balıkesirli girişimcilerin kurduğu İşkur-İşadamı Kimya Sanayi Kuruluşları A.Ş. ’nin idi. Desteklenen yatırımların % 5.6’sı madeni eşya, % 3.5’i gıda, % 3.1’i ambalaj, % 1’i elektronik sanayindeydi (İpekeşen, 2005: 18).

1970’li yıllarda, Balıkesir imalat sanayinde, hem özel kesim, hem de kamu kesimi gelişme süreci yaşamıştır. Gelişmenin başını kimya sanayi çekmiş, bu sektörde ileri teknolojiye sahip, yüksek katma değer yaratan işyerlerinin kurulması ve kurulu olanların kapasitelerinin artırılması, ilin imalat sanayinde yaratılan katma değerinin hızla artmasına neden olmuştur. 1976’da Türkiye’deki 379 sabun firmasınının 39’u



Balıkesir’de kurulmuş olup bunların yıllık kapasiteleri Türkiye toplamının % 12’sini oluşturmaktaydı. Kurulu kapasite açısından Balıkesir; İstanbul, İzmir ve Gaziantep’ten sonra dördüncü sırada yer almaktaydı.

Bu dönemde gıda sanayi içinde en önemli işyerleri yine zeytinyağı fabrikaları olmuştur. Bornova Zeytincilik Enstitüsü kayıtlarına göre 1975’de Türkiye’deki 690 zeytinyağı işletmesinin 178’i İzmir’de, 124’ü ise Balıkesir’de idi. Madra, Sabuncugil, Komili ve Kırlangıç gibi önemli zeytinyağı markaların mamulleri Balıkesir’de üretilmekte, bunlardan Kırlangıç yurt dışına satış yapmaktaydı. Sanayiciler, iç piyasadaki daralmayı karşılamak için 1970’lerde dış satımı sürdürmüşlerdir. Zeytinyağı sanayinde yaşanan bu gelişmelere rağmen genelde bir gerileme olmuştur. Gıda sanayinde yeni işyerleri kurulmuş olup bunlar arasında en önemlisi çeşitli süt ürünlerinin üretildiği Gönen’de kurulan MİS Süt fabrikasıdır. Gıda sanayindeki önemli kamu tesisleri arasında Balıkesir Et Kombinası ve Balıkesir Zeytinyağı tesisi sayılabilir (İpekeşen, 2005: 18-21).

#### **2.1.6. 1980 ve sonrasında Balıkesir sanayi (büyük yatırımların durduğu yıllar)**

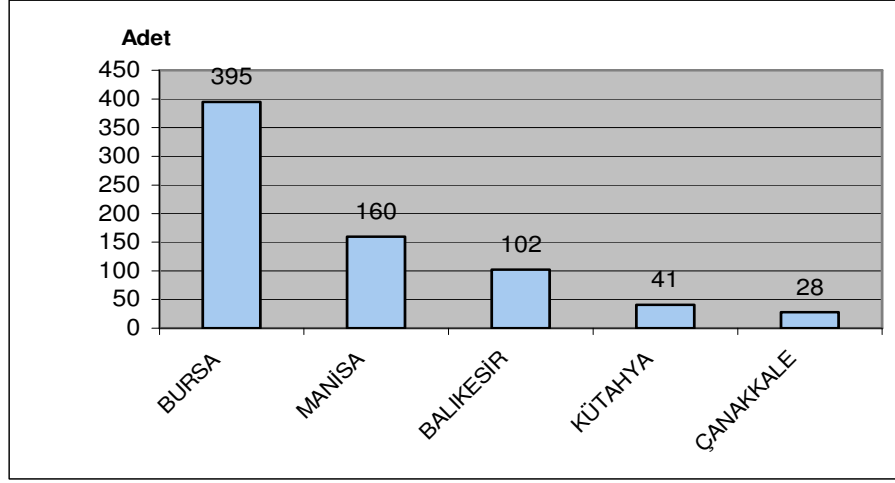
Türkiye’de Cumhuriyetin kurulduğu yıllardan itibaren ithal ikameci bir sanayi politikası izlenmiştir. Özellikle planlı kalkınmanın başladığı 1960’lı yılların başından itibaren yürürlüğe konan korumacı tedbirlerle daha bilinçli bir şekilde ithal ikameci politikalar uygulanmıştır. Ülkede belli bir sanayileşme temelinin oluşturulmasında önemli olan bu korumacı politikalar, daha sonraki yıllarda farklı ekonomik sorunların ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Örneğin 1970’li yılların sonuna yaklaştıkça korumacı tedbirlerle uygulanan ithal ikameci politikalar, sanayide düşük kapasite kullanımına ve neticede büyüme hızının düşmesine neden olmuştur. 1980 yılından itibaren iyice hissedilen olumsuz ekonomik koşullar nedeniyle 1980 yılı başında 24 Ocak İstikrar Tedbirleri uygulamaya konmuştur (Orhan, 2000: 148). Bu istikrar programında dış ticarete, yabancı sermayenin teşvikine ve serbest piyasa sistemine ilişkin düzenlemeler yer almıştır. Ekonomisi açısından bir dönüm noktası niteliği taşıyan bu istikrar tedbirleriyle Türkiye, yeni bir sanayileşme stratejisi seçerek, ihracatın öncülük ettiği bir ekonomik politikayı yürürlüğe koymuştur. Bu strateji ile ülke dışa açılmaya başlamıştır. İhracata yönelik sanayileşme stratejisiyle Türkiye, geniş çapta dışa açılmış, ihracat gelirleri büyümüş ve toplam ihracat içinde sanayi ürünlerinin payı

da artmıştır. Ancak bu dışa açılma süreci içinde, Türkiye sanayinde buna uygun bir üretim ve yatırım performansı ortaya konulamamış, ihracatta sağlanan olumlu gelişme, ekonominin yüksek bir orana ulaşan ithalata bağımlılığı ile sağlanmıştır. Dış borcu artan ve yeniden bir kriz içine giren Türkiye’de bu ekonomik krizden kurtulmak amacıyla 5 Nisan 1994’de yeniden bir istikrar önlemleri paketi hazırlanarak uygulamaya konmuştur. Bu programda ise talebi baskı altına alan ve yatırımları kısıtlayıcı ihracatı arttırıcı yönde çalışılmıştır. İhracat artışı gerçekleşmiş ancak, sanayinin istihdam ve üretim payı azalmıştır (Özkök, 1997: 162-167).

1970’li yıllardaki büyük ölçekli kamu ve özel sektör yatırımlarına benzer büyüklükteki yatırımlar, serbest piyasa ekonomisine geçilen 1980 ve daha sonraki yıllarda, ne devlet ne de özel sektör eliyle yapılmamıştır. Bu yıllarda Balıkesir’in aksine, Anadolu Kaplanları olarak bilinen Denizli, Gaziantep, Kahramanmaraş, Kayseri, Çorum gibi iller, çok önemli yatırım hamleleri yapan iller olarak öne çıkmışlardır. Özellikle Denizli havlu ve bornoz üretimi başta olmak üzere tekstil ürünleri ile dünya ekonomisine entegre olmuş ve 1980 sonrasında ihracatını çok büyük ölçüde arttırmıştır (Yaşar, 2004: 117-150). Bu yıllarda Balıkesir’de ise, eskiden beri var olan, tarıma dayalı sanayi sektörünün modern hale getirilmesine uğraşmıştır. Körfez bölgesinde eski sistemle çalışan zeytinyağı fabrikaları ile birlikte, süt ve süt mamulleri üreten mandıralar daha modern tesisler haline getirilmiştir. Bandırma ve çevresindeki tavukçuluk işletmelerinde benzer gelişmeler yaşanmıştır. Eskiden küçük atölyelerde üretilen tarım alet ve makineleri imalatı daha büyük tesislerde yapılmaya başlanmıştır.

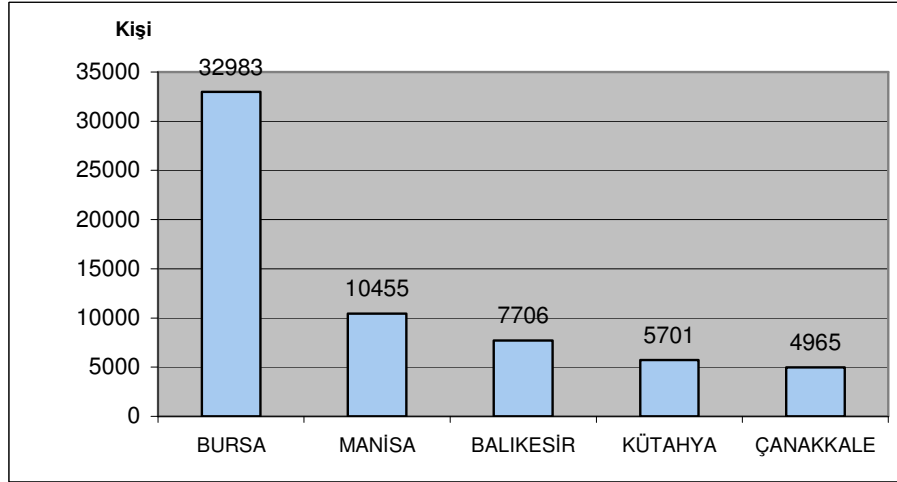
## **2.2. Balıkesir İlinde Sanayi Sektörünün 1980 Yılından Günümüze Kadar Gelişiminin Çevre İller ( Bursa, Manisa, Çanakkale, Kütahya) İle Karşılaştırmalı Analizi**

Balıkesir sanayisinin 1980 yılından günümüze kadar olan gelişim performansı, istatistiksel veriler kullanılarak ve çevre illerle karşılaştırma yapılarak ortaya konduğunda daha iyi anlaşılacaktır. Bunun için, Devlet İstatistik Enstitüsü’nden elde edilen 1980-2001 yılları arasında, 10 ve daha fazla işçi çalıştıran imalat sanayi tesislerini gösteren il verileri değerlendirilmiştir.



**Şekil 9 :** Balıkesir ve çevre illerde 1980 yılında sanayi sektöründeki işyeri sayısı.

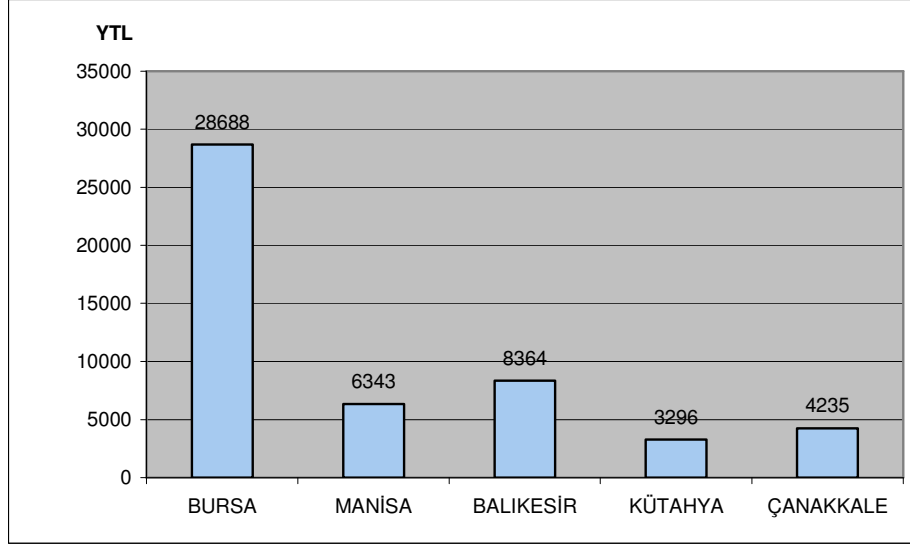
1980 yılında 102 işyeri ile Bursa ve Manisa'dan sonra Çanakkale ve Kütahya'dan önce gelmektedir (Şekil 9). İşyeri sayısı ile çalışan ortalamalarını karşılaştırdığımızda Balıkesir'deki işyeri sayısına göre çalışan ortalaması diğer illerden düşüktür. Bu da Balıkesir'deki sanayi tesislerinin küçük ölçekli, istihdam kapasitesi düşük, çalışan yoğunluğu az özellikte olduğunun göstergesidir (Şekil 10).



**Şekil 10:** Balıkesir ve çevre illerde 1980 yılında sanayi sektöründe çalışanların ortalaması

Ekonomik yapıyı sağlıklı bir şekilde incelemek, ekonomik kalkınmanın boyutlarını ortaya koyabilmek için katma değer önemli bir göstergedir. Katma değer

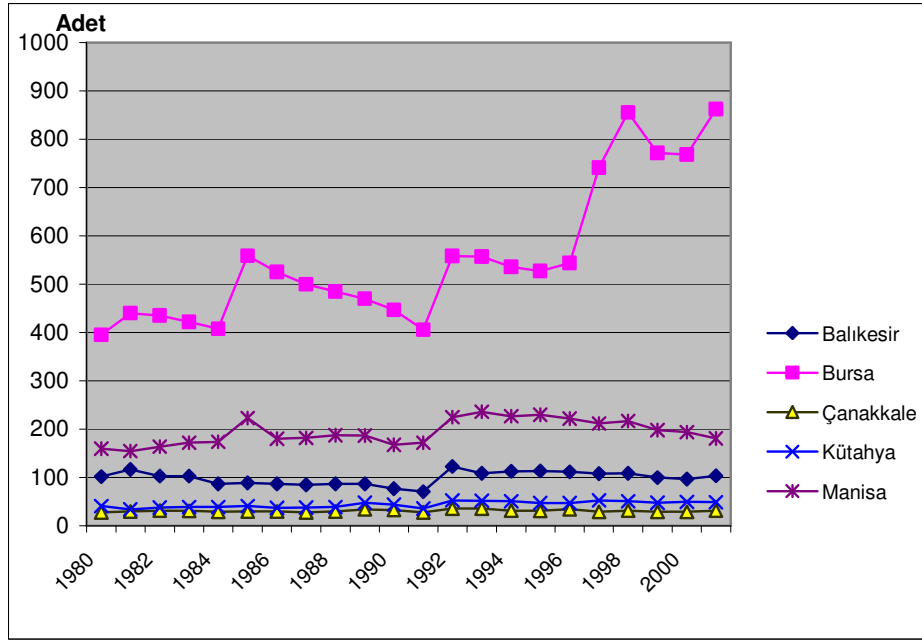
özellikle imalat sanayinin çıktısı olarak değerlendirilmektedir (Sevgi, 1994: 100). Bu yılda Balıkesir, katma değer bakımından Bursa'dan sonra gelmektedir (Şekil 11).



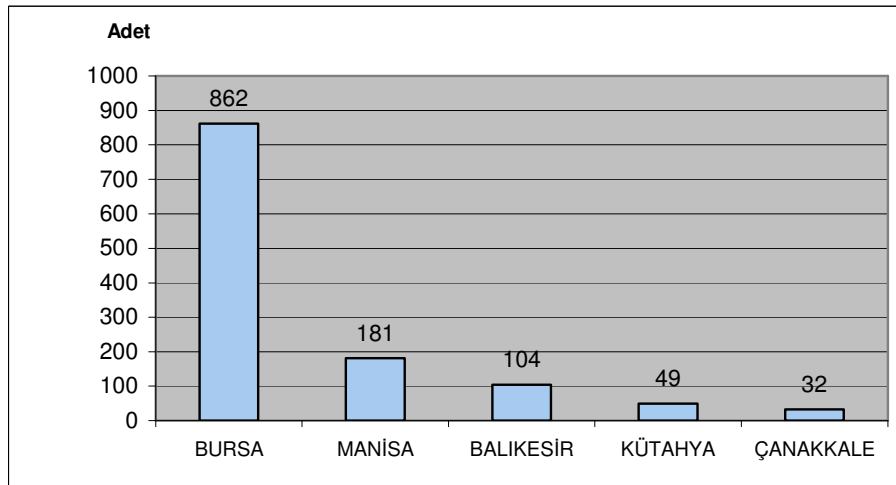
Şekil 11: Balıkesir ve çevre illerin 1980 yılı sanayi katma değer miktarları

1980 yılından 2001 yılına kadar işyeri sayısı, çalışan sayısı ve katma değer oranları bazı değişimler göstermiştir. Balıkesir'de işyeri sayısında önemli bir değişim meydana gelmemiştir. Hatta 1980'de ve 2001'de görülen değerler hemen hemen aynıdır. 1990'lı yıllarda uygulanan kalkınma planlarında özellikle kalkınmada öncelikli yörelere önem verildiğinden batı bölgelerdeki bazı illerde yatırım gerçekleşmemiştir.

Bu yıllarda özel sektör kuruluşlarının Marmara Bölgesi'nde yer aldığı dikkat çekmektedir. Ayrıca bu bölgedeki sanayi kuruluşlarının yarattığı katma değer, kamu ve özel sektör bazında ele alındığında özellikle özel sektörün yarattığı katma değerün ülkedeki toplam katma değerinin büyük bir bölümünü (% 65) meydana getirdiği ortaya çıkmaktadır (Sevgi, 1994: 113). Bu dönemde yeni yatırımlar sayesinde işyeri sayısı en fazla artan il Bursa olmuştur.



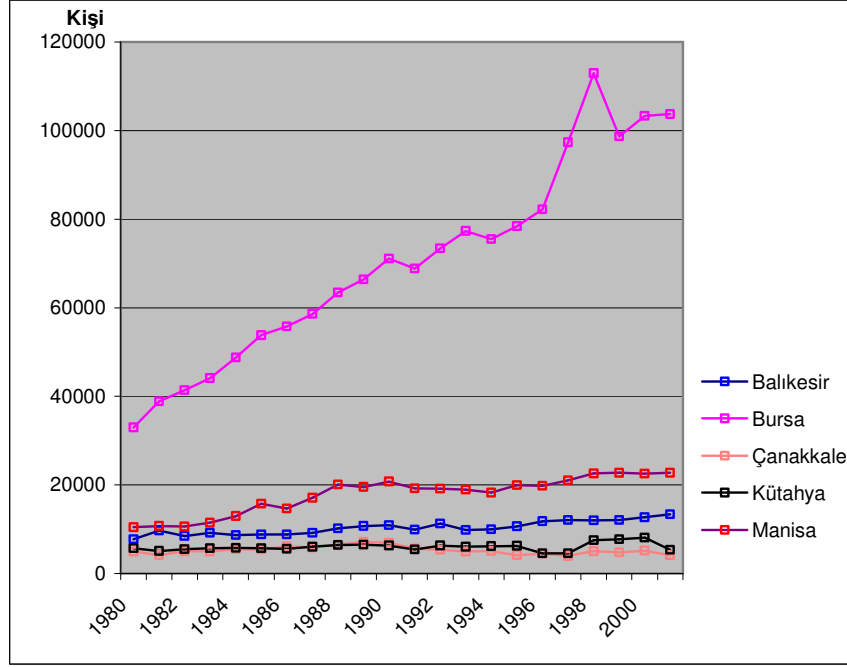
Şekil 12: Balıkesir ve çevre illerde 1980-2001 yılları arasında işyeri sayısının değişimi.



Şekil 13: Balıkesir ve çevre illerde 2001 yılında sanayi sektöründeki işyeri sayısı.

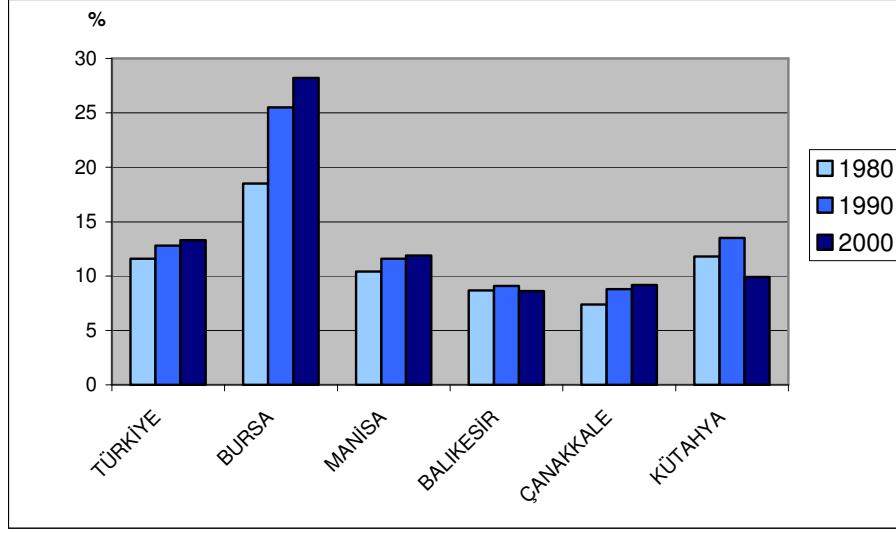
Balıkesir'in 1980'de 102 olan işyeri sayısının 2001 yılında 104 olduğu görülmektedir. Çevre illere göre de en az artış Balıkesir ilindedir. Bu verilerin 10 ve daha fazla işçi çalıştıran işyerlerine ait olduğundan küçük ölçekli işyerlerinin sayısı görülmemektedir. Balıkesir'deki artış azlığı da küçük işyeri sayısının artmasından dolayıdır. DPT tarafından 2003 yılında hazırlanan Sosyo-Ekonomik Gelişim

Performans Raporuna göre, küçük sanayi işyeri sayısı bakımından Türkiye sıralamasında içinde 2661 işyeri ile Manisa'nın 5, Bursa'nın 2594 işyeri ile 6, Balıkesir'in 1850 işyeri ile 12, Kütahya'nın 817 işyeri ile 41, Çanakkale'nin de 756 işyeri ile 43. sırada olduğu görülmektedir.



Şekil 14: Balıkesir ve çevre illerde 1980-2001 yılları arasında sanayi sektöründe çalışan ortalaması değişimi

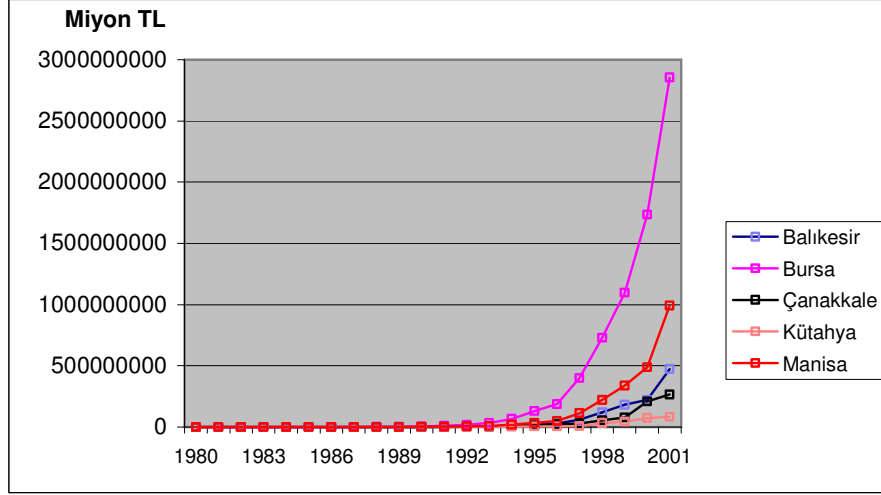
Çalışan ortalamasındaki değişiklik de işyeri sayısına benzemektedir. Çalışan ortalaması bakımından Balıkesir yine Bursa ve Manisa'nın gerisindedir. Aynı rapora göre, sanayi işkolunda çalışan istihdam oranları bakımından illerin Türkiye sıralamasındaki yerlerine bakıldığında; Bursa'nın 2, Manisa'nın 20, Kütahya'nın 24, Çanakkale'nin 27 ve Balıkesir'in 30. sırada olduğu görülmektedir.



**Şekil 15:** Balıkesir ve çevre illerin sanayi istidam oranlarının Türkiye ortalaması ile karşılaştırılması.

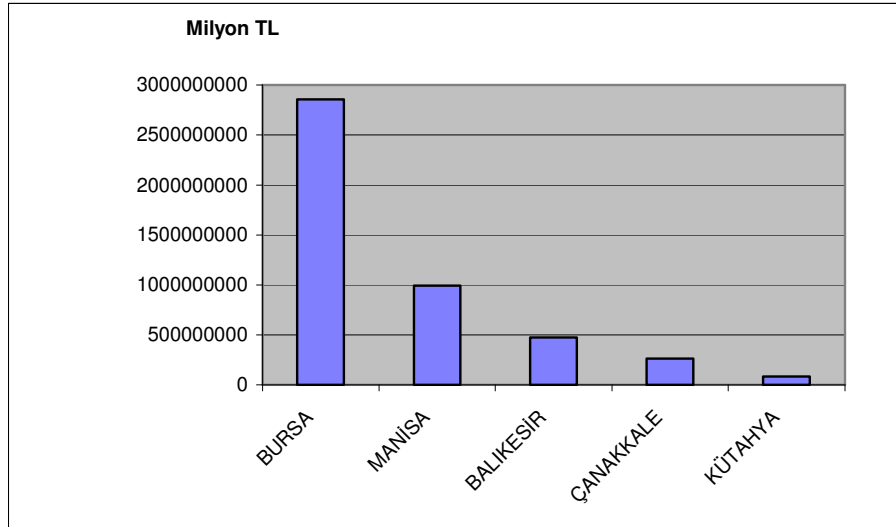
1950'li yıllardan beri Balıkesir'in nüfusunun büyük bir kısmının kırsal kesimde yaşaması, çevresindeki kır yerleşmelerinin organizasyonuna dayalı tarımsal fonksiyonlar ile hizmet kollarının ön planda olması dikkat çekmektedir. 1950 yılı verilerine göre de faal nüfusun % 8'i sanayide görülmektedir (Erel, 1992: 85-105). Şekil 15, bu durumun bu güne kadar hiç değişmeden süregeldiğini açıkça göstermektedir. Grafiğe göre Balıkesir, Türkiye ortalamasına göre diğer iller arasında sanayi istihdam oranı en düşük, oranı neredeyse hiç değişmeyen il olup, 2000 yılı istihdam oranı yaklaşık % 8'dir.

Sanayinin ve ekonomik büyümenin en belirgin göstergesi katma değer olduğundan, bu yıllar arasında illerin katma değer değişimlerine bakmak daha doğru olacaktır.



Şekil 16: Balıkesir ve çevre illerde 1980-2001 yılları arasında sanayi sektörünün katma değer değişimi.

Katma değer miktarları bakımından bütün illerde bir artış görülmektedir. Balıkesir diğer karşılaştırmalarda olduğu gibi burada da Bursa ve Manisa'dan sonra gelmektedir. Burada dikkat çeken durum, 1980'de Balıkesir'in katma değer miktarıyla Bursa'dan sonra gelirken, 2001'de Manisa'nın ardında kalmasıdır (Şekil 16).

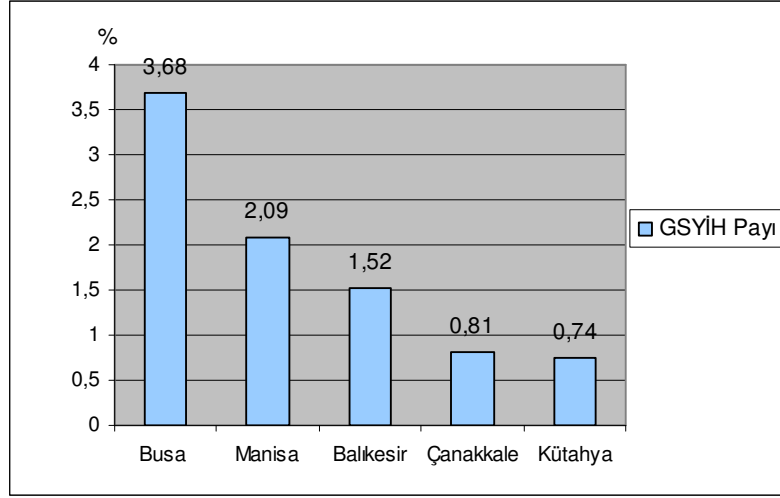


Şekil 17: Balıkesir ve çevre illerin 2001 yılı sanayi katma değerleri.

Yine DPT'nin 2003 yılı raporundaki göstergelere göre fert başına imalat sanayi katma değeri bakımından illerin sıralamasında Bursa'nın 7, Çanakkale'nin 15,



Manisa'nın 17, Balıkesir'in 25, Kütahya'nın ise 38. sırada bulunduğu görülmektedir. GSYİH içindeki paylarına göre ise Bursa 5, Manisa 10, Balıkesir 12, Çanakkale 27, Kütahya ise 30. sırada yer almaktadır.



Şekil 18: Balıkesir ve çevre illerin GSYH içindeki payları

Balıkesir ilinin sosyo-ekonomik kriterlere göre, genel olarak üst sıralarda yer alabilmesinde sosyal özellikleri ağırlıklı olarak etkilidir. Yapılan istatistiksel bir analize göre Türkiye'nin illeri sosyo-ekonomik kriterlere göre sınıflandırılmıştır. Gelişmişlik düzeyleri orta seviyede olan bazı batı illeri sosyal özelliklerinden dolayı bu grupta yer almaktadır. Aynı çalışmada iller arasında sosyo-ekonomik değişkenlik katsayılarına göre birbirlerine en çok benzeyen iller eşleştirilmiştir. Bu metodun sonuçlarına göre, birbirine en çok benzeyen iller eşleşmesinde Balıkesir'in Adıyaman ile benzediği sonucuna ulaşılmıştır (Karabulut, Gürbüz ve Sandal, 2004: 71-85).

### 2.3. Balıkesir Sanayisinin Günümüzdeki Genel Yapısı

Balıkesir ekonomisinde günümüz itibari ile de tarımsal potansiyele bağlı sanayi ve ticaretin ön plana çıktığı gözlenmektedir. Hayvansal üretim potansiyeli ile de Balıkesir, ülkeyi besleyen illerden biri olma özelliğine sahiptir. Tarımsal varlığın büyüklüğü doğrultusunda tarıma dayalı gıda ürünleri sanayi ve tarım aletleri ticareti Balıkesir'de gelişim sağlamıştır. Tekstil sanayi, sentetik çuval alanında gelişme sağlamış ve bu alandaki üretimin büyük bölümü ihracata yönlendirilmiş durumdadır. Yine transformatör ve jeneratör üretiminin de büyük bölümü ihraç edilen ürünler

arasında yer almaktadır. Bugün Balıkesir sanayinde ön plana çıkan sektörlerin dışında alüminyum ve PVC profil, boya, zincir, kazan, duşa kabin, soğuk depolar, kesme makineleri, plastik ambalaj sanayi ürünleri ve benzeri birçok ürün imalatı ve ticareti yapılmaktadır. İlin Marmara Denizi kıyılarında tavukçuluk sektörü ön plana çıkmış ve bu alanda büyük üretim hacmine ulaşmıştır. Ege Denizi kıyısında ise turizm varlığının yanında ülkenin en kaliteli zeytinyağı üretilmektedir.

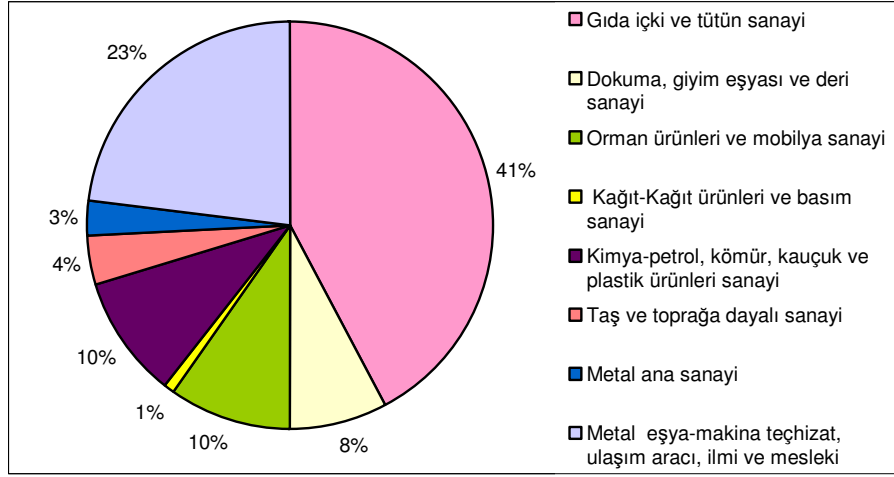
### 2.3.1. Balıkesir sanayisinin sektörel yapısı

Sanayinin sektörel yapısı içinde elbetteki tarıma dayalı kollar gelişme göstermiştir. 10 ve daha fazla işçi çalıştıran imalat sanayi işletmelerinin sanayi kollarına dağılışı şekil 19'daki gibidir. En fazla tesisin gıda sanayinde, daha sonra metal eşya-makine sanayinde, en az işletme ise kağıt sektöründedir.

| Sektörler   | İşyeri Sayısı | Çalışan Sayısı | Katma Değer Miktarı Milyon TL |
|---|---------------|----------------|-------------------------------|
| Gıda içki ve tütün sanayi                                 | 44            | 8288           | 289261367                     |
| Dokuma, giyim eşyası ve deri sanayi                       | 8             | 652            | 37315266                      |
| Orman ürünleri ve mobilya sanayi                          | 10            | 345            | 5622926                       |
| Kağıt-Kağıt ürünleri ve basım sanayi                      | 1             | 693            | 6980516                       |
| Kimya-petrol, kömür, kauçuk ve plastik ürünleri sanayi    | 10            | 1620           | 78899429                      |
| Taş ve toprağa dayalı sanayi                              | 4             | 537            | 31583101                      |
| Metal ana sanayi  | 3             | 42             | 165399                        |
| Metal eşya-makina teçhizat, ulaşım aracı, ilmi ve mesleki | 24            | 1166           | 24081200                      |

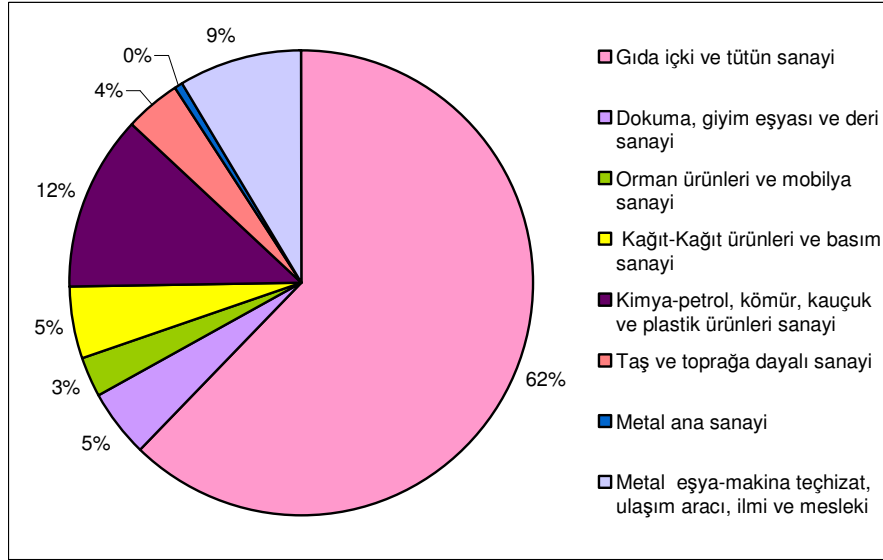
**Tablo 6 :** Balıkesir ilinde sanayi kollarına göre işletme işçi ve katma değer dağılımı, 2001 (DİE 2001 Sanayi Sayımı).

2001 Sanayi Sayımına göre Balıkesir'de 10 ve daha fazla çalışanı olan işletme sayısı 104'tür. Bunların 44 tanesi gıda sektöründe olup % 41'lik payı oluşturmaktadır. % 23 ile ikinci sırada olan metal eşya ve makine, teçhizat sanayinde 24 işletme vardır. Dokuma, giyim sanayinde 8, orman ürünleri ve mobilya sanayi ile kimya sanayinde 10, kağıt sanayinde 1, taş ve toprak sanayinde 4, metal ana sanayinin ise 3 işyeri mevcuttur.



**Şekil 19:** Balıkesir ilinde sanayi işletmelerinin sanayi kollarına dağılışı, 2001.

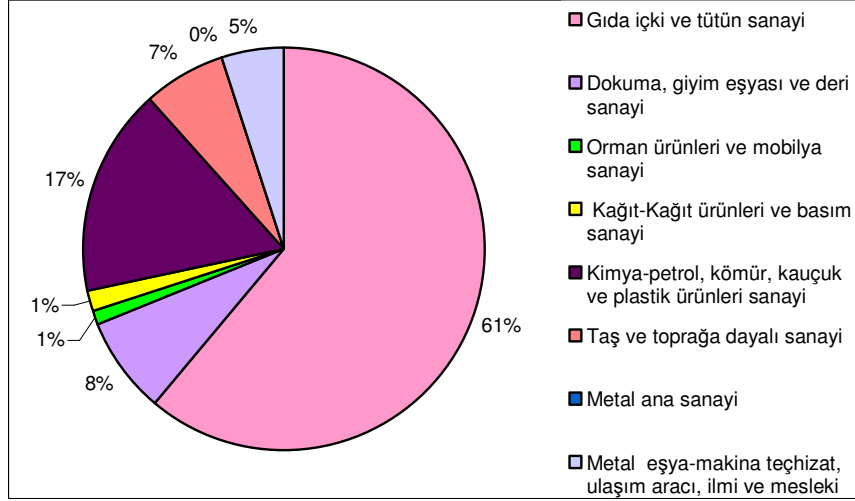
Bu işletmelerin sektörel dağılışı ile çalışanların sektörlere dağılışı hemen hemen birbirine benzemektedir.



**Şekil 20:** Balıkesir'de sanayide çalışan nüfusun sanayi kollarına dağılışı, 2001.

Çalışanların sektörel dağılımına bakıldığında, en fazla çalışan payına sahip olan sektör, % 62 ile gıda sektörüdür (Şekil 20). Çalışanların % 12'si kimya sektöründe, % 9'u metal eşya- makine sektöründe, % 5'i kağıt sektöründe, % 5'i dokuma sektöründe, % 4'ü taş ve toprak, % 3'ü ise orman sektöründedir. En az çalışan, payı % 1'den daha

az olan metal ana sanayindedir. Kağıt sektöründe tesis sayısı 1 olmasına rağmen çalışan oranı fazladır. Balıkesir’de kağıt sektörünü oluşturan Balıkesir SEKA Kağıt Fabrikası, 10.06.2003 tarihinde özelleştirme kapsamında satışı yapılmış, ancak piyasa değerinin çok altında satıldığı gerekçesiyle yapılan itirazlar haklı görülmüş ve bugün hala belirsizlik içinde kalmış durumdadır.



Şekil 21: Balıkesir’de sanayi katma değerinin sanayi kollarına dağılışı

Balıkesir’in bir tarım şehri olması, tarımsal hammadde üretim potansiyelinin yüksek olması gıda sektörünün ilk sıraya yerleşmesini sağlamıştır. Katma değer oranlarından da görüldüğü gibi en fazla katma değer oluşturan % 62 paya sahip gıda sanayidir. Kimya sanayi ise % 17’lik katma değer payı ile 2. sıradadır. Dokuma sanayi % 8, taş ve toprağa dayalı sanayi % 7, metal eşya sanayi % 5 orman ve kağıt sanayileri de % 1’er paya sahiptir. Gıda ve kimya sanayi dışında sanayi kollarının işyeri ve çalışan sayılarına göre katma değer oranları düşüktür. Bunun sebebi bu işletmelerin küçük işletmeler olmasıdır. İşyeri ve çalışan sayısına göre en düşük katma değer metal eşya sanayi kolunda görülmektedir.

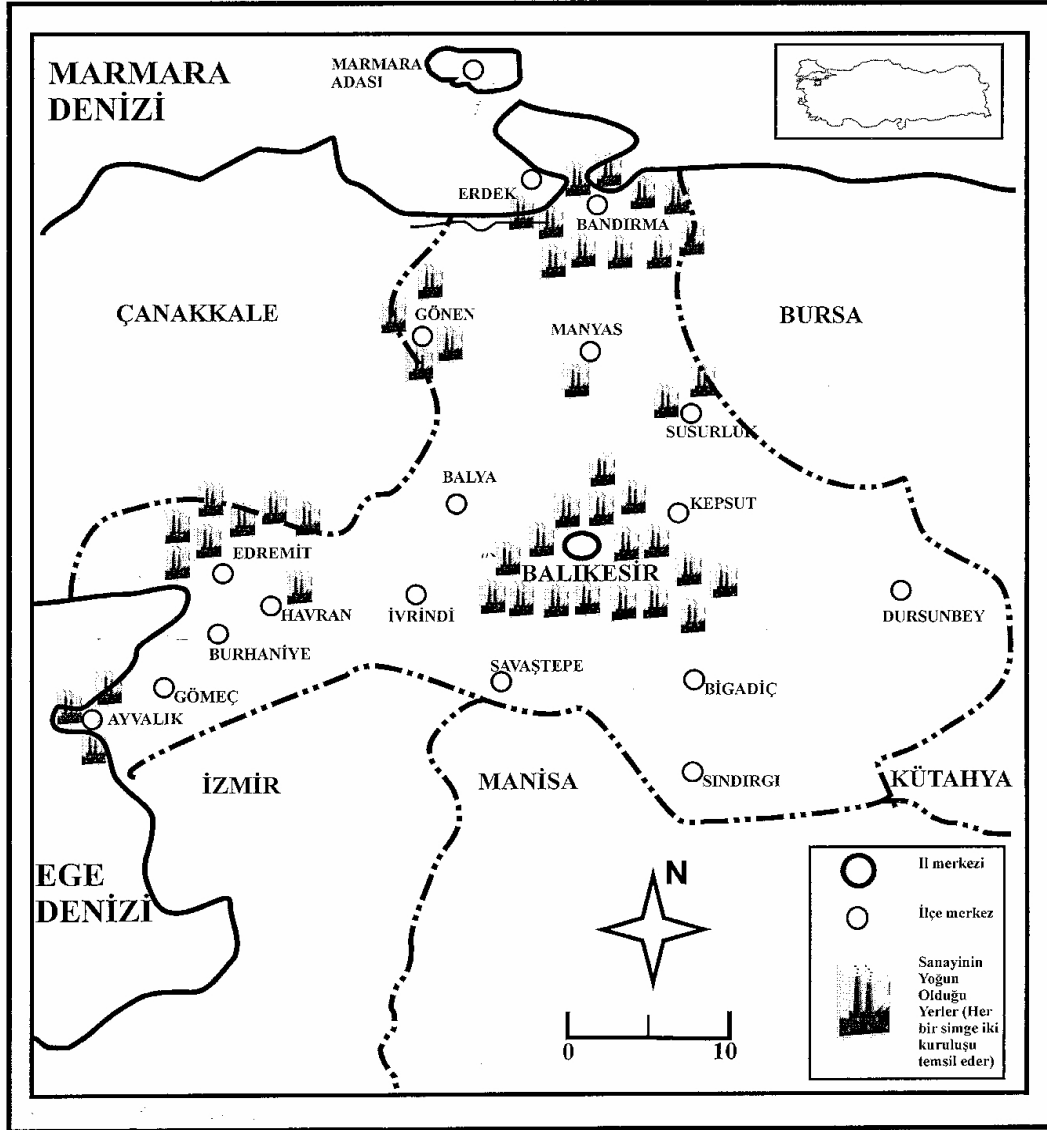
Balıkesir Sanayi ve Ticaret Müdürlüğü’nün 2004 Yılında hazırlamış olduğu Balıkesir İl Göstergeleri raporu’nda Balıkesir ilindeki tüm imalat sanayi firma adedi ve istihdam sayıları tablo-7’de verilmiştir.

| İmalat Sanayi Kolları                   |                                   | Firma Adedi | İstihdam (kişi) |
|---|-----------------------------------|-------------|-----------------|
| <b>TÜKETİM MALLARI ÜRETEN SANAYİLER</b> | Gıda ve İçecek                    | 8           | 201             |
|   | Gıda                              | 146         | 2495            |
|   | Tekstil                           | 7           | 275             |
|   | Giyim ve Kürk Ürünleri            | 5           | 63              |
|   | Ambalaj Sanayi                    | 3           | 102             |
|   | Deri ve Deri Ürünleri             | 19          | 285             |
|   | Diğer                             | 24          | 370             |
| <b>ARA MALI ÜRETEN SANAYİLER</b>        | Ağaç Ürünleri                     | 12          | 314             |
|   | Kağıt Ürünleri                    | 2           | 744             |
|   | Basım ve Yayım                    | 5           | 75              |
|   | Kok ve Petrol Ürünleri            | 12          | 215             |
|   | Kimya                             | 3           | 29              |
|   | Gübre                             | 7           | 285             |
|   | Lastik ve Lastik Ürünleri         | 11          | 105             |
|   | Cam                               | 3           | 72              |
|   | Seramik, Taş ve Çimento ürünleri  | 13          | 140             |
|   | Demir- Çelik                      | 18          | 340             |
|   | Demir Dışı Metaller               | 21          | 450             |
|   | Diğer                             | 9           | 166             |
| <b>YATIRIM MALI ÜRETEN SANAYİLER</b>    | Metal Eşya Sanayi                 | 7           | 77              |
|   | Makine İmalatı                    | 8           | 95              |
|   | Tarım Makineleri                  | 12          | 150             |
|   | Elektrikli Makineler              | 11          | 475             |
|   | Bisiklet, Motosiklet ve Diğerleri | 5           | 40              |
|   | Tıbbi, Hassas, Optik Aletler      | 8           | 43              |
|   | Mobilya                           | 15          | 340             |
|   | Diğer                             | 12          | 95              |

**Tablo 7:** Balıkesir’de imalat sanayi kuruluşlarının sanayi kollarına göre dağılımı (II Sanayi ve Ticaret Müdürlüğü Raporu, 2005).

Tüketim malları, ara malları ve yatırım mallarını kapsayan imalat sanayi, sanayinin yapısal özelliklerini gösterirken ilin sanayileşme düzeyini de yansıtmaktadır. Tüketim malları, yoğun emeğe dayanan, sermaye ve teknoloji düzeyi düşük sanayinin üretimidir. Katma değer oranı da düşüktür. İleri teknoloji kullanan, yüksek katma değer oluşturan ve bir anlamda da sanayinin temelini meydana getiren ise yatırım malları üreten sanayilerdir. Balıkesir’de tüketim malları üreten sanayi yaygınken yatırım malı üreten sanayi kuruluşları daha azdır. Ayrıca yatırım malı üreten sanayi kollarında yer alan işletmelerin çoğu küçük ölçeklidir. Bu nedenle ilin sanayi katma değeri düşüktür.

### 2.3.2. Balıkesir’de sanayinin dağılışı



Şekil 22: Balıkesir sanayi dağılışı haritası.

Balıkesir ilinde 10 ve daha fazla işçi çalıştıran sanayi kuruluşlarının il içindeki dağılımına bakıldığında Merkez’de 36, Bandırma’da 25, Edremit’te 13, Gönen’de 11, Ayvalık’ta 6, Susurluk’ta 5, Havran ve Manyas’ta 2, Balya, Dursunbey, İvrindi ve Savaştepe’de 1’er işyeri bulunduğu görülmektedir. Sanayinin Balıkesir Merkez, Bandırma, Edremit ve az da olsa Gönen’de yoğunlaştığı görülmektedir (Tablo-8).

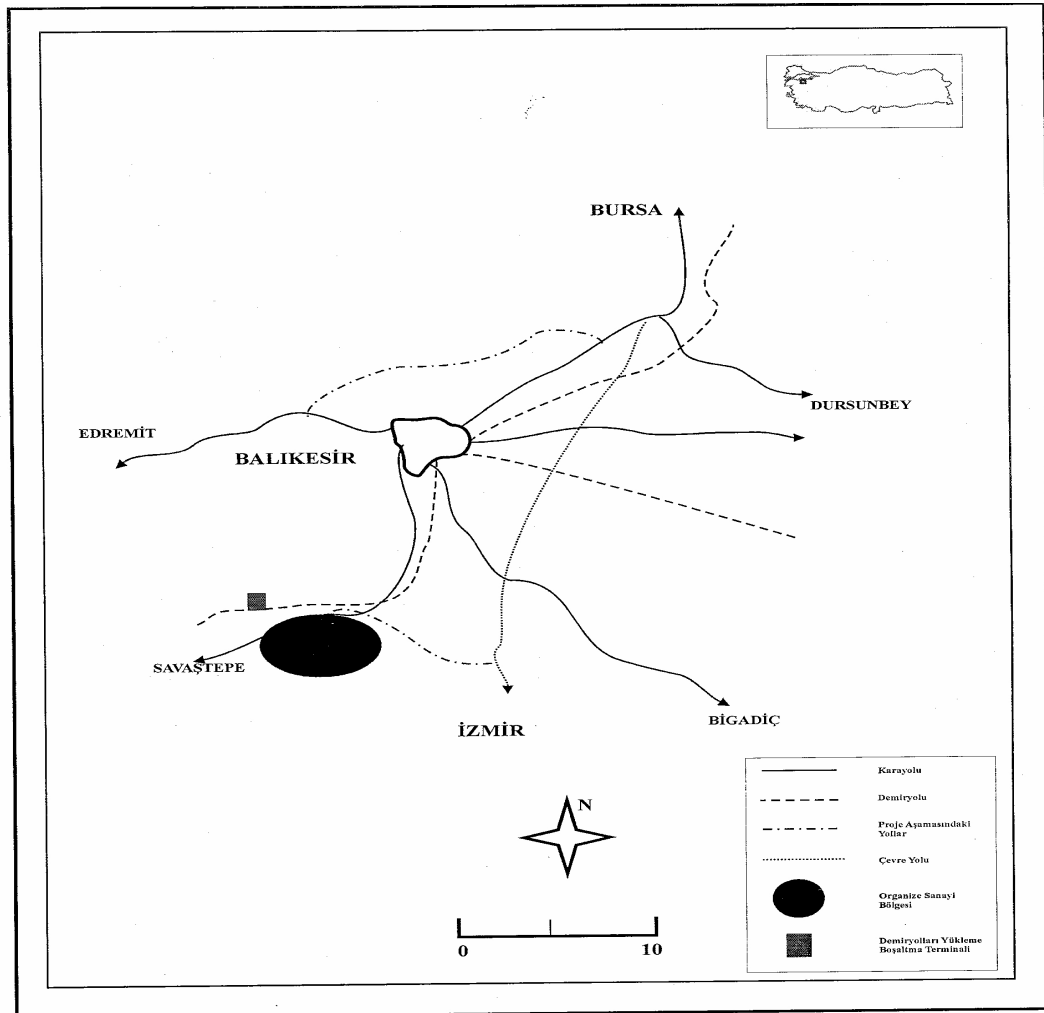
| <b>Sektörler<br/>İlçeler</b> | Gıda içki<br>ve tütün<br>sanayi | Dokuma,<br>giyim<br>eşyası ve<br>deri<br>sanayi | Orman<br>ürünleri ve<br>mobilya<br>sanayi | Kağıt<br>ürünleri<br>ve basım<br>sanayi | Kimya-<br>petrol,<br>kömür,<br>kauçuk ve<br>plastik<br>ürünleri<br>sanayi | Taş ve<br>toprağa<br>dayalı<br>sanayi | Metal<br>ana<br>sanayi | Metal<br>eşya-<br>makina<br>teçhizat<br>sanayi | Toplam     |
|------------------------------|---------------------------------|---|---|---|---|---------------------------------------|------------------------|--|------------|
| MERKEZ                       | 12                              | 3   | 2   | 1                                       | 3   | 2                                     | 3                      | 10   | 36         |
| AYVALIK                      | 4                               | -   | -   | -                                       | 2   | -                                     | -                      | -  | 6          |
| BALYA                        | 1                               | -   | -   | -                                       | -   | -                                     | -                      | -  | 1          |
| BANDIRMA                     | 11                              | 1   | -   | -                                       | 2   | 2                                     | -                      | 9  | 25         |
| BİGADİÇ                      | -                               | -   | -   | -                                       | -   | -                                     | -                      | -  | -          |
| BURHANIYE                    | -                               | -   | -   | -                                       | -   | -                                     | -                      | -  | -          |
| DURSUNBEY                    | -                               | -   | 1   | -                                       | -   | -                                     | -                      | -  | 1          |
| EDREMİT                      | 4                               | -   | 5   | -                                       | 1   | -                                     | -                      | 3  | 13         |
| ERDEK                        | -                               | -   | -   | -                                       | -   | -                                     | -                      | -  | -          |
| GÖMEÇ                        | -                               | -   | -   | -                                       | -   | -                                     | -                      | -  | -          |
| GÖNEN                        | 3                               | 4   | 1   | -                                       | 2   | -                                     | -                      | 1  | 11         |
| HAVRAN                       | 2                               | -   | -   | -                                       | -   | -                                     | -                      | -  | 2          |
| İVRİNDİ                      | -                               | -   | 1   | -                                       | -   | -                                     | -                      | -  | 1          |
| KEPSUT                       | -                               | -   | -   | -                                       | -   | -                                     | -                      | -  | -          |
| MANYAS                       | 2                               | -   | -   | -                                       | -   | -                                     | -                      | -  | 2          |
| MARMARA                      | -                               | -   | -   | -                                       | -   | -                                     | -                      | -  | -          |
| SAVAŞTEPE                    | 1                               | -   | -   | -                                       | -   | -                                     | -                      | -  | 1          |
| SINDIRGI                     | -                               | -   | -   | -                                       | -   | -                                     | -                      | -  | 0          |
| SUSURLUK                     | 4                               | -   | -   | -                                       | -   | -                                     | -                      | 1  | 5          |
| Toplam                       | 44                              | 8   | 10  | 1                                       | 10  | 4                                     | 3                      | 24   | <b>104</b> |

**Tablo 8:** Balıkesir’deki 10 ve daha fazla işçi çalıştıran işletmelerin ilçelere dağılımı, 2001.  
(DİE 2001 Sanayi Sayımı)

2001 yılı verilerine göre 10 ve daha fazla işçi çalıştıran Balıkesir Merkez’deki 36 işletmenin 12’si gıda, 10’u metal eşya ve makine, 3’ü dokuma, 3’ü kimya, 3’ü metal ana sanayi, 2’si orman ürünleri, 2’si taş ve toprak ve biri de kağıt sanayi alanında üretim yapmaktadır. İmalat sanayinin tüm kollarına ait işletmelerin merkezde birer örneği bulunmaktadır. Balıkesir’den sonra sanayinin en yoğun olduğu Bandırma’da bulunan 25

işletmenin 11'i gıda, 9'u metal eşya, 2'si kimya, 2'si taş ve toprak, 1'i de dokuma sanayi alanındadır. Edremit'teki 13 işletmenin ise 4'ü gıda, 5'i orman ürünleri, 3'ü metal eşya ve makine, biri de kimya sanayi koluna aittir. 11 adet sanayi tesisi ile yoğunluğun görüldüğü Gönen'de ise işletmelerin 3'ü gıda, 4'ü dokuma, 2'si kimya, 1'er de orman ürünleri ve metal eşya sanayi dalındadır. Ayvalık ilçesindeki 6 işletmenin 4'ü gıda, 2'si de kimya sanayindedir. Susurluk'ta ise 4 gıda, 1 de metal eşya ve makine sanayi tesisi vardır. Bunlar dışında Dursunbey'de 1 adet orman ürünleri sanayi işletmesi bulunmaktadır. Havran, Manyas, Balya ve İvrindi'deki tesisler de gıda sanayi alanında üretim yapmaktadır.

### 2.3.3. Balıkesir'de organize sanayi bölgeleri



Şekil 23 : Balıkesir Organize Sanayi Bölgesi ve ulaşım yolları.



Balıkesir ilindeki organize sanayi bölgeleri arasında, özellikle son yıllarda Balıkesir Organize Sanayi Bölgesi'nin, ilin sanayi sektörünün gelişimi için itici güç oluşturduğuna inanılmaktadır. Balıkesir - Savaştepe karayolunun 7. km'sinde 450 hektarlık bir alan üzerinde bulunmakta olan Balıkesir Organize Sanayi Bölgesi, 1974 yılında Balıkesir Sanayi Odası, Ticaret Odası, Belediye Başkanlığı ve İl Özel İdaresinin % 25'lik paylarla katılımlarıyla kurulmuştur. Bölgede gerçek anlamda çalışmalar 1993 yılında başlamıştır. 1993 yılında yapılan ihale ile bölge içindeki tüm yolların açılması çalışmalarına başlanmıştır. 1997 yılında yapılan ikinci ihale ile de bölge içi altyapılarına başlanmıştır. Bölge bu ihalelerin ödeneklerinde iç ve dış kaynaklı devlet kredilerinden yararlanmıştır.

Toplam 450 hektar olan ve 300 hektarlık net sanayi alanından oluşan OSB, büyüklükleri 5.000 ile 75.000 m<sup>2</sup> arasında değişen 189 adet sanayi parseline sahiptir (Şekil 25). Son verilere göre OSB içerisinde işletmeye geçen firma sayısı 30, inşaat safhasında olan firma sayısı 26, proje safhasında olan firma sayısı ise 42'dir (Tablo-9). 2006 yılı sonunda 36 işletmenin üretime geçmesi beklenmektedir.

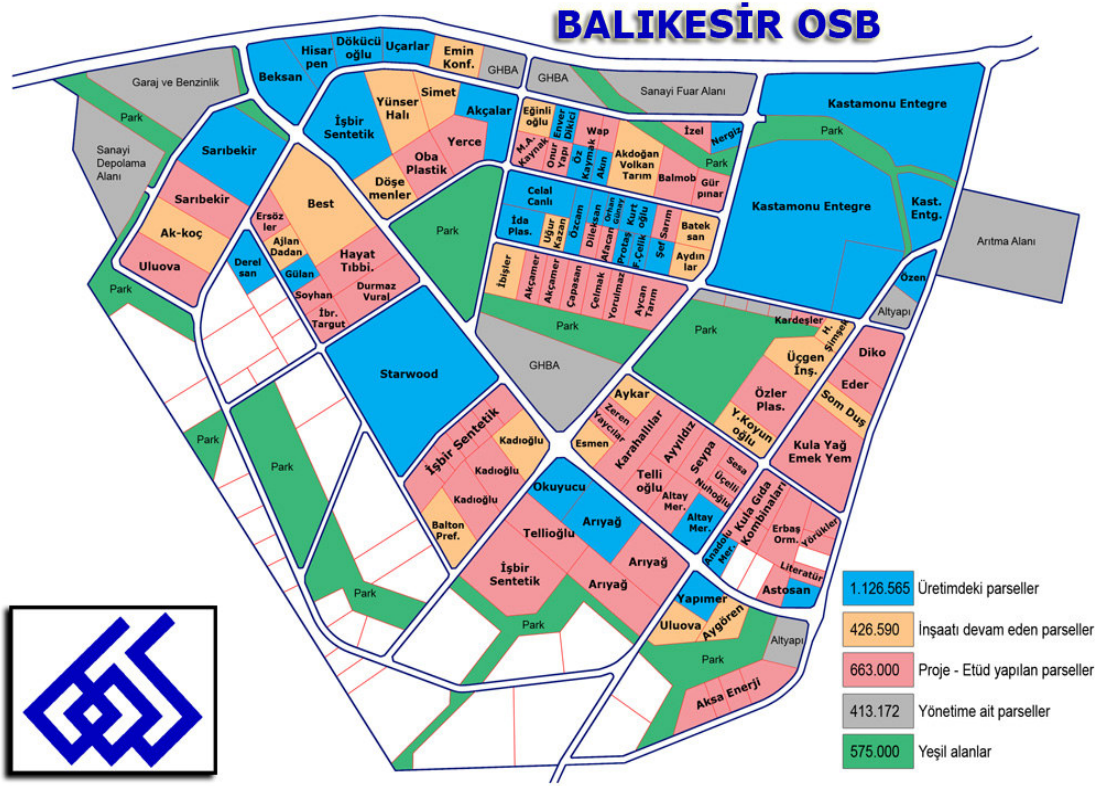


**Şekil 24:** Balıkesir Organize Sanayi Bölgesinden bir görünüm.

Yıllarca yatırımcı sıkıntısı çeken Balıkesir Organize Sanayi Bölgesi'nin kaderi 2004 Haziran ayında değişmeye başlamış, 2004'te başlayan yatırım hamlesi bölgeyi şantiyeye çevirmiştir. Teşvik yasalarından nasibini alamayan Balıkesir, bölgeye gelen

yabancı yatırımcılar sayesinde sanayi alanında önemli bir adım şansı yakalamıştır. Yabancı yatırımcılar sayesinde Balıkesir Organize Sanayi Bölgesi Marmara Bölgesi'nin yeni yatırım merkezlerinden biri olabilme şansını yakalamıştır (Karaçay, 2005: 130).

Bölgede toplam 21 km. uzunluğunda iç dağıtım yolu bulunmaktadır. Bu yolların tamamı açılmış olup tüm parsellere ulaşım sağlanmıştır. Bölgenin elektrik ihtiyacı 34.5 KVA'lık 11 km'lik SEKA - Organize Sanayi Bölgesi müstakil Yüksek Gerilim Hattı üzerinden karşılanmaktadır. OSB ile Balıkesir Belediyesi arasında sağlanan mutabakat gereği bölgenin ihtiyacı olan 300 lt/sn su ile ilgili İkizcetepeler Barajından 7 km'lik hattın ve 7 500 m<sup>3</sup>lük su deposunun yapımı tamamlanmıştır. Bölge içersinde toplam 25 km. uzunluğundaki dağıtım şebekesinin yapımına Balıkesir içme suyu hattı kapsamına alınarak Devlet Su İşleri Bölge Müdürlüğü aracılığıyla 2002 yılı içersinde başlanmış ve Kasım 2003 tarihi itibariyle bitirilmiştir. Şu anda bölgedeki tüm sanayicilere ve diğer tüm parsellere su bağlantıları yapılmış ve içme ve kullanma suyu verilmeye başlanmıştır. Gerek insan sağlığını ve doğayı tehdit eden çevre ve hava kirliliğini önlemedeki başarısı ve gerekse ekonomik enerjiyi temin eden, sürdürülebilir gelişmişlik kriteri oluşturan doğalgazın bölge sanayicilerince de yatırımlarında ısınma ve enerji alanlarında kullanımını sağlamak için Karacabey - İzmir hattından bölge adına bir branşman bırakılmış ve bu branşmandan bölge girişine kadar olan hattın yapımı tamamlanmıştır. Bölge içi dağıtım şebekesinin projelendirme çalışmaları tamamlanmış olup, BALGAZ A.Ş. tarafından şebeke yapım çalışmalarına başlanmıştır. Bölgede Eylül-Ekim 2005 döneminden itibaren isteyen sanayicilere doğalgaz verilebilmektedir. Yine hammadde ve mamul madde taşımacılığı için büyük önem arz eden demir yolu taşımacılığı ile ilgili olarak gerekli kamulaştırmalar ve projelendirmeler tamamlanmış olup 2006 yılı içersinde OSB karşısına konteyner yükleme ve boşaltma terminali yapılarak hizmete alınacaktır. Ayrıca, Savaştepe karayolu ile İzmir karayolunu birbirine bağlayacak olan 4 km uzunluğundaki bağlantı yolunun kamulaştırma işlemleri tamamlanarak projesi Karayolları Genel Müdürlüğü'nün onayından çıkarılmış olup 2006 yılı ortasında bu yol hizmete girmiştir.



**Kaynak:** <http://www.balosb.gov.tr>

**Şekil 25:** Balıkesir Organize Sanayi Bölgesi planı.



**Şekil 26:** Balıkesir Organize Sanayi Bölgesinden bir görünüm. Arka planda Balıkesir Çimento Fabrikası ve Balıkesir kenti görünmekte.

| OSB İlgili Bilgiler               |        | Organize Sanayi Bölgeleri |                |              |                |
|-----------------------------------|--------|---------------------------|----------------|--------------|----------------|
|                                   |        | Balıkesir OSB             | Haddeciler OSB | Bandırma OSB | Gönen Deri OSB |
| Faaliyete başladığı yıl           |        | 1996                      | 1998           | 1996         | 1997           |
| Alanı (hektar)                    |        | 450                       | 80             | 150          | 150            |
| Parsel Sayısı                     |        | 189                       | 69             | 81           | 54             |
| Üretime Geçen Firma Sayısı        |        | 30                        | -              | 4            | -              |
| İnşaat Safhasındaki aFirma Sayısı |        | 26                        | -              | 1            | -              |
| Proje Safhasındaki Firma Sayısı   |        | 42                        | -              | 2            | -              |
| Tahsis Edilen Parsel Sayısı       |        | 44                        | -              | 22           | 40             |
| İstihdan Kapasitesi               | Mevcut | 1600                      | -              | 250          | -              |
|                                   | Toplam | 25000                     | -              | 250          | -              |

**Tablo 9:** Balıkesir İli'ndeki Başlıca Organize Sanayi Bölgeleri, 2005 (İl Sanayi ve Ticaret Müdürlüğü).



**Şekil 27:** Balıkesir OSB'deki en önemli yatırımlardan biri olan Kastamonu Entegre Tesislerinden bir görünüm

Balıkesir ili kapsamında bulunan küçük sanayi siteleri sayıca ve alanca daha fazladır (Şekil-28, Tablo-10).



**Şekil 28:** Balıkesir Merkez küçük sanayi sitesinden bir görünüm.

İldeki başlıca küçük sanayi siteleri şu şekildedir:

| ADI (K.S.S.) | Faaliyete Başladığı Yıl | Toplam Alan (hektar) | Toplam İşyeri | Dolu İşyeri Sayısı | Boş İşyeri Sayısı | Doluluk Oran % | Mevcut İstihdam |
|--------------|-------------------------|----------------------|---------------|--------------------|-------------------|----------------|-----------------|
| Merkez       | 1970                    | -                    | 1039          | 1039               | 15                | 100            | 3117            |
| Ata tepe     | 1992                    | 1540                 | 1200          | 7                  | 1193              | 0,5            | 20              |
| Savaştepe    | 1994                    | 10000                | 52            | 45                 | 7                 | 86             | 90              |
| Gönen        | 1986                    | 9000                 | 200           | 191                | 9                 | 95             | 20              |
| Bigadiç      | 1983                    | -                    | 137           | 117                | 17                | 7              | 307             |
| Susurluk     |                         |                      |               |                    |                   |                |                 |
| Ağaç İşleri  | 1989                    | -                    | 120           | 65                 | 55                | 50             | 135             |
| Dursunbey    | 1995                    | -                    | 166           | 63                 | 103               | 45             | 216             |
| Bandırma     | 1966                    | 773870               | 568           | 554                | 14                | 90             | 1685            |
| Edremit      | 1986                    | 166500               | 310           | 120                | 190               | 80             | 300             |
| Havran       | 1992                    | 32660                | 92            | 83                 | 9                 | 100            | 92              |
| İvrindi      | 1986                    | 6315                 | 65            | 65                 |                   | 100            | 170             |
| Sındırgı     | 1976                    | 3239                 | 226           | 181                | 45                | 80             | 400             |
| Erdek        | 1993                    | -                    | 35            | 28                 | 4                 | 88             | 84              |
| Ayvalık      | 1964                    | 112330               | 250           | 221                | 29                | 88             | 880             |
| Burhaniye    | 1979                    | 180000               | 466           | 280                | 186               | 60             | 600             |

**Tablo10 :** Balıkesir'deki başlıca küçük sanayi siteleri (İl Sanayi ve Ticaret Müdürlüğü).

1980 sonrasındaki sürece bakıldığında Balıkesir, sanayileşememe sıkıntısı yaşayan bir il görüntüsü çizmektedir. Diğer illerle karşılaştırılarak değerlendirilen verilerin ortaya koyduğu genel sonuç; Balıkesir'in Bursa ve Manisa illeri arasında sıkışmış, bu illerin oldukça gerisinde kalmış bir il olduğudur. 1950'li yıllarda çalışan nüfusunun % 8' i sanayi sektöründe olan Balıkesir'de bugünkü durum da aynıdır. Geleneksel geçim kaynağı tarıma dayalı gelişen sanayisi ile sınırlı kalan ilde gelişim performansı oldukça düşüktür.

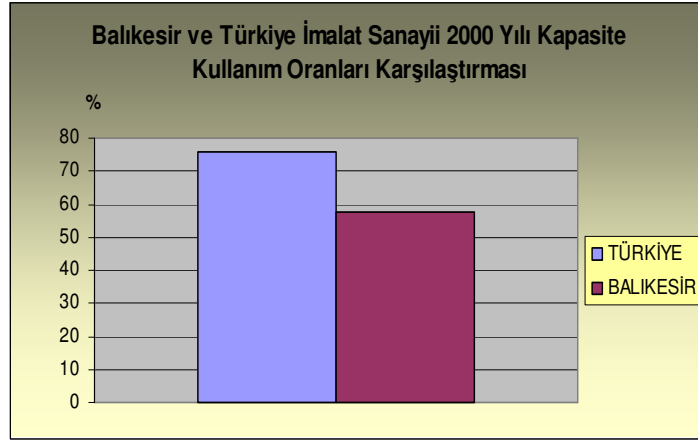
Balıkesir Ticaret Odası Yönetim Kurulu Başkanı Mahmut Yavuz, Balıkesir'de sanayicinin yıllardır, ekonomik şartlar sebebiyle büyümeye çalışmaktan çok küçülmek için uğraş verdiğini belirtmiştir. Balıkesir Sanayi Odası Yönetim Kurulu Başkanı A. Rona Yırcalı da Balıkesir sanayisinin gönüllerden geçen noktaya henüz ulaşamadığını, Balıkesir'in sanayileşme sürecini henüz tamamlayamamış bir kent olduğunu belirtmiştir. Belediye Başkanı Sabri Uğur da Balıkesir'in, sahip olduğu konumunun verdiği imkanlara rağmen sanayileşmeyi yakalayamamanın sonuçlarına katlanmış, komşu illerin ulaştığı noktanın oldukça gerisinde kalmış bir il olduğunu belirtmiştir.

İlde sanayi sektörünün gelişimi beklenenden oldukça düşüktür, ancak 2004 yılından sonra yatırımların yoğunlaşmaya başladığı Balıkesir Organize Sanayi Bölgesi'nin ilde canlanma yaratacağına inanılmaktadır. 2004 yılı içinde, özellikle Haziran-Temmuz aylarında gerçekleşen yatırımlar, OSB'nin kurulduğu 1974 yılından beri gerçekleşmiş yatırımlardan daha fazla olmuştur. Yatırımların çoğu yabancı yatırımdır. Son yıllarda sektörle ilgili kişi ve kurumlarca Balıkesir için "patlamaya hazır bir bomba", "ne istediğini bilen kent" gibi ifadeler kullanılmaktadır. Ancak, ilin sahip olduğu potansiyele göre gösterdiği gelişim performansı 1980 sonrasında daha net görülmekte olup, oldukça uyumsuzdur.

#### **2.3.4. Balıkesir'de sanayi sektöründe yaşanan sorunlar**

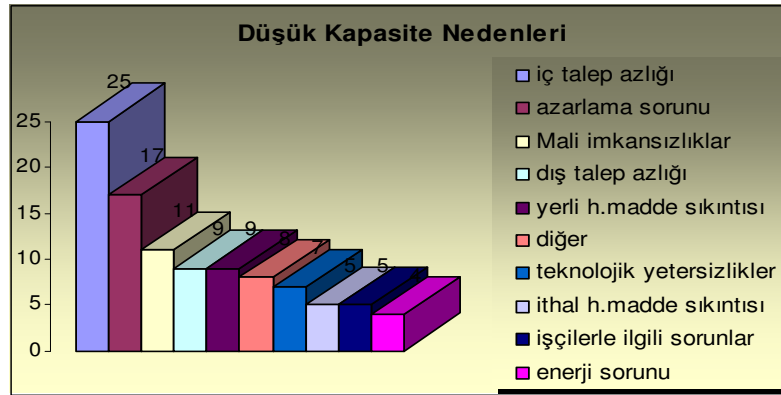
Yerel kaynaklara göre Balıkesir gelişmekte olan bir sanayi kenti olarak gösterilmektedir. Ama gelişme durumunu somut olarak ortaya koyan bir çalışma yoktur. Ancak, bu konuda resmi kurumlarda ve halk arasında son zamanlarda bu konu yavaş yavaş dikkat çekmeye başlamıştır. En azından "Balıkesir'de sanayi neden gelişmiyor?" sorusu reddedilmemekte, bu aşamada bilinen sebepler tartışılmaktadır.

Milli Prodüktivite Merkezi (MPM) tarafından Balıkesir ilinde 2 Nisan - 30 Haziran 2000 tarihleri arasında yürütülen "Balıkesir Verimliliği Artırma Projesi" kapsamında sanayi sektöründe kapasite kullanım oranları ve düşük kapasite nedenleri ortaya konmuştur. Genel tablodan ortaya çıkarılacak sonuca göre; Balıkesir ili imalat sanayi kapasite kullanım oranı Türkiye ortalamasının altındadır (Şekil 29).



Şekil 29: Balıkesir ilinin imalat kapasitesi kullanımının ülke ortalamasına göre durumu (MPM, Balıkesir Verimliliği Artırma Projesi Araştırma Raporları).

Düşük kapasite nedenlerinde ilginç sonuçlar ortaya konmuştur. Tüm sektörler genelinde düşük kapasite nedenleri şekil-30'da oranları ile birlikte gösterilmiştir.



Şekil 30: Balıkesir sanayi işletmelerinin düşük kapasitede üretiminin başlıca sebepleri (MPM, Balıkesir Verimliliği Artırma Projesi Araştırma Raporları).

Tüm sektörler genelinde en önemli sorun alanları içinde görüldüğü gibi % 25 payla "iç pazar talep yetersizliği" ve % 17 payla "pazarlama" sorunları gelmektedir. Talep yetersizliğinin en önemli nedenlerinden biri, kronikleşen enflasyonist ortamın

oldukça geniş bir toplum kesiminin talep düzeyini düşürmekteki etkisi olsa da; diğer bir neden Balıkesir imalat sanayinde üretim ve tüketim süreçleri arasındaki bağlantının, diğer bir deyişle pazarlama faaliyetlerinin olması gerektiği şekilde yürütülememesidir.

Rapora göre sorunlar şu şekilde sıralanmıştır:

Pazarlama alanındaki başlıca sorunlar;

- Hammadde ve malzeme maliyetlerinin yüksek olması
- Sanayinin tarıma dayanması nedeniyle tarımdaki ekonomik ve yapısal koşullardan etkilenmeler
- Dış pazara açılım düzeyinin düşük olması
- Pazarlama birimi kurma, pazar araştırması ve tanıtım çalışmalarının, AR-GE faaliyetlerinin yetersizliği ve bu alanda eğitilmiş, yetenekli eleman azlığıdır.

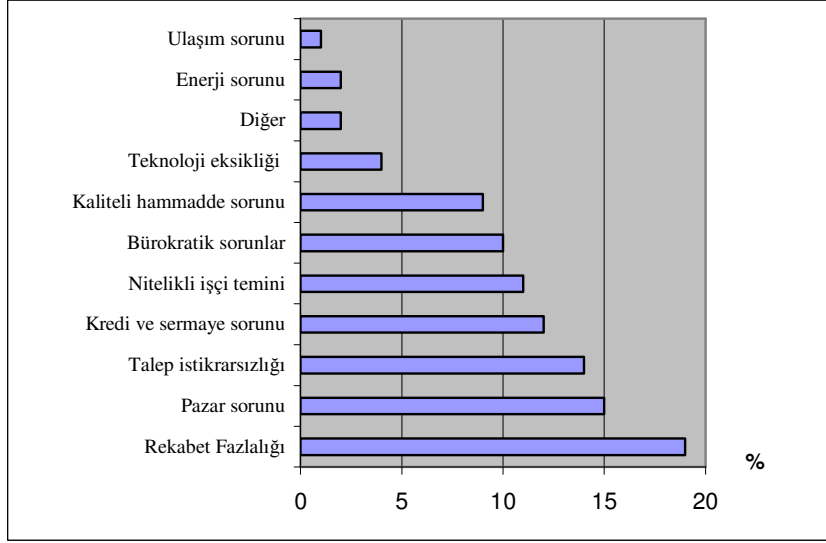
Kalite ve kapasite kullanımı ile ilgili başlıca sorunlar;

- Kalitenin, müşteri isteklerinin karşılanması olarak algılanması
- KOBİ'lerde satın alma, üretim, pazarlama, insan kaynakları yönetiminin klasik anlayışa dayanması
- Sistem sertifikasyonlarından İSO-9000 serisi standartlarına ve ürüne ilişkin sertifikalara rastlanması, hizmet ve personele ilişkin bir sertifika alma çabasının olmaması
- Bilinç düzeyi yüksek, eğitilmiş ve yetenekli eleman yoksunluğu
- İşletme yöneticisinin aynı zamanda işletme sahibi olması, işletme yönetimi konusunda yeterli bilgi sahibi olmaması, bir çok kararın bu kişi veya kişilerin inisiyatifine kalması, hedeflerin kısa süreli olması
- Değişim ve gelişim için ilde ve işletmeler özelinde insan alt yapısının (kişisel gelişim, eğitim, personel planlaması, motivasyon vb.) yetersiz olması
- İşletmelerin çoğunun kapasite raporunun bulunmaması, olanların ise güncellenmemesi; bu nedenle işletmelerin karlılığını, üretkenliğini, verimliliğini gösteren üretim, satış, stok, maliyet gibi göstergeleri sağlıklı bir biçimde kullanamamalarıdır.

Çalışmanın en önemli adımlarından birini oluşturan, Balıkesir merkez ve farklı ilçelerden 30 sanayi kuruluşuna uyguladığımız anket çalışmasında da sanayi sektöründe yaşanan sorunlara ilişkin elde edilen bilgiler ayrıca değerlendirilmiştir.



Anket uyguladığımız işletmelerden 11'i gıda, içki, tütün, 6'sı metal eşya, makine-teçhizat, 5'i metal ana sanayi, 2'si kimya sanayi ve 5'i de diğer (tıbbi malzeme, karma yem üretimi vb.) alanlarında üretim yapmaktadır. Firmaların 20 tanesi anonim şirket<sup>2</sup>, 10 tanesi limited şirket<sup>3</sup> özelliğine sahiptir. Anket sonucunda elde edilen verilere göre, sanayicilerin yaşadıkları sorunlar şekil-31'de sıralanmıştır.



**Şekil 31:** Balıkesir'de sanayi sektöründe yaşanan sorunlar

Görüldüğü üzere en fazla sorunun yaşanan konu rekabet fazlalığıdır. Rekabetin bu kadar büyük paya sahip olmasının sebeplerinin talep azlığı ve pazarlama alanındaki yetersizlikler olduğu düşünülebilir. Pazarlama alanındaki sorunlar ve talep azlığı nedeniyle üretimin tüketimle desteklenmemesi, üretime yönelik talep istikrarsızlığını oluşturmakta, sonuçta rekabet bir sorun haline gelmektedir. Diğer sorunlar arasında da ara personel yokluğu ve tekelleşme gibi ayrıca sorunlar belirtilmiştir. En az sorun ise enerji ve ulaşım konusundadır.

Bunların yanı sıra sanayicilerin yaşadığı başlıca sıkıntılar arasında merdiven altı üretiminin rekabeti olumsuz etkilemesi, yöreye özgü üretim yapan sektörlerde bir organizasyon altında birleşilememesi (örneğin kolonya sektörü) ve bu sektörlerde ait yöresel bir markanın ortaya çıkarılamaması da vardır.

<sup>2</sup> Bir ünvanı sahip, esas sermayesi belirli ve paylara bölünmüş olan ve borçlarından dolayı yalnız tüm varlığı ile sınırlı bulunan şirkettir. Çok sayıda pay sahibinin katılmasına ve büyük sermayelerle çalışmaya elverişli bir şirket türüdür. Türkiye'de en az beş ortaklı anonim şirket kurulabilir. Kurucular gerçek veya tüzel kişiler olabilir.

<sup>3</sup> İki veya daha fazla gerçek veya tüzel kişi tarafından bir ünvan altında kurulan ve ortaklarının sorumlulukları korumayı taahhüt ettikleri sermaye ile sınırlı bulunan ve esas sermayesi belirli olan şirkettir. Limited ortaklıklar; bankacılık ve sigortacılık alanları dışında, kanunen yasak olmayan her türlü ekonomik faaliyetler için kurulabilir. Ortakların sayısı ikiden az ve elliden çok olamaz.

## BÖLÜM III

### BALIKESİR'İN SAHİP OLDUĞU SANAYİ POTANSİYELİ

#### 3.1. Sanayinin Kuruluş Yerini Etkileyen Faktörlere Göre Balıkesir İlinde Sanayi Sektörünün Gelişim Performansının Değerlendirilmesi

Burada, literatür analizi bölümünde tartışılan, bir bölgede sanayinin kurulmasını ve gelişmesini etkileyen faktörler (sanayinin kuruluş yerini etkileyen faktörler) açısından Balıkesir İli'nin değerlendirmesi yapılmıştır. Değerlendirme yapılırken sanayi kuruluşlarına uygulanan anket sonuçlarından yararlanılmıştır. Yapılan değerlendirmenin sonucunda, sanayi kuruluş yeri faktörleri bakımından Balıkesir'in sahip olduğu olumlu ve olumsuz özelliklere dayanılarak ilde sanayinin gelişimi tartışılmıştır.

##### 3.1.1. Balıkesir'de hammadde durumu

Uyguladığımız anket sonuçlarına göre işletmelerde kullanılan hammadde toplamının % 55'i doğrudan üreticiden, % 25'i tüccardan, % 20'si de ithal edilerek karşılanmaktadır. Hammaddesini sadece birinden temin eden tesislerin yanı sıra üç şekilde de hammadde temin eden tesisler mevcuttur. Özellikle gıda sanayi alanında üretim yapan işletmelerin tamamına yakını hammadde ihtiyacını yöreden, yani doğrudan üreticiden sağlamaktadır. İşletmelerin Balıkesir'de kurulmasının sebeplerinden üçüncüsü hammadde kaynaklarına yakınlıktır.

Balıkesir, değişik iklimleri bir araya getiren coğrafi konumu ve verimli toprakları nedeniyle yurdumuzun önemli tarım alanlarından biridir. İl su kaynakları bakımından da oldukça zengindir. Özellikle akarsulara yaklaştıkça kalınlaşan alüvyal topraklarda humus oranı yüksektir. İl topraklarının yaklaşık % 85'i tarıma elverişlidir. Verimleri oldukça yüksek olan bu topraklar zengin tarım alanları oluşturmaktadır. İl genelinde toplam orman alanı 669 701 hektardır. Balıkesir İli'nin bitki örtüsü de, iklim karakterine bağlı olarak çeşitlilik göstermektedir. Balıkesir'de arazi dağılışına göre topraklarının % 36'sı tarım alanı, % 46'sı orman alanı % 5'i de meralık alandır. İlde hayvancılık başlıca geçim kaynakları arasında yer almaktadır. Balıkesir'in denize kıyısı olan 7 ilçesi mevcut olup; bunlar Ayvalık, Gömeç, Edremit, Burhaniye, Bandırma, Erdek, Gönen ilçeleridir. Bu ilçelerde balıkçılığın yanı sıra Balya, Bandırma, Bigadiç,

İvrindi, Manyas Kuş Gölü, Savaştepe, Sındırgı Çaygören baraj gölü, Susurluk Barajı Gölü ve göletlerinde balıklandırma çalışması yapılmaktadır. Küçükbaş ve büyükbaş hayvancılık, tavukçuluk, balıkçılık, arıcılık başlıca uğraş alanlarıdır. Kısaca, Marmara ve Ege bölgelerinin iklim özelliklerini bünyesinde toplayan Balıkesir, yetiştirdiği çok çeşitli tarım ürünleri ile büyük bir hammadde deposudur. Diğer yandan il, yer altı kaynakları yönünden oldukça zengindir. Bir çok sanayi ürününün yapımında kullanıldığı için çok önemli bir maden sayılan bor tuzları, il sınırları içinde çıkarılmakta; sadece Türkiye çapında değil, dünyanın da en zengin rezervlerinden birini oluşturmaktadır. Türkiye hem işletme hem de pazarlama özellikleri olan kristalli (taneli ve gerçek) mermer bakımından dünyanın en zengin rezervlerine sahiptir. Türkiye’de bu alanda en zengin il ise Balıkesir’dir. Ülke rezervinin % 80’i Balıkesir’dedir. Diğer bir önemli madeni demirdir ve il rezervi ülkedeki demir rezervinin yaklaşık % 8’ini oluşturmaktadır.

### **3.1.2. Balıkesir’de enerji durumu**

Günümüzün en uygun ve temiz enerji kaynağı olan doğalgaz Temmuz 2004’te Balıkesir’e gelmiş olup, ilin büyük bir bölümüne dağıtımını gerçekleştirilmiştir. Balıkesir Organize Sanayi Bölgesinde de Eylül-Ekim 2005 döneminden itibaren isteyen sanayicilere doğalgaz verilebilmektedir.

Yaptığımız anket sonuçlarına göre enerji konusunda yaşanan sorunlar arasında enerji sorununun payı çok düşüktür. 30 firmadan yalnızca 2 tanesi enerji sorunu yaşadığını belirtmiştir.

### **3.1.3. Balıkesir’de nüfus ve işgücü**

Anket uyguladığımız 30 işletmeden 14’ü 25-50 arasında, 7’si 100’den fazla, 3’ü 50-100 arasında, 3’ü 20-25 ve 3’ü de 0-10 arasında işçi çalıştırmaktadır. İşletmelerde çalışan işçilerin yarısına yakını (% 43’ü) merkez ilçeden, % 27’si merkez ilçeye bağlı köylerden, % 30’u da diğer ilçe merkezlerinden gelmektedir. İşçi sayısında herhangi bir sıkıntı yaşanmadığı, ancak nitelikli işçi temininde bazı sorunların yaşandığı belirtilmiştir.

1990 yılı nüfus sayımına göre 973 314 olan Balıkesir ilinin nüfusu, 2000 yılında 1 076 347’ye yükselmiştir. %o 9.9 yıllık nüfus artış hızı ile iller sıralamasında 75.

sıradadır. Türkiye’de yıllık toplam nüfus artış hızı %o 18.8 olup, ilin nüfus artışı ülke geneline göre oldukça düşüktür. İlde gerçekleşen içe göç ülkedeki toplam içe göçün %o 16’sını oluşturmaktadır. Buradan da anlaşıldığı gibi ilin göç alma oranı düşüktür. 2000 yılı sayım sonuçları çerçevesinde Balıkesir bir önceki sayım yılına göre 80 207 kişi göç almış ve 75 403 kişi göç vermiş bir ildir. Bu değerler Balıkesir’in büyük bir iç göç baskısı altında olmadığını göstermektedir. İç göç baskısının yüksek düzeyde olmaması, ilin sosyo- ekonomik gelişme düzeyi açısından önemli bir avantaj olarak da görülebilir (Özdemir ve Serel, 2005). Balıkesir’in şehirleşme oranı % 54 olup Türkiye ortalamasının altındadır. Bu durumu itibariyle iller arasında şehirleşme sıralamasında 47. sıradadır (İl Sanayi ve Ticaret Müdürlüğü Raporu). İşgücüne katılanların oranına bakıldığında, Balıkesir’in ülke ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. Bu, ilde işgücünün yeterliliğini göstermektedir. İlin kendi içindeki işgücü durumu da işsiz oranı az, istihdam edilen fazla görüldüğünden iyi olarak görülmektedir. Ancak, ildeki işgücü ülke işgücünün % 1.7’sini, istihdam edilen nüfus ise ülkedeki toplam istihdamın % 3’ünü oluşturmaktadır. İşsizlik oranının az olması, işsizliğin yoğunlaştığı iller kadar göç almamasının bir sonucudur. İşgücünde olmayan nüfusun önemli bölümünü öğrenciler oluşturmaktadır. Çalışan nüfusun % 8’i sanayide, % 57’si tarımda, geri kalan kısmı da hizmet ve diğer sektörlerde bulunmaktadır (DİE İl Göstergeleri, 2000).

### **3.1.4. Balıkesir’de ulaşım**

İlde mevcut olan tüm ulaşım yollarının işletmeler için yeterli olduğu anket sonuçlarından çıkarılmaktadır. İşletmelerin Balıkesir’de kurulmasının nedenleri arasında ulaşım kolaylığı önemli paya sahiptir. İldeki tüm firmalar karayolu ulaşımını kullanmanın yanında çoğu denizyolu ve hava yolunu da kullanmaktadır. Yalnız bir firma ulaşımı sorun olarak son sırada belirtmiştir.

Ülkemizin batı bölgelerindeki en önemli merkezleri birbirine bağlayan önemli yollar üzerinde yer alan Balıkesir, kara, deniz ve hava ulaşımının yapılabildiği bir ilimizdir. Balıkesir, Kuzey Ege Bölgesi’nin ulaşımını sağlayan demiryolu hattı üzerinde de önemli bir istasyondur. Denizyolu, Balıkesir’de kıyı yerleşimlerinin ulaşımında tarih boyunca önemli yer tutmuştur. 1970 sonrasında gelişen Bandırma Limanı, bölge ve ülke çapında önem kazanmıştır. Bugün bölgenin en önemli ihracat ve ithalat kapılarından biridir.

### **3.1.5. Balıkesir' de sermaye durumu**

Uyguladığımız ankette 'İşletmenin kuruluş aşamasında ilk sermaye nereden sağlandı?' sorusuna verilen yanıtların % 57'si ticaret, % 10'u kredi alınarak, % 5'i çiftçilik, % 5'i miras yoluyla geri kalanı da diğer (hisse senedi satışları, yabancı sermaye, vb.) yanıtını vermiştir. Birden fazla seçeneği kullanan kuruluşlar bulunmaktadır.

DPT tarafından hazırlanan illerin sosyo-ekonomik gelişim göstergeleri raporuna göre Balıkesir, ülkedeki toplam banka mevduatı içindeki payı bakımından iller arasında 9. sırada yer almaktadır. Aynı sıralamada çevresindeki illerden Bursa 6, Manisa 18, Çanakkale 29, Kütahya ise 34. sıradadır. Mevduat bakımından önemli bir paya sahip olan Balıkesir'de ne yazık ki bu mevduat yatırıma dönüşmemektedir. 2004 yılında Balıkesir ilinde yaratılan toplam fonların ancak % 32,5'inin Balıkesir iline kredi olarak verildiği ortaya çıkmaktadır. Bu durum ilin ekonomik faaliyetlerinin finansmanı ve ekonomik ortamın canlılığı açısından oldukça olumsuz bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Balıkesir ilindeki kredi / mevduat oranının düşüklüğü ildeki fon açığı olan ekonomik birimlerin ilin fon kapasitesinden yeterince yararlanamadığı göstermekte ve ilin ekonomik faaliyet hacmini ve canlılığını olumsuz etkileyecek bir süreç yaratmaktadır. Balıkesir ilinin mevduat kapasitesinin yüksekliğinin yaratacağı avantajlar, mevduatların krediye dönüşmediği için ortaya çıkmamakta ve ilin ekonomik gelişme düzeyi olması gereken düzeye çıkamamaktadır (Serel, 2005).

Halkbank Balıkesir Şube Müdürü Aytaç Akbaş Balıkesir'in büyüme ve gelişme dönemine girdiğini belirterek banka olarak sanayicilerin arkasında olduklarını, 2004 ve 2005 yıllarında sanayi ve ticaret alanında önemli oranlarda kredi sağladıklarını, bunun sanayiciler için daimi olacağını açıklamıştır (Karaçay, 2005:146).

### **3.1.6. Balıkesir'de pazar durumu**

Uyguladığımız anket sonuçlarına göre, işletmelerin Balıkesir'de kurulmasının sebepleri arasında en fazla işaretlenen ikinci seçenek pazara yakınlıktır. Bunun yanında işletmelerden bir çoğu hem yurt içi hem yurt dışına satış yapmaktadır. Anket uygulanan 30 firmadan 15'inin yurtdışına satışı vardır. Birden fazla müşteri seçeneği bulunan firmalar çoğunluktadır. Sonuçlara göre doğrudan tüketiciye satış yapan 7, bayiye satış yapan 13, tüccara satış yapan 9, diğer sanayi kuruluşlarına satış yapan 8 firma vardır.

İşletmelerin 18'inin pazarlama departmanı bulunmaktadır, 9'u ise pazarlama kuruluşuna sahiptir. Ancak yine de Balıkesir ilinde işletmelerin pazarlama konusunda yaşadıkları sorunlar fazladır. Anket sonunda sorun seçimi ve sıralamasında her firma pazar sorununu işaretlemiş ve ilk sıralarda göstermiştir. Genel olarak pazar sorunu yaşanan sorunlar arasında 3. sırada yer almaktadır.

Alış verişin yani ticaretin olağanüstü bir örgütleyici gücü vardır ve ticaret yeni kentleşen alanlarda gelişme yolundaki çabaları desteklemeye yönelik kilit – donatımı oluşturur. Balıkesir'in ekonomik hayatında ticaret eskiden beri önemli bir yer tutar. Bunun sebebi ise coğrafi konumudur. Balıkesir, Türkiye'nin sanayi ve ticaret merkezi Marmara Bölgesi ile zengin tarım ve ticaret bölgesi Ege arasındaki geçiş ilidir. Marmara Denizi'ndeki limanı Bandırma, bölgenin ve ülkenin en önemli limanlarından biridir. Aynı zamanda iyi nitelikli deniz, kara ve demiryollarıyla ülkenin bütün bölgelerine ve dışa bağlantılıdır. Tüm bu özellikler Balıkesir'in canlı bir ticaret merkezi, diğer bir deyişle de pazar alanı olması için fazlasıyla yeterlidir.

### **3.1.7. Balıkesir'de devlet yatırımı ve teşvikleri**

Uyguladığımız anket sonuçlarına göre, yeni yatırım projelerinin geliştirilememesinin sebepleri arasında, ilk sırada piyasa istikrarsızlığı ve bürokratik zorluklar gelmektedir. Bunun yanında işyerinde yaşanan sorunlar arasında firmaların yaptıkları sıralamalarda çoğu firma bürokratik sorunları 1. veya 3. sırada göstermiştir.

Balıkesir devlet yatırımı ve teşviklerinden yeteri kadar faydalanabilmiş bir il değildir. İl sanayisi, ülkede yaşanan olumsuz politik ve ekonomik koşulların tümünden, diğer iller gibi etkilenmiş, ancak olumlu yönde gerçekleşen teşvik ve destekleme politikalarından çok fazla pay alamamıştır. Çünkü ülkemizin en gelişmiş bölgesinde yer almaktadır. DİE tarafından hazırlanan 2003 yatırım teşvik belgeleri verilerinden Balıkesir'in imalat sektöründeki teşvik belgesi adedi 15'tir. Aynı sayı Bursa'da 202, Manisa'da ise 44'tür (Tablo 11). Balıkesir'in 2003 yılı verilerine göre aldığı 15 teşvik belgesi içinde İmalat sanayi kapsamındaki belge sayısı 8'dir. Bu sayı Bursa'da 86, Çanakkale'de 6, Kütahya'da 5, Manisa'da da 22'dir. Belge sayıları durumu iyi yansıtamamaktadır. Yatırım toplamları içinde en son sırada yer alan il Balıkesir, istihdam bakımından da Çanakkale'den önce sondan ikincidir.

|                  | Sektör          | Sektör                     | Belge Sayısı<br>(Adet) | Toplam Yatırım<br>YTL | Sabit Yatırım<br>YTL | İstihdam<br>Kişi |
|------------------|-----------------|----------------------------|------------------------|-----------------------|----------------------|------------------|
| <b>BALIKESİR</b> | 01 - TARIM      | 02 - Hayvancılık           | 2                      | 2.502.115             | 2.502.115            | 55               |
|                  | 01 - TARIM      | 03 - Su Ürünleri           | 1                      | 604.594               | 604.594              | 25               |
|                  | 02 - MADENCİLİK | 03- stihraçveİşleme        | 2                      | 4.113.002             | 4.113.002            | 110              |
|                  | 03 - İMALAT     | 01 - Gıda ve İçki          | 5                      | 9.871.820             | 9.871.820            | 96               |
|                  | 03 - İMALAT     | 05 - Deri ve Kösele        | 1                      | 544.785               | 544.785              | 4                |
|                  | 03 - İMALAT     | 19 - İnşaat                | 1                      | 4.324.246             | 4.324.246            | 20               |
|                  | 03 - İMALAT     | 21 - Diğerleri             | 1                      | 1.802.912             | 1.802.912            | 8                |
|                  | 05 - HİZMETLER  | 02 - Turizm                | 1                      | 1.603.918             | 1.603.918            | 30               |
|                  | 05 - HİZMETLER  | 06 - Diğerleri             | 1                      | 3.192.399             | 3.192.399            | 16               |
|                  |                 | <b>Toplam</b>              | <b>15</b>              | <b>28.559.791</b>     | <b>28.559.791</b>    | <b>364</b>       |
| <b>BURSA</b>     | 02 - MADENCİLİK | 02 - İşleme                | 1                      | 1.651.352             | 1.651.352            | 15               |
|                  | 03 - İMALAT     | 01 - Gıda ve İçki          | 3                      | 89.499.195            | 89.499.195           | 442              |
|                  | 03 - İMALAT     | 02 - Dokuma ve<br>Giyim    | 60                     | 245.697.353           | 245.697.353          | 2.051            |
|                  | 03 - İMALAT     | 03 - Orman<br>Ürünleri     | 2                      | 5.468.813             | 5.468.813            | 518              |
|                  | 03 - İMALAT     | 06 - Lastik-Plastik        | 3                      | 10.378.715            | 10.378.715           | 119              |
|                  | 03 - İMALAT     | 07 - Kimya                 | 1                      | 21.340.824            | 21.340.824           | 50               |
|                  | 03 - İMALAT     | 08 - Cam                   | 1                      | 7.800.000             | 7.800.000            | 30               |
|                  | 03 - İMALAT     | 11 - Taşıt Araçları        | 9                      | 18.473.611            | 18.473.611           | 351              |
|                  | 03 - İMALAT     | 12 - Madeni Eşya           | 6                      | 20.580.034            | 20.580.034           | 332              |
|                  | 03 - İMALAT     | 14 - Makina İmalat         | 1                      | 600.000               | 600.000              | 20               |
|                  | 05 - HİZMETLER  | 01 - Ulaştırma             | 4                      | 5.619.657             | 5.619.657            | 45               |
|                  | 05 - HİZMETLER  | 02 - Turizm                | 1                      | 709.844               | 709.844              | 35               |
|                  | 05 - HİZMETLER  | 03 - Ticaret               | 1                      | 1.000.000             | 1.000.000            | 25               |
|                  | 05 - HİZMETLER  | 05 - Sağlık                | 2                      | 3.391.707             | 3.391.707            | 52               |
|                  | 05 - HİZMETLER  | 06 - Diğerleri             | 1                      | 2.630.000             | 2.630.000            | -                |
|                  |                 | <b>Toplam</b>              | <b>96</b>              | <b>434.841.105</b>    | <b>434.841.105</b>   | <b>4.085</b>     |
| <b>ÇANAKKALE</b> | 02 - MADENCİLİK | 02 - İşleme                | 1                      | 946.000               | 946.000              | 5                |
|                  | 03 - İMALAT     | 01 - Gıda ve İçki          | 3                      | 5.705.083             | 5.705.083            | 76               |
|                  | 03 - İMALAT     | 02 - Dokuma ve<br>Giyim    | 1                      | 2.572.000             | 2.572.000            | 50               |
|                  | 03 - İMALAT     | 11 - Taşıt Araçları        | 2                      | 30.447.150            | 30.447.150           | 32               |
|                  | 05 - HİZMETLER  | 02 - Turizm                | 1                      | 512.930               | 512.930              | 15               |
|                  |                 | <b>Toplam</b>              | <b>8</b>               | <b>40.183.163</b>     | <b>40.183.163</b>    | <b>178</b>       |
| <b>KÜTAHYA</b>   | 02 - MADENCİLİK | 01 - İstihraç              | 2                      | 8.097.755             | 8.097.755            | 140              |
|                  | 03 - İMALAT     | 01 - Gıda ve İçki          | 1                      | 13.801.185            | 13.801.185           | 75               |
|                  | 03 - İMALAT     | 17 - Çimento               | 1                      | 840.000               | 840.000              | 15               |
|                  | 03 - İMALAT     | 18-Pişmiş<br>KilveÇim.Ger. | 1                      | 477.237               | 477.237              | 15               |
|                  | 03 - İMALAT     | 20 - Seramik               | 2                      | 31.221.117            | 31.221.117           | 100              |
|                  | 05 - HİZMETLER  | 01 - Ulaştırma             | 3                      | 3.264.162             | 3.264.162            | 85               |
|                  |                 | <b>Toplam</b>              | <b>10</b>              | <b>57.701.456</b>     | <b>57.701.456</b>    | <b>430</b>       |

|        |                 |                          |   |            |                    |                    |
|--------|-----------------|--------------------------|---|------------|--------------------|--------------------|
| MANİSA | 01 - TARIM      | 02 - Hayvancılık         | 1 | 3.658.754  | 3.658.754          | 50                 |
|        | 02 - MADENCİLİK | 03 - İstihraç ve İşleme  | 1 | 415.000    | 415.000            | 160                |
|        | 03 - İMALAT     | 01 - Gıda ve İçki        | 6 | 41.293.041 | 41.293.041         | 425                |
|        | 03 - İMALAT     | 06 - Lastik-Plastik      | 4 | 18.837.698 | 18.837.698         | 89                 |
|        | 03 - İMALAT     | 10 - Demir Dışı Metaller | 1 | 1.540.436  | 1.540.436          | -                  |
|        | 03 - İMALAT     | 11 - Taşıt Araçları      | 2 | 14.041.905 | 14.041.905         | 90                 |
|        | 03 - İMALAT     | 12 - Madeni Eşya         | 7 | 15.978.919 | 15.978.919         | 120                |
|        | 03 - İMALAT     | 14 - Makina İmalat       | 2 | 5.059.395  | 5.059.395          | 140                |
|        | 05 - HİZMETLER  | 03 - Ticaret             | 2 | 2.589.304  | 2.589.304          | 56                 |
|        |                 | <b>Toplam</b>            |   | <b>26</b>  | <b>103.414.452</b> | <b>103.414.452</b> |

**Tablo 11:** Balıkesir ve çevre illerin aldıkları yatırım teşvik belgeleri (2003) (www.dpt.org.tr).

Balıkesir Belediye Başkanı tarafından da devlet teşvikleri eleştirilerek, Balıkesir sanayisine çok fazla bir şey kaybettirmeyeceği, ilin kendi yapabildiklerine en güzel örneğin de Balıkesir Organize Sanayi Bölgesi olduğu belirtilmektedir (Karaçay, 2005).

### 3.1.8. Balıkesir’de kişisel kararlar ve girişimcilik

Uyguladığımız anketin değerlendirilmesi sonucu ulaşılan bilgiler arasında Balıkesir’de girişimcilik potansiyelini ortaya koymaya yarayacak veriler bulunmaktadır. Anket uygulanan firmaların 20 tanesi anonim şirket, 10 tanesi limited şirket özelliğine sahiptir. Bunların ortak sayılarına bakıldığında 5’inin 2, 5’inin 3, 2’sinin 4, 18’inin de 5 ve daha fazla ortaktan oluştuğu tespit edilmiştir. Ortak sayıları toplamı içinde % 53’ü üniversite mezunu, % 27’si lise mezunu, % 20’si de ilkokul mezunudur. Doğum yerlerine göre değerlendirildiğinde, işyeri sahiplerinin % 60’ı Balıkesir, % 33’ü diğer iller, % 7’si de yurt dışı doğumludur. İşyeri sahiplerinin işletmeyi kurmadan önceki mesleklerinin ne olduğu sorusuna, 13’ü ilk iş bu, 10’u ticaret, 1’i memur, 1’i çiftçi, gerisi de diğer meslek grupları yanıtını vermiştir. İlk olarak sanayi yatırımı yaparak ilk işe bu alanda başlayanlar dışında, ticaretle uğraşan kesimin yatırım payının fazla olması, ticari kimliğe sahip grubun girişim konusunda daha cesaretli olduğunu göstermektedir. Öyle ki işletmenin ilk sermayesi nereden sağlandı sorusuna verilen yanıtlar arasında ticaretin payı da yüksektir (% 57).

Yatırımlar alanında ilk yöneltilen "Yeni yatırımlarınız var mı? " sorusuna 19 evet, 11 hayır yanıtı verilmiştir. Yatırım yapılması konusunda karşılaşılan engeller içinde ilk sırada piyasa istikrarsızlığı gelmekte bunu sırasıyla talep azlığı, bürokratik zorluklar, rekabet fazlalığı ve sermaye azlığı izlemektedir. Son 20 yılda, ilde 10 ve daha



fazla çalışanı olan işyeri sayısının 102'den 104'e çıktığı görülmektedir. Bu oldukça düşük bir artıştır. Piyasaya, yönetime ve bunlara bağlı olarak talebe olan güvensizlik hakimdir. Ekonomide bir güven ortamının olmaması, zaten yok denecek kadar az olan girişimciliği tamamen engellemekte, çekingenliği arttırmaktadır. Zaten tasarruf sahipleri, kolayca diğer faaliyetlerden gelir elde edebildiklerinden sanayicilik gibi, girişimcileri bütün yıl çok meşgul eden sektörlere fazla rağbet etmemektedir (Aydemir, 2005).

Sektörde yaşanan sorunlar arasında ilk sırada rekabet fazlalığı gelmektedir. Oysa ki girişimci düşüncenin üç ana bileşeni; risk alma, yenilikçilik ve rekabetçi düşünce yapısıdır. İlginçtir ki bir yandan rekabetçi düşünce girişimcilik için çok önemli iken, diğer yandan Balıkesir sanayicileri için rekabet önemli bir sorun olarak görülmektedir. Bu, ilde girişimciliğin azlığı yada yokluğu konusunda, sanayici kesimin düşünce yapısından kaynaklanan en önemli engellerden biridir.

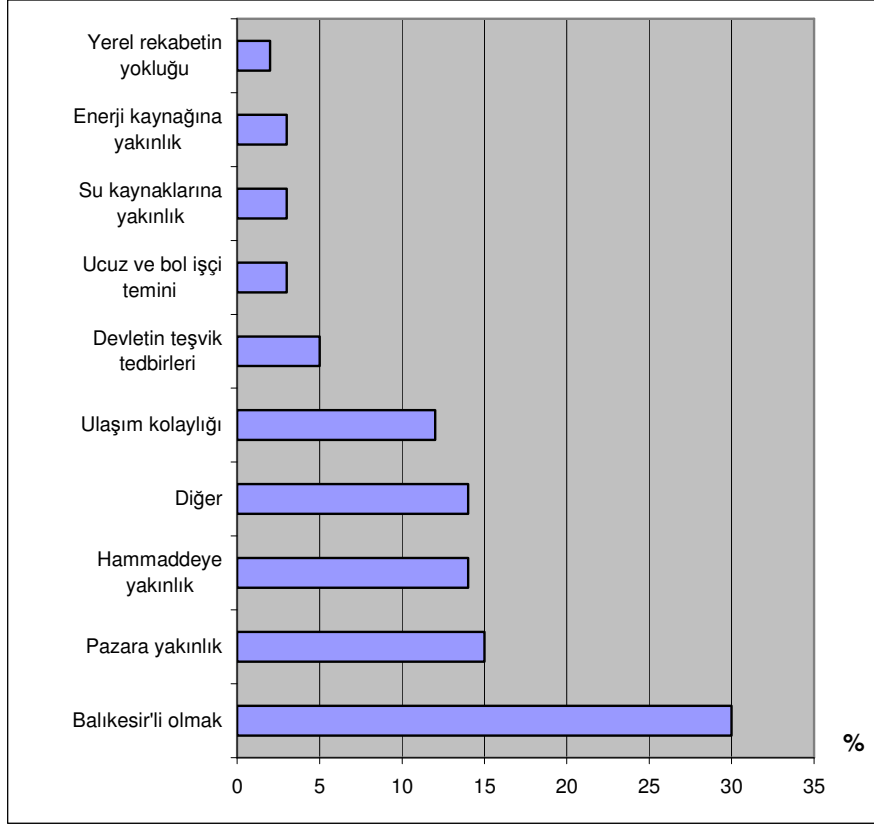
Bütün bunların yanında Balıkesir'de girişimciliğin az olması konusunda üzerinde ayrıca durulması gereken bazı sebepler bulunmaktadır. Bunlardan ilki hatta en önemlisi, Balıkesir'de tarım kültürünün bağlayıcılığıdır. İlde faal nüfusun % 60'ı tarımda çalışırken, yalnız % 8'i sanayi sektöründedir. Kırsal nüfus başına tarımsal üretim değeri bakımından da Türkiye'de 5. sırada gelen ildir. Aynı zamanda ülkedeki toplam banka mevduatı içindeki payı bakımından iller arasında 9. sırada yer almaktadır. Ama sanayi alanında gelişim performansı çok düşüktür. Diğer bir sebep ise, var olan sanayi içinde yerli kuruluşlardan, özellikle büyüyebilmiş kuruluşların çoğunun sadece belli bir alanda üretimi yapan, aile şirketi özelliğinde, dışa kapalı kuruluşlar olmasıdır.

Yeni yatırım yada farklı alana yönelik üretim anlayışından uzak, tekelleşmenin belirginleştiği bir sanayi yapısı, Balıkesir sanayisinin gelişimindeki yöreye özgü engellerin bir diğeridir. Üretim alışkanlıkları sonucu ortaya çıkan standart üretim Balıkesir'de girişimciliğin olmamasının belirgin sonuçlarıdır.

İlde girişimcilik kültürü yerine rant kültürü çok yaygındır. Ortak iş yapma alışkanlığı yeterli düzeyde gelişmemiş, Denizli, Manisa ve Bursa'daki sanayileşme hamlesi Balıkesir'de henüz başlamamıştır. Bu nedenle Marmara Bölgesi'nde bulunmasına rağmen, bölgede en yavaş büyüyen ildir. Balıkesir'de girişimcilik kültürünün oluşması, ortak iş yapma anlayışının gelişmesi ve rekabet edilebilir ölçekte mal ve hizmet üretiminin gerçekleşmesi çok önemlidir. Bunu sağlamak için

yatırımcılarda yeni bir anlayış ve düşünce hakim olmalı, itimat kültürü gelişmelidir. Girişimciler küçük olsun benim olsun devrinin kapandığının farkına varmalıdır (Aydemir, 2005).

Sonuç olarak anket uygulanan sanayi tesislerinin, Balıkesir’de kurulmuş olmalarının sebepleri şu şekilde sıralanmaktadır:



Şekil 32: Sanayi kuruluşlarının Balıkesir’de kuruluş sebepleri

Balıkesir’li olmak yöreye yatırım yapmanın en önemli sebebi olarak görülmektedir (Şekil 32). Ortaya çıkan durum, Balıkesir’de yerellikten kurtulamamış bir sanayi tipinin hakim olduğunu göstermektedir. Pazar ve hammadde avantajları da sanayi işletmelerini çeken avantajlardır. Diğer olarak belirtilen sebepler içinde Balıkesir’li olmak ile bağlantılı olarak toprak ucuzluğu, arsa sahipliği, ilk kuruluş yeri olması gibi kişisel sebepler yer almaktadır. Bunun dışındaki sebeplerin payları düşüktür. En az pay yerel rekabetin yokluğudur. Çünkü yörede rekabet fazlalığı en önemli sorun olarak belirtilmiştir.

## SONUÇ

Sanayileşme, bir ülke yada bölgenin ekonomik ve toplumsal yapısındaki çok sayıdaki temel değişimi içeren bir süreçtir. İnsan, kurduğu ve geliştirdiği sanayi sayesinde bir bakıma kendi gelişimi için gerekli ortamı oluşturmaktadır. Ortam dengeli bir şekilde kullanıldığında gelişim süreci devamlı olacaktır. Kesin ve sayısal ölçülere dayanan, bir ülke yada bölgenin ekonomik yapısındaki çok sayıda temel değişimleri içeren bu sürecin çeşitli özellikleri, söz konusu mekanın ekonomik coğrafyasıyla açıklanmaktadır. Ekonomik coğrafyada üzerinde durulan unsurların çoğu sayısal olarak veriler yardımıyla gösterilebilir. Bu nedenle ekonomik coğrafya kapsamındaki konular büyük ölçüde somut verilerle değerlendirilebilir. Ekonomik faaliyetlerin farklı mekanlarda yığılması, ekonomik unsurların birbirleriyle karşılıklı ilişkilerinin bir sonucudur. Bu bakımdan unsurlar arasındaki ilişkiler değerlendirilir. Sanayi için etkili olan bu unsurların birbirini olumlu yönde etkilemesi ve desteklemesi durumunda ekonomik faaliyetlerin yoğunlaştığı ana merkezler oluşmakta ve bu ana merkezler her türlü ekonomik faaliyeti kendine çeken bir yer haline gelebilmektedir. Ancak unutulmaması gerekir ki her bir unsurun etkisi, bölgeden bölgeye ve diğer unsurlarla ilişkisine bağlı olarak zamandan zamana değişebilir.

Sanayinin kurulması ve gelişmesi için etkili ve gerekli olan faktörler (unsurlar) genel olarak, bölgenin fiziki coğrafya koşulları (yer şekilleri, iklim, su, toprak vb.), hammadde kaynakları, ulaşım olanakları, pazara yakınlığı, eğitim seviyesi, işgücü durumu, sermaye durumu, ekonomik uğraş ve alışkanlıkları, girişimcilik potansiyeli olarak sıralanabilir. Ancak bu sıralama, etki derecesine yada önemine göre değildir. Bir bölgede sanayinin gelişimini sağlayan veya gelişmemesinde engel oluşturan faktör bunlardan herhangi biri yada birkaçı olabilir.

Bu çalışmada Balıkesir'in, sanayi sektörü bakımından sahip olduğu kaynaklar değerlendirilmiş, sanayileşme süreci incelenmiş ve sektörün bugünkü durumu her yönüyle ortaya konmaya çalışılmıştır. Özellikle sektörün gelişiminde engel oluşturan sebeplere ulaşılmak istenmiştir. Bunun için sanayide yer seçimini etkileyen faktörler bakımından Balıkesir ilinin sahip olduğu özellikler irdelenmiştir.

Balıkesir, sahip olduğu doğal ve beşeri kaynaklarına rağmen sanayi sektöründe beklenen yere gelememiştir. Doğal kaynaklarının zenginliği, yeryüzü şekillerinin

uygunluğunun yanı sıra sanayi için gerekli olan beşeri kaynaklara da sahip olan ilin, bulunduğu bölgeye yada en azından çevresindeki illere göre gösterdiği gelişim performansı, sahip olduğu potansiyelin altında kalmıştır.

Sanayi konusu içinde çoğu unsur sayısal olarak gösterilebilmektedir. Ancak, istatistiksel olarak gösterilmesi ve açıklanması daha zor olan ve sanayiye yakından etkileyen unsurlar da bulunmaktadır. Balıkesir ilinde sanayinin gelişmesinde engel oluşturduğuna inanılan faktörler de doğrudan sayısal veriler ile şekillendirilip ortaya konulması yetersiz olan bu unsurlarla ilgilidir. Aslında başlıca unsur insandır. Tüm coğrafya konularının değişmez değişkeni olan insan, sanayinin kurulması ve gelişmesinde de baş roledir. Konu kapsamında insana bağlı olan faktörlerin başlıcası olarak verilen kişisel kararlar ve girişimcilik, Balıkesir sanayisi için zayıf noktaların en güçlüsü olarak kendini hissettirmektedir. Bunun geniş açıklaması konu başlığı kapsamında yapılmıştır. İnsanların yeni bir başlangıç ve üretim için karar vermeleri bazı genel ve özel durumlara bağlıdır. Kişisel kaygı ve güvensizlik, alışkanlıklar, ekonomik ortamın belirsiz olması bunlardan bazılarıdır ve ülkemizde mevcuttur.

Girişimci yada girişimciliğin yetersizliği, sanayi için gerekli tüm koşulları barındıran Balıkesir için sanayileşememenin ilk sebebi olarak üzerinde durulması gereken konudur. Ama tabii ki tek değildir. Balıkesir sanayi için diğer önemli sebep Balıkesir ilinin devlet desteği ve teşviklerinden yeterli oranda faydalanamamasıdır. Çevre iller ile yapılan kıyaslamalarda bu açıkça görülmektedir. Ama ülkemizde bunun aşılabildiğini gösteren örnek iller, teşvik yada destek olmaksızın Balıkesir'in de gelişebileceğini göstermektedir. Fırsatları elinde tutarken yanlış kararların etkisiyle Balıkesir bu fırsatları değerlendirememiştir. Örneğin; ne devlet ne de özel sektör eliyle yatırım yapılmadığı 1980 ve daha sonraki yıllarda Balıkesir'de, eskiden beri var olan geleneksel tarıma dayalı sanayi sektörü modern hale getirilmeye çalışılmıştır. Bunun aksine, "Anadolu Kaplanları" olarak bilinen Denizli, Gaziantep, Kahramanmaraş, Kayseri, Çorum gibi iller, çok önemli yatırım hamleleri yapan iller olarak öne çıkmışlardır. Her biri belli bir alanda üretimi geliştirerek lokomotif bir sektör oluşturmuşlardır. Girişimcilik anlayışının zayıf olmasının yanı sıra Balıkesir'de tarım kültürüne olan bağlılık çoğu zaman engel yaratmıştır. Balıkesir için ise lokomotif sektör, çalışan kişinin fazla ancak katma değer düşük olduğu tarım olmuştur.

Sahip olduğu tüm kaynaklara ve avantajlara rağmen Balıkesir ili imalat sanayi kapasite kullanım oranının Türkiye ortalamasının altında olmasının, sanayi sektörünün istenilen ölçüde gelişmemesinin başlıca sebepleri şu şekilde sıralanabilir:

- Balıkesir’de tarım kültürünün bağlayıcılığı,
- Yerli kuruluşların, özellikle büyüebilmiş kuruluşların çoğunun sadece belli bir alanda üretimi yapan, aile şirketi özelliğinde, dışa kapalı kuruluşlar olması; yakın çevre dışındakilere güvensizlik,
- Kadercilik, kanaatkarlık, riskten ve kişisel girişimden kaçınmak, rekabetten kaçınmak,
- Sanayicilerin kredi kullanma konusunda çekingen davranmaları, öz sermayelerini büyütme çalışmadan yatırım yapmaya çalışmaları,
- Balıkesir sanayisinin, ülkede yaşanan olumsuz politik ve ekonomik koşulların tümünden, diğer iller gibi etkilenmiş, ancak olumlu yönde gerçekleşen teşvik ve destekleme politikalarından çok fazla pay alamamış olması,
- Ekonomide bir güven ortamının olmaması,
- Merdiven altı üretiminin rekabeti olumsuz etkilemesi,
- Yöreye özgü üretim yapan sektörlerde organizasyon altında birleşilememesi (örneğin kolonya sektörü) ve bu sektörlerle ait yöresel bir markanın ortaya çıkarılamaması.

Görüldüğü gibi bu nedenlerden çoğu, toplumun ister doğal isterse beşeri olsun sahip olduğu potansiyelin yüksekliği ile ilgili değildir. Toplumun potansiyeli ne olursa olsun, eğer o potansiyeli kullanacak irade, istek, sosyal organizasyonlar, kültürel birikim olmazsa potansiyel büyük ölçüde kullanılamayacaktır. Balıkesir’de de potansiyelin kullanılamaması sistemli bir planlama yaklaşımının olmaması, yerel birikimi küresel girişimler ışığında değerlendirecek sosyal organizasyonların olmaması ve siyasal yapının da bu olumsuzlukların üstesinden gelecek iradeyi göstermemesidir.

Yaşanan tüm sorunlara rağmen Balıkesir, sahip olduğu potansiyeli ile sanayi için özellikle son yıllarda canlanmaya çalışan ve dikkatleri üzerine çekmeye başlayan bir merkez olma çabası göstermektedir.

## KAYNAKÇA

- Aksu, Ömer A. : *XXI.Yüzyıla Girerken İktisat, Politika ve Ekonomi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, 1989.
- Altay, Oğuzhan N. : *Türkiye’de İktisadi Dönüşümlerin Sosyo-Ekonomik Sonuçları Üzerine Bir Deneme*, D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:15. Sayı:2., s. 49-68., 2000.
- Apaydın. Fevzi : *Girişimcilik ve Başarılı Girişimcilik Uygulamaları*,Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, 1999.
- Arslan, Ferhat : *Sanayici ve Korunan Alan İlişkisi : Kuş Cenneti Milli Parkı ve Bandırma Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Ana Bilim Dalı, 2005.
- Aydemir, Burhan : *Balıkesir Ekonomisi; Sektörel Gelişmeler, Uygun Yatırım Alanları, Gelişme için Çözüm Önerileri*, 1. Balıkesir Ulusal Sempozyumu, 17-20 Kasım, Balıkesir, 2005.
- Aydınlı, İbrahim H. : *1950 Sonrası Sanayileşme Sürecinde Türkiye’de Sanayileşme-Kentleşme İlişkisi "Bursa Örneği"*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kentleşme ve Çevre Sorunları Bilim Dalı, 1997.
- Aytaç, Recep : *Elazığ’da Girişimcilik ve Girişimci Kültür*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, 1999.
- Bakırtaş, İbrahim : *Politik Ekonomik Dalgalanmalar Kuramı Kapsamında Türkiye’deki Politik Yapının Ekonomi Üzerindeki Etkisi*, D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:13., Sayı:11.,s. 47-63. 1998.
- Balıkesir Sanayi Odası Rehberi, 2000.

- Bayraktar, Bülent : *Sosyal ve Ekonomik Yönleriyle Sakarya'nın Sanayileşmesi*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Fakültesi, Sosyal Yapı ve Sosyal Değişme Ana Bilim Dalı,1996.
- Beaujeu, J. , George Beaujeu ve A. Delobez : *Pazarlama Coğrafyası*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1983.
- Boratav, K. ve Emin Türkcan : *Türkiye'de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT'ler*, 2. bs., İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1993.
- Erel, Levent : *Marmara Denizi Çevresinde 1950-1990 Yılları Arasında Şehirleşme*, Türk Coğrafya Dergisi, İstanbul: Sayı:27, s. 85-104,1992.
- Güney, S., Aysun Çetin : *Kültürün Girişimciliğe Etkisi ve Türkiye'de Girişimcilik Kültürü*, H.Ü., İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 21, Sayı: 1, s.189-210, 2003.
- İlhan, Süleyman : *Değişen İktisadi Zihniyet Bağlamında Girişimcilik : Malatya Yeşilyurt Örneği*, Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, 2002.
- İpekeşen, Erdal : *Balıkesir Rehberi* , Ekonomist Dergisi Eki, 2005.
- Karabulut, Murat, Mehmet Gürbüz ve E. Kaya Sandal : *Hiyerarşik Kluster ( Küme) Tekniğ Kullanılarak Türkiye'de İllerin Sosyo-Ekonomik Benzerliklerinin Analizi*, Ankara: Coğrafi Bilimler Dergisi, Cilt:2, Sayı:2, s.71-85.,2004.
- Karaçay, Kader : *Balıkesir OSB'nin İnanılmaz Öyküsü*, KobiEfor Dergisi, Ekim 2005, Sayı: 73 s. 130-147.
- Kurban, Zuhul : *Girişimcilik, Küçük İşletmeler, İşlevsel Alanlarla İlgili Sorunları ve Çözüm Önerileri*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Fakültesi, Organizasyon ve İşletme Politikası Doktora Programı, 1994.

- Milli Prodüktivite Merkezi (MPM) : *Balıkesir Verimliliği Artırma Projesi Araştırma Raporları*, Ankara: 2001.
- Mutluer, Mustafa : *Gelişimi Yapısı ve Sorunlarıyla Denizli Sanayi*, İzmir: Denizli Sanayi Odası Yayınları, 1995.
- Orhan, Kamuran K.: *Başlıca Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, 2000.
- Özdemir, Kerim, Alparslan Serel : *Balıkesir İlinin Gelişme Olanakları ve İnsani Gelişme Endeksi Açısından Durumu*, 1. Balıkesir Ulusal Sempozyumu, Balıkesir, 17-20 Kasım 2005.
- Özdemir, Mahmut G. : *Küreselleşen Dünya ve Kaynaşan Kentler- Balıkesir*, Dünya Ekonomi ve Politika Dergisi Balıkesir Eki, Aralık 2004.
- Özkök, Ferah. : *Türkiye’de 1980 Sonrası Uygulanan İstikrar Programlarının Sanayileşme Üzerindeki Etkisi*, Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.
- Sakal, Mustafa : *Siyasal Karar Alma Sürecinde Aktörler ve Roller*, D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 1, s. 211-230, 1998.
- Sakarya, Şakir : *Yerel Kalkınmanın Finansal Dinamiği; Mikro Finans Sistemi ve Balıkesir için Bir Model Önerisi* , 1. Balıkesir Ulusal Sempozyumu, Balıkesir, 17-20 Kasım 2005.
- Serel, Hicran : *Balıkesir İlinde Bankacılık Faaliyetleri (Bölgesel Bir Analiz)*, 1. Balıkesir Ulusal Sempozyumu, Balıkesir, 17-20 Kasım 2005.
- Sevgi, Cezmi : *Sanayileşme Sürecinde Türkiye ve Sanayi Kuruluşlarının Alansal Dağılımı*, İstanbul: Beta Yayınları, 1994.
- Tağıl, Şermin : *Balıkesir Ovası ve Yakın Çevresinin Fiziki Coğrafyası*, Balıkesir, 2004.



- Temurçin, Kadir : *Isparta İlinde Sanayinin Gelişimi ve Yapısı*, Coğrafi Bilimler Dergisi, Cilt:2, Sayı:2. 87-104., 2004.
- Tosunoğlu, Tuğberk B. : *Girişimcilik ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişme Sürecinde Girişimciliğin Yeri*, Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.
- Tümertekin, Erol ve Nazmiye Özgüç : *Ekonomik Coğrafya Küreselleşme ve Kalkınma*, İstanbul: Çantay Kitabevi, 1997.
- Yaşar, Okan : *Anadolu'da Son Dönemde Sanayileşme Yarışına Katılan İller*, Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı:11. s.117-150, 2004.
- Yılmaz, Yalçın : *Türkiye'de Girişimciliğin Geliştirilmesi Gereklidir Tezine Bir Model Önerisi: İş Kurma Ve Yatırım Danışmanlığı Kurulu (İŞ-KUR)*, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, 1998.
- Yiğitbaşıoğlu, Hakan : *Türkiye için Önemli Bir Maden : Bor* , Coğrafi Bilimler Dergisi, Cilt:2, Sayı:2. 13-25., 2004.
- Diğer Kaynaklar
- Austruy, Jacques : *İktisadi Kalkınmanın Başlangıç Evrelerinde İktidar Dönüşümü*, Çev. Mustafa Özateşler ve Musa Eken, D.E.Ü., İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 4, Sayı:1-2, s.382-390, 1989.
- Bayar Rüya, M. Murat Yüceşahin, E. Murat Özgür : *Türkiye'nin İmalat İşlevinde Uzmanlaşmış Şehirsel Yerleşmeleri*, Coğrafi Bilimler Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, s.1-12, Ekim 2003.

- Hava, Tamer H. : ***Serbest Bölgeler ve Ege Serbest Bölgesi: Bir Durum Değerlendirmesi***, D.E.Ü., İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 14, Sayı:1, s.113-124, 1999.
- Holton, R. J. : ***Ekonomik Sosyoloji***, Çev. Muharrem Yıldız, E.Ü., Ed. Fak. Yay., Sosyoloji Dergisi, Sayı: 6, s.99-117, 1998.
- Özgen, Neşe : ***Girişimci Tipleri ve Kalkınmada Girişimcinin Rolü***, E.Ü. Ed. Fak. Yay., Sosyoloji Dergisi, Sayı: 4, s. 217-245., 1993
- Üner, Nurel : ***Türkiye’de Küçük (Ve Orta Ölçekli) İşletmelerin Genel Sorunları ve Çözüm Yolları***, D.E.Ü., İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 2, s.1-26, 1991.
- Yılmaz, Mustafa K. : ***Türkiye’deki İmalat Sanayinin Gelişimine Genel Bir Bakış: Kantitatif Bir Yaklaşım***, D.E.Ü. İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2, s.170-191., 2001.

## İnternet Kaynakları

[www.balikesir.gov.tr/sanayi\(10.05.2005\)](http://www.balikesir.gov.tr/sanayi(10.05.2005))

[www.balikesir.gov.tr/Balıkesir\(10.05.2005\)](http://www.balikesir.gov.tr/Balıkesir(10.05.2005))

[www.balikesir-bld.gov.tr/sanayi\(10.05.2005\)](http://www.balikesir-bld.gov.tr/sanayi(10.05.2005))

[www.balosb.gov.tr](http://www.balosb.gov.tr) [http://www.balosb.gov.tr/\(01.05.2006\)](http://www.balosb.gov.tr/(01.05.2006))

[www.die.gov.tr](http://www.die.gov.tr) [http://www.die.gov.tr/nüfus\(01.06.2006\)](http://www.die.gov.tr/nüfus(01.06.2006))

[www.dpt.gov.tr/Teşvik](http://www.dpt.gov.tr/Teşvik)belgesi(26.06.2006)

[www.turkishtime.org](http://www.turkishtime.org) [http://www.turkishtime.org/\(10.05.2005\)](http://www.turkishtime.org/(10.05.2005))